

6

УКРАЇНСЬКА МОВА

2023

УКРАЇНСЬКА МОВА

6

ISBN 978-966-914-414-0

9 789669 144140 >

ЦІНУЙМО

- ✧ духовне надбання народу – мову
- ✧ державу Україну, її славну історію
- ✧ природу Батьківщини, красу безмежних просторів

ДОСЛІДЖУЙМО

- ✧ походження слів української мови
- ✧ стійкі сполучення слів (фразеологізми)
- ✧ самостійні частини мови й способи їх творення
- ✧ ситуацію спілкування й засоби

ВИВЧАЙМО теми

- ✧ Лексикологія. Фразеологія
- ✧ Словотвір. Орфографія
- ✧ Іменник
- ✧ Прикметник
- ✧ Числівник
- ✧ Займенник

ПІЗНАВАЙМО

«ХВИЛИНКА-ЦІКАВИНКА»

- ✧ малу і велику Батьківщину
- ✧ книгу – джерело знань
- ✧ звичаї і традиції
- ✧ спорт і здоровий спосіб життя
- ✧ досягнення і гордість

МОДЕЛЮЙМО

- ✧ словосполучення, речення, тексти
- ✧ діалоги, розповіді
- ✧ казки, мінітвори, проекти
- ✧ хмарки слів, інфографіки

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 6 класу
з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
Видавництво «Світ»
2023

УДК 811.161.2(075.3)(086)

У 45

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Українська мова для класів з навчанням молдовською мовою.

5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Свінтковська С. А., Верготі Л. Т., Ткаченко С. І., Цимбал Т. В.)

Авторський колектив:

С.А. Свінтковська, Н.А. Михайловська, Л.Т. Верготі, М.В. Левинська

Умовні позначення

Аудіосупровід

Перекладний
словничок

Робота в парах

Домашнє
завдання

Колективна робота

Тестовий
простір

Аудіосупровід розміщено в електронній бібліотеці за адресою:

<https://lib.imzo.gov.ua>

Свінтковська С.

У 45 Українська мова : підруч. для 6 кл. з навч. молд.
мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом) /
С. Свінтковська, Н. Михайловська, Л. Верготі, М. Ле-
винська. – Львів : Світ, 2023. – 264 с.

ISBN 978-966-914-414-0

УДК 811.161.2(075.3)(086)

ISBN 978-966-914-414-0

© Свінтковська С.А., Михайловська Н.А.,
Верготі Л.Т., Левинська М.В., 2023
© Видавництво «Світ», оформлення, 2023

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла ЧУБИНСЬКОГО, музика Михайла ВЕРБИЦЬКОГО

Ще не вмерла України ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

ДОРОГІ ШЕСТИКЛАСНИКИ ТА ШЕСТИКЛАСНИЦІ!

Світ української мови в 6 класі продовжує захоплювати цікавими сторінками, незвіданими подіями та фактами.

Допоможуть вам опанувати навчальний матеріал такі тематичні розділи: «Держава і мова», «Мала і велика наша Батьківщина», «Козацька слава», «Книги – світ», «Звичай і традиції», «Природа України», «Спорт. Здоров'я. Безпечне життя», «Досягнення і гордість», «Дозвілля. Хобі», а після кожної теми ви зануритеся в тестовий простір.

П'ять рубрик до кожного параграфу – «Цінуємо», «Досліджуємо», «Пізнаємо», «Вивчаємо», «Моделюємо» – стануть вашими путівниками.

*Запропоновані також різні види словничків: перекладний, фразеологічний, іншомовних слів, паронімів, наголосів, а тлумачний – розповідь, що означає слово, позначене знаком-символом – *.*

Перекладний словничок поданий одразу після текстів у параграфах, а інші словнички розміщені в QR-кодах наприкінці підручника – на форзаці.

Будьте допитливими! Навчайтесь, спілкуйтесь і розвивайтесь!

Бережіть і шануйте державну мову!

Авторки

ВСТУП

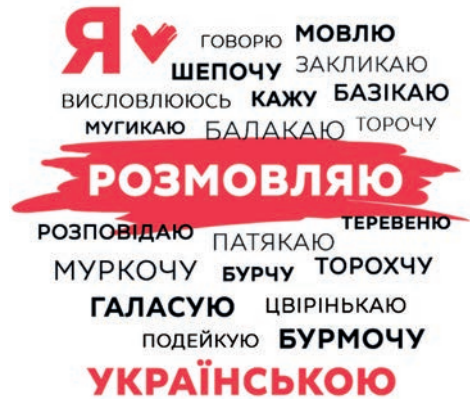
ДЕРЖАВА І МОВА

§ 1. Мова – коштовний скарб народу

ЦІНУЄМО

1. Прочитайте ліричний твір Федора Пантова. Доберіть назву до вірша. Яку роль відіграє мова в житті народу? Поясніть зміст виділених рядків.

Мова – краса спілкування,
Мова – як сонце ясне,
Мова – то предків надбання,
Мова – багатство моє.
Мова – то чиста криниця,
Де б'є, мов сльоза, джерело,
Мова – це наша світлиця,
Вона – як добірне зерно.
Мова – державна перлина,
Нею завжди дорожить:
Без мови немає країни –
Мову, як матір, любіть!

ДОСЛІДЖУЄМО

2. Прослухайте легенду, доберіть заголовок. Який неоціненний скарб отримала людина? Що станеться, якщо людство його втратить?

прудкий – rapid
шугати – a urmări
журитися – a-ți face griji
нарікати – plîngere
скарги – reclamații

Кожному народові дорога його мова. Без мови не може існувати народ, його культура. Вона є одним із найважливіших скарбів, які людство створило за свою історію. Це вираження культури та знань людини, мудрості, поглядів і переконань, її приналежності до певної нації, народу, держави.

Просте слово несе людям добро, правду, істину. Його не можна не любити, без нього не можна жити. Любити мову й добре знати її – поняття тісно пов'язані. Треба глибоко вивчати закони мови, норми вимови, опановувати її скарби, розвивати далі.

Ми маємо стати гідними синами й дочками тих, хто в найтяжчих випробуваннях зберіг рідну мову й передав її нам. Бережімо, збагачуймо велике духовне надбання народу – рідну мову, бо це основа духовного життя народу.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Точно сказати, коли зародилася українська мова, складно. За даними вченого Василя Кобилюха, українська мова сформувалася ще в X–IV тисячоліттях до нашої ери й походить із санскриту (мови давніх народів).

Перші слова з української мови записані в 448 році. Тоді візантійський історик Пріск Понікійський перебував на території сучасної України й записав слова «мед» і «страва» (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

3. Спишіть речення. Поясніть їх зміст.

1. Наче квітку, лелій слово матері зроду. Тільки в мові живій жити духу народу (А. Коляновський). 2. Коли забудеш рідну мову, забудеш душу ти свою (В. Сосюра). 3. Мова – душа кожної національності, її святощі, її дорогоцінний скарб (За І. Огієнком). 4. Яке прекрасне рідне слово! Воно – не світ, а всі світи (В. Сосюра).

4. Доберіть до прислів'їв другу частину й запишіть.

Для кожного його мова – ...	письмо – ґрунт.
Будь господарем ...	де що сказати.
Треба знати, ...	буває гірко.
Слово – вітер, ...	своєму слову.
Сказане слово ...	не може повернутися.
І від солодких слів ...	найкраща й найсолодша.

5. Складіть і розіграйте діалог на тему «Мова – духовний скарб народу» (5–6 реплік).

6. Напишіть есе на одну з тем.

1. Мова – мудра берегиня народу!
2. Чому треба берегти державну мову?!

мова
ДНК НАЦІЇ

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 5 КЛАСІ

МАЛА І ВЕЛИКА НАША БАТЬКІВЩИНА

§ 2. Словосполучення і речення.

Члени речення: головні та другорядні

ЦІНУЄМО

7. Прочитайте поезію Наталії Поклад. Визначте словосполучення, запишіть. Які ще символи має наша Україна?

Прапор – це державний символ,
Він є в кожній державі.
Це для всіх – ознака сили,
Це для всіх – ознака слави.
Синьо-жовтий прапор маєм:
Синє – небо, жовте – жито.

Прапор свій оберігаєм,
Він – святиня, знають діти.
Прапор свій здіймаєм гордо,
Ми з ним дуже і єдині.
З ним навіки є народом
Українським в Україні.

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ		
1. Роль у мовленні	називає предмет, ознаку, дію більш точно, ніж слово	 ранкова зоря
2. Будова	 Головне слово Залежне слово	 побачити здалеку
3. Зв'язок слів у словосполученні	1) змістовий (за допомогою питання); 2) граматичний: ➤ за допомогою закінчення; ➤ за допомогою закінчення й прийменника	 барвистий килим вийти на галявину
4. За будовою	➤ непоширені; ➤ поширені	весело співають; наші маленькі друзі

8. Перекладіть текст українською мовою, запишіть.

Steagul îşi are originea sa din antichitate. Culorile albastru și galben au fost folosite în timpul războiului sub conducerea lui Bogdan Hmelnițhii. Galbenul este culoarea unui câmp galben, a pâinii, a cerealelor și a soarelui. Albastrul este un cer senin, curat, pașnic și culoarea păcii (*Din surse de pe internet*).

9. Випишіть 7–8 словосполучень, установіть змістовий і граматичний зв'язки.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Державний прапор України – це поєднання двох кольорів. Синій і жовтий – це вогонь і вода, чоловіча і жіноча стать. Головна ідея синьо-жовтого – це велика гармонія* космосу, сонця, землі (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

УВАГА!

Не є словосполученнями:

- сполучення підмета з присудком: *сходить сонце*;
- сполучення іменника або займенника з прийменником: *під ліжком, над нами, біля ставка*;
- однорідні члени речення, поєднані сполучниками: *день і ніч; не високо, а низько*;
- стійкі словосполучення (власні назви, фразеологізми): *Тихий океан, байдики бити*;
- складені форми слів: *буду танцювати, нехай (хай) приходить, мені корисний*.

10. З поданих сполучень слів запишіть лише словосполучення, назвіть поширені й непоширені.

Символи України, держава дбає, у небі, хлібний лан, безмежне поле пшениці, серед степу, сила вітру, шовковий шум ниви, пшениця і ячмінь, лягли на межі, срібне марево, зв'язок із рідною землею.

дбати – a ĩngriji
нива – lan
межа – limitã

Опрацюйте таблицю

Речення – це слово чи група слів, що передають повідомлення, запитання або пораду, прохання, наказ: *Під ноги впав каштанчик кароокий* (Л. Гнатюк).

Речення має граматичну основу

ПІДМЕТ – головний член речення, що вказує на особу чи предмет, про який ідеться, і відповідає на питання **хто? що?**
Кожна травичка на своєму корені росте (Усна народна творчість).

ПРИСУДОК – головний член речення, який означає, що говориться про підмет, і відповідає на питання **що робить предмет? що з ним робиться? хто він такий? що він таке?**
Без діла псується сила (Усна народна творчість).

ДВОСКЛАДНЕ
(граматична основа складається з підмета й присудка): *Наука в ліс не веде, а з лісу выводить* (Усна народна творчість).

ОДНОСКЛАДНЕ
(граматична основа складається з одного головного члена речення): *Доброго не бійся* (Усна народна творчість).

11. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Запишіть, підкресліть граматичні основи, визначте вид речень за складом граматичної основи (двоскладне, односкладне).

Тризуб – один із символів нашої держави. Він символізує нерозривний зв'язок із Батьківщиною. У різні періоди історії

наш тризуб ставав символом боротьби за незалежність. А в давні часи був своєрідним оберегом. Зображення тризуба археологи* зустрічали в багатьох пам'ятках культури (З інтернет-джерел).

12. Доберіть приклади речень із другорядними членами.

Опрацюйте таблицю

Другорядні члени	Що означає	На яке питання відповідає	Чим виражається	Як підкреслюється
Означення	<i>ознака предмета</i>	<i>який? чий? котрий?</i>	<i>прикметником, займенником, рідше іменником</i>	~~~~~
Додаток	<i>предмет</i>	<i>на питання непрямих відмінків</i>	<i>найчастіше іменником або займенником</i>	-----
Обставина	<i>ознака дії (місце, час, причина, мета, спосіб)</i>	<i>як? де? куди? звідки? коли? чому? навіщо? з якою метою?</i>	<i>прислівником або іменником із прийменником</i>	- . - . - . - . - .

13. Прочитайте текст, запишіть. Підкресліть головні й другорядні члени.

Герб є символом держави. У кожній країні він особливий.

Герб України – це золотий тризуб на синьому тлі. Символ має давню історію. Йому понад тисячу років.

Якщо уважно придивитися, то можна прочитати слово «ВОЛЯ».

Наш громадянський обов'язок – з повагою ставитися до державних символів, бути справжніми громадянами своєї країни (З інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

14. Поширте речення другорядними членами, запишіть. Підкресліть головні й другорядні члени.

... жила ... жінка. І було ... три сини. Росли вони ... , ... Дуже любили ... матусю. Підросли вони і вирішили піти Вирушив у дорогу ... син. Мати на згадку ... подарувала йому ... корону з трьома промінцями. Пішов син ... І назвали ... Тризуб. Настала черга ... сина. ... мати подарувала в дорогу синьо-жовту справами прославляв він ... матір. Яке ... одержав син? А там, де був ... син, завжди лунала ... пісня. Адже мати ... синові подарувала ... голос. І одержав син за свій ... ім'я Гімн (За В. Галак).

15.3 поданих сполучень слів складіть і запишіть мінітвір «Ранок моєї Батьківщини».

Ранкова зірка, милуватися світанком, місяць і зорі, на небі, засіяли зорі, краплинки роси, зійшло сонце, над землею, лагідні промені, прокинулися квіти, у саду, прокинулися й защебетали, люблю ранок, дзвінкоголосі пташки.

дзвінкоголосий – sonor

§ 3. Однорідні члени речення, звертання, вставні слова та розділові знаки при них

ЦІНУЄМО

16. Прочитайте. Знайдіть слова, які відповідають на одне й те ж питання. Як називаються ці члени речення?

Київ... Це слово з глибокою шанобою промовляє кожний свідомий українець, бо виражає воно духовну близькість до землі батьків, родоводу українського. Київ оспіваний багатьма поетами і письменниками, композиторами і художниками. Кожен, хто тут побував, був зачарований його красою, його чудовими широкими вулицями, великою кількістю каштанів. Туристів приваблюють численні пам'ятки міста: Києво-Печерська лавра, Софійський собор, Золоті ворота, пам'ятники Тарасу Шевченку, Богдану Хмельницькому, князю Володимиру тощо.

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ	відповідають на одне питання
	належать до одного слова
	вимовляються з перелічувальною інтонацією
	є однією частиною мови

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

1. O, O, O	Δ – узагальнювальне слово (має загальне значення щодо перелічуваних однорідних членів речення)
2. O, O і O	Δ : O, O, O.
3. O, але O	O, O, O – Δ
4. O і O	Δ : O, O, O – ...
5. O і O, O і O	
6. O, і O, і O, і O	

17. Спишіть текст. Підкресліть однорідні члени речення.

Одна з давніх частин Києва стояла на горі. Навколо міста з одного боку був високий берег Дніпра. З трьох інших підступав ліс, який спускався схилами глибокого й довгого яру. У самому низу яр перехрещувався з іншим, і тому називався «Хрещатим». Головна вулиця Києва саме тому й має назву Хрещатик, бо тут колись був Хрещатий Яр (З інтернет-джерел).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Столиця – це давнє слов'янське слово. Походить від слова «стіл». Так давні українці називали трон, престол. Столиця – це місто, де перебував князь, тобто місце зі столом (З інтернет-джерел).

18. Спишіть, розставте пропущені розділові знаки. Підкресліть головні й другорядні члени речення. Визначте, якими членами речення виступають узагальнювальні слова й однорідні члени.

Корінне населення приїжджі такі групи людей мешкають у столиці України. Вони працюють на різних виробництвах міста. Фабрики заводи забруднюють довкілля. Тому в Києві багато зелених насаджень парків скверів клумб алей.

Опрацюйте таблицю

Звертання	слово або сполучення слів, що називає того, до кого звернена мова
За будовою	поширені й непоширені
На письмі відокремлюється	комою, знаком питання, знаком оклику
В усному мовленні	паузою
Звертання виражається	у формі кличного відмінка
УВАГА! Звертання членом речення не буває.	

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЗВЕРТАННЯХ

19. Спишіть, розставте розділові знаки. Визначте види звертань за будовою.

1. Як тебе не любити Києве мій! (*Д. Луценко*)
2. Україно моя моя люба Вкраїно чим я втішу тебе, чим тебе заспокою? (*П. Тичина*).
3. Багата будь ти земле наша нене! (*П. Тичина*)
4. Ой Дніпре мій Дніпре широкий та дужий! Багато ти батьку у море носив козацької крові (*Т. Шевченко*).
5. Не сумуй улюблена країно!
6. Україно Ти для мене диво! (*В. Симоненко*)
7. Скільки доріг ведуть до тебе золотoverха столице України!

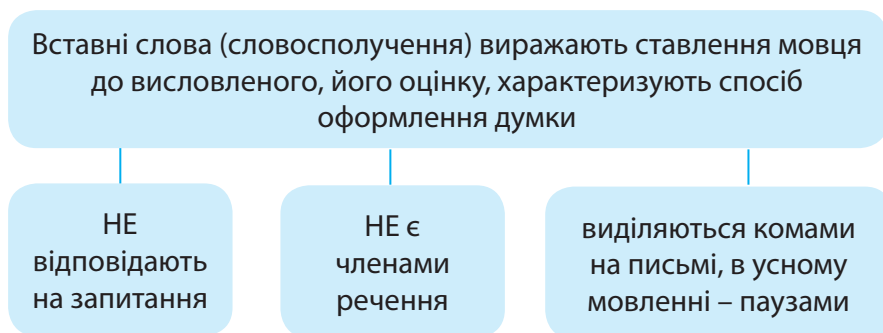

20. Прочитайте, визначте, що виражають і яку роль у реченнях відіграють виділені слова. Свої міркування перевірте за таблицею.

1. *За словами киян*, чудовим подарунком є «Київський» торт.
2. *Кажуть*, Київ є одним із зелених міст Європи і навіть

світу – тут можна знайти понад 70 парків та 200 скверів 3. *Насправді*, у Києві є вулиця, на якій росте лише одне дерево – вулиця Петра Сагайдачного. 4. *Дивна річ*, однією з кращих станцій світу є «Золоті ворота» у столиці України. 5. Давньою вулицею Києва, *уявіть собі*, вважається Володимирська, вік якої понад 1000 років.

Опрацюйте таблицю

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВСТАВНИХ СЛОВАХ ТА СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ

Вс, _____ .

____, *вс,* _____ .

____, *вс (!?.)*

21. Прослушайте речення. Запишіть / назвіть лише вставні слова.

золотоверхий – *vîrf auriu*
рукотворний – *făcut de om*

МОДЕЛЮЄМО

22. Запишіть речення, замість крапок уставте узагальнювальні слова та відповідні розділові знаки.

1. Золотом виблискують на осінніх вулицях ... каштани тополі клени та ясени. 2. Ми вивчили напам'ять твори таких ... Тараса Шевченка Лесі Українки Павла Тичини. 3. Жито пшениця й овес ... разом поспіло й посохло.

23. Складіть і запишіть мінітвір (8–10 речень) на одну з тем. Використайте в розповіді однорідні члени речення, звертання, вставні слова.

1. Київ – столиця України.
2. Чому Київ називають серцем України?

§ 4. Просте і складне речення.

Кома між частинами складного речення

ЦІНУЄМО

24. Прочитайте та прослухайте вірш Тетяни Худолій. Визначте граматичні основи. Як називаються речення, які мають декілька граматичних основ?

МІСТО

Столиця нашої України –
Найкраще місто на землі.
Тут бігають швидкі машини,
Пливуть по річці кораблі.

Струнки тополі і каштани,
Та квіти різні запашні –
Щоденно трудяться кияни,
Щоб в radoщах спливали дні.

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА КІЛЬКІСТЮ ГРАМАТИЧНИХ ОСНОВ

РЕЧЕННЯ – слово чи група слів, які об'єднані спільною думкою

ПРОСТЕ

(одна граматична основа):

Заховалося за горами сонечко.

СКЛАДНЕ

(дві і більше граматичних основ):

Спершу ти мене підвези, а потім

я на тобі поїду (Усна народна

творчість).

СПОЛУЧНИКОВЕ

Сонце підбилося вгору, і

туман розвіявся

(Ю. Збанацький).

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ

Вже й дикі гуси в небі пролітали,

вже й лебеді кричали крізь туман

(Л. Костенко).

25. Спишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Визначте, які речення прості, а які – складні.

Природа Києва багата й надзвичайно гарна. Дивовижний природний пам'ятник Києва – прадавня липа, яка росте на Старокиївській горі. Про її вік оповідають легенди. За офіційною версією, липа нараховує майже 400 років. Проте існують припущення, що дерево набагато старше. Дослідники нібито мають підстави стверджувати, що вік липи від 800 до 1000 років (З інтернет-джерел).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

У травні Київ потонає у цвіті каштанів і стає дуже гарним. Саме тому також має ще одну назву – «Каштанова» столиця (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

26. Спишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Підкресліть граматичні основи, визначте види речень за будовою.

1. Гроза пройшла зітхнули трави квітки голівки підняли і сонце тепле і ласкаве спинило погляд на землі (Олександр Олесь). 2. Усе минеться одна правда останеться (Народна творчість). 3. Шелестить пожовкле листя по діброві гуляють хмари (Т. Шевченко). 4. Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні й розкида кругом (В. Сосюра).

27. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть граматичні основи кожної частини складних речень.

У верховітті високих дерев прогулювався вітер, і дерева горнулися одне до одного. Листок перемовлявся з листком, а їхні голоси глухо відлунювали в товстих стовбурах. І здавалось мені, що в ті голоси й той гул вслухається велика річка. Вона навіть перестала текти в далекий світ, зупинилася й завмерла.

Після ранкових туманів із глибин річки на небо впливло сонце. Листя дерев аж тремтіло від пташиного щебету (За М. Слабошпицьким).

верховиття – *supremație*

горнутися – *a se ghemui*

відлунювати – *a răsună*

28. Прочитайте. З поданих речень випишіть складні, розставте розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

Лівий берег Дніпра, рівний, плаский зеленів а далі виднілися густі бори. На південь синіли гори а на горах виднівся Київ. Він ніби потопав у легкій прозорій імлі. Та далека картина здавалась якимсь квітником із золотими маківками та квітками про які розказують тільки в казках. Сонце вдарило з-за лісу червоним промінням на київські гори (За І. Нечуєм-Левицьким).

плаский – *apartament*

потопати – *chiuветă*

імла – *ceață*

МОДЕЛЮЄМО

29. З простих речень утворіть складні за допомогою сполучників. Запишіть, розставте розділові знаки.

Зразок. Заховалося за горами сонечко. З гір повіяло холодом, вогкістю (Леся Українка). – *Заховалося за горами сонечко, і з гір повіяло холодом, вогкістю.*

1. Ніч минула швидко. Настав сірий туманний ранок.
2. Буря вщухла. Хвилі продовжували бушувати.
3. Пронісся перший порив вітру. Човен здригнувся.

30. До першої частини прислів'я доберіть другу.

1. Хто людей питає 2. Чим розумний стидається 3. Хто рано підводиться 4. Страшно буває тому

Довідка: *тим дурень величається: у кого совість нечиста; той і розум має; за тим діло водиться.*

31. Складіть і запишіть розповідь (казку) на одну з тем. Використайте складні речення.

1. Як тебе не любити, Києве мій!
2. Чим славиться місто Київ?

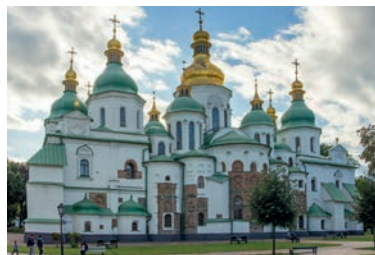
§ 5. Пряма мова і діалог. Розділові знаки в них

ЦІНУЄМО

32. Прочитайте текст. Знайдіть речення з прямою мовою, замініть їх на складні й запишіть.

У різних літописних пам'ятках згадується про будівництво Софії Київської – однієї з визначних пам'яток історії нашої держави.

«І була битва зла, і ледве переміг до вечора Ярослав», – розповідається в Іпатському літописі. На честь перемоги над ворогом Ярослав Мудрий побудував храм і присвятив його премудрості Божій – Софії.

«І запросив князь талановитих майстрів із Візантії, і побудували вони церкву дивну», – писав давньоруський письменник Іларіон (*За «Повістю минулих літ»*).

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Пряма мова – це передане дослівно чуже мовлення. Пряму мову супроводжують слова автора , які вказують, кому належить пряма мова.	
А: «П».	<i>Народна мудрість каже: «Чого Івась не навчився, того Іван не знатиме».</i>
А: «П!?»	<i>Рене Декарт сказав: «Я мислю, отже, існую!»</i>
«П», – а.	<i>«Щоб рибу їсти, треба у воду лізти», – наголошує прислів'я.</i>
«П!?» – а.	<i>«Борітеся – поборете!» – закликав Тарас Шевченко.</i>
«П, – а, – п!?»	<i>«Говори правду, – попереджав Марк Твен, – тоді не доведеться нічого запам'ятовувати».</i>

33. Прослушайте текст. Визначте кількість речень із прямою мовою.

шана – опoare

скоронисець – stenograf

34. Прочитайте текст. Хто бере участь у розмові? За якої ситуації вона відбувається? Поясніть розділові знаки. Скористайтеся поданою нижче таблицею.

– Добрий день, пані екскурсовод!
 – Добридень, юний друже! Познайомимося?
 – Так. Мене звати Ярослав.
 – Дуже приємно. Я Мирослава Андріївна.
 – Що цікавеньке Ви сьогодні розповісте?
 – У тебе дуже гарне ім'я, Ярославе! Тож поведемо розмову теж про Ярослава, тільки про мудрого правителя Київської держави.

– Ви мене зацікавили! Чим же він прославився, що дали йому таке прізвище?

– Ярослав Мудрий багато уваги приділяв освіті.

– Ви хочете сказати, що цей правитель створив перші школи? І де ж навчалися діти?

– Перші школи створив ще князь Володимир. За Ярослава Мудрого школи створювалися при церквах і монастирях. Дітей навчали письма, читання, церковного співу та етики.

– Цікаво, чиї діти мали змогу навчатися?

– Спочатку школу відвідували тільки діти бояр і знатних городян, але з часом навчалися діти бідних людей.

Опрацюйте таблицю

Діалог – це розмова двох осіб. Кожне окреме висловлювання в діалозі називається реплікою.	
Монолог – висловлювання однієї особи.	
Полілог – розмова трьох і більше людей.	
A:	<i>Миколка телефонує товаришеві:</i>
– P. (!?)	<i>– Сергію, виходь гуляти.</i>
– P, – a.	<i>– Мене мама не пускає, – відказує той.</i>
– P? – a.	<i>– Чому це? – дивується Миколка.</i>
– P! – a.	<i>– Учителька поскаржилася. Вона запитала, хто вірний чотирилапий друг, а я сказав, що ліжко! – відповів Сергійко.</i>

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Школа – скарбниця знань, добрих почуттів, нових ідей. Що означає слово «школа»? Слово «школа» з давньогрецької мови – це дозвілля, свобода. У школах, які в Стародавній Греції називалися «схоле», діти освічених афінян присвячували своє дозвілля духовному, розумовому та моральному вихованню.

Таке виховання вимагало тиші й спокою (З інтернет-джерел).

дозвілля – *agrement*

ВИВЧАЄМО

35. Прочитайте речення. Побудуйте їх на речення з прямою мовою, запишіть. Розставте розділові знаки.

1. Мати каже, що пребагато див у світі робиться на світанні (За М. Стельмахом). 2. І сонечко тихенько запитало, чи тепло у душі моїй сьогодні (О. Омельченко). 3. Колись люди говорили, що наша земля наповнена молоком і медом (І. Захарченко). 4. Із гордістю сина кажу я про те, що мати моя – Україна (М. Луків).

світання (світанок) – *zorii zilei*

36. Запишіть гумореску Павла Глазового у формі діалогу, розставте пропущені розділові знаки.

КОРІННЯ Й НАСІННЯ

А ти тату в школі вчився?

Учився Сергійку.

А то правда, що ти тату,

Був одержав двійку?

Було таке, траплялося...
Хлопчик засміявся
Тоді мама правду каже,
Що я в тебе вдався.

МОДЕЛЮЄМО

37. Розгляньте фото, складіть за ними речення, які відповідали б схемам.

«П!» – а.

«П», – а.

А: «П?»»

38. Складіть і запишіть діалог на одну з тем (5–6 реплік).

1. Моя школа – мій дім.
2. Якою я уявляю школу в майбутньому.

§ 6. Будова слова. Найпоширеніші орфограми в коренях, суфіксах і префіксах

ЦІНУЄМО

39. Прочитайте текст. Чому Одесу вважають перлиною Чорного моря? Спишіть, уставте пропущені букви, поясніть написання виділених слів.

Я народилася в *пр..красному* місті Одесі, яке знаходит..ся на півдні України на *узбережж..і* Чорного моря. За неймовірну та унікальну* красу її часто називають «П..рлиною Чорного моря». Одеса відрізняет..ся від інших міст України. Вона багата своєю історією, кул..турою, архітектурою, крім того, має безліч інших цікавинок.

Щороку у *вер..сні* Одеса святкує День міста. У цей день відбуває..ся концерт за участю відомих виконавців і завершує..я в..ликим салютом (З інтернет-джерел).

узбережжя – coastă
неймовірний – nemaipomenit
перлина – perlă

ДОСЛІДЖУЄМО

40. Прослухайте текст. До якого стилю він належить? Запишіть слова, визначте в них основу й закінчення.

Портовому, греків, парк, місто, Приморським бульваром.

нація – naționalitate
народність – națiune
краєвиди – vederi

Опрацюйте таблицю

Будова слова			
Основа слова			Закінчення
Префікс частина слова, що стоїть перед коренем —	Корінь спільна частина споріднених слів —	Суфікс частина слова, що стоїть після кореня ^	Виражає граматичне значення слова
Виражає лексичне значення слова			

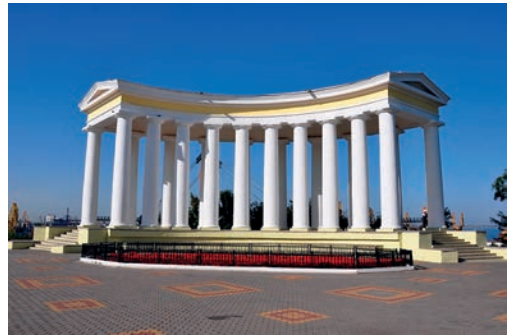
Орфограма – правильне написання (таке, що відповідає правилам).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Одеса – місто-порт на західному узбережжі Чорного моря. Це третє за величиною місто України.

Колись на місці Одеси розташовувалося давньогрецьке поселення, потім тут жили кримські татари (з інтернет-джерел).

ВІВЧАЄМО

41. Запишіть, зробіть розбір виділених слів за будовою.

У *французькій* мові є вираз *assez d'eau*, що означає «достатньо води». Якщо *прочитати* його навпаки, то отримаємо слово «Одеса».

В Одесі найбільший *дельфінарій* у *країні*. Він розташований на пляжі Ланжерон. Одеса – *українська* столиця гумору.

42. Прочитайте вірш Анатолія Качана. Спишіть, уставте пропущені букви. Підкресліть орфограми, поясніть. Для зручності скористайтеся таблицею.

БІЛІ НОЧІ В ОДЕСІ

По вулицях Одес..и
В св..ятковому вбран..і
Акації-принцеси
Гуляють нав..сні.
Над морем увес..вечір
Акації стоять..,
Накинули на плечі
Півден..ий аромат*.
З Приморс..кого бульвару*,
Мов сивий капітан,
В з..лених окулярах
Вітає їх платан*.

А з порту, вічно юний,
Як дівчині моряк,
Акаціям-красуням
Підморгує маяк.
Коли у білій тиші
Акації цвітут..,
Стає вночі світліше
У місті і в порту.
Шепоче хвиля хвилі:
«На бер..г подивис.., –
Це знову ночі білі
В Одес..і почалис..».

Опрацюйте таблицю

ОСНОВНІ ОРФОГРАМИ В ПРЕФІКАХ, КОРЕНЯХ, СУФІКАХ		
Місце орфограми	Орфограма	Приклади
У префіксі	букви е, и, і в префіксах пре-, при-, при-	пре мудрий, при морський, при звисько
	букви з, с у префіксах с-, з-(зі-), роз-(розі-), без-	с ховати, з бити, зі брати, роз казати, розі брати, без межний
У корені	спрощення в групах приголосних	чесний , щасливий , тижневий , АЛЕ кістлявий , пестливий , шістнадцять , у хустці
	чергування голосних і приголосних у коренях слів голосних і приголосних	село – сіл , вечір – вечора ; нога – ніжка , книга – у книзі , вухо – вушко
	подвоєння приголосних	знання , сіллю
	написання м'якого знака й апострофа	мідь , льон , сядьте , м'ята , бур'ян
На межі префікса й кореня, кореня й суфікса	подвоєння приголосних	оббити , віддати , сонний , лимонний
У суфіксі	м'який знак у суфіксах: -еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ськ-, -цьк-, -зьк-	маленький , рибонька , тонесенький , одеський , козацький , запорізький

43. Спишіть текст, уставте пропущені букви й розділові знаки.

Одес..кий націонал..ний академічний* театр опери та балету – перший театр у місті за часом споруджен..я й популярніст..ю. Його ..будували за ініціативи* градоначальника* герцога* де Рішельє. За допомогою музики герцог хотів об..єднати всі верстви населення Одеси (З інтернет-джерел).

верстви – gruppi

44. Доберіть із дужок потрібну букву, спишіть. Позначте префікси. Поясніть написання.

Бе(з,с)платний, ро(з,с)казати, (з,с)хвалити, (з,с)нести, (з,с)кривдити, (з,с)топтати, (з,с)творити, пр(е,и)землитися, пр(е,и)погано, пр(е,и)в'ялий, пр(е,и)старий.

МОДЕЛЮЄМО

45. Складіть і запишіть розповідь (9–10 речень) на одну з тем. Використайте слова з вивченими орфограмами.

1. Одеса – перлина Чорного моря.
2. За що я люблю Одесу?!

§ 7. Уживання слів у прямому та переносному значеннях. Багатозначні слова. Розрізнення багатозначних слів та слів-омонімів. Синоніми та антоніми, уживання їх для збагачення та увиразнення мовлення

ЦІНУЄМО

46. Прочитайте та прослухайте текст. До якого стилю мовлення він належить? Визначте слова, які відрізняють текст цього стилю від інших. З якою метою Михайло Коцюбинський використав ці слова?

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева. Вони загорнулися в сутінь, рясно вкрилися краплистою росю. Тихо навкруги... (За М. Коцюбинським)

непорушно – *imobil*

непевний – *incert*

стрепенувся – *a tresări*

заметушитися – *a se clorosi*

Опрацюйте таблицю

47. Запишіть слова у дві колонки: у першу – однозначні; у другу – багатозначні.

Горобець, рукав, гострий, світлий, айсберг, крило, довгий, багатий, похмурий, диктант, весело, трактор, м'який, суфікс, абетка, сонце, летіти.

Опрацюйте таблицю

БАГАТОЗНАЧНЕ СЛОВО	ОМОНІМИ
Крило (птаха, літака). Лексичні значення цього слова пов'язані між собою, впливають одне з одного.	Кран (умивальника), кран (підйомний). Ці слова не пов'язані між собою лексичним значенням.
До багатозначних слів можна дібрати синоніми, до омонімів – ні.	

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Чорне море – величне й красиве. Уперше згадується в документах V століття до нашої ери. Досі не існує перевіреної інформації щодо походження назви

Чорного моря. Є цікава версія: море назвали Чорним через жахливі шторми, під час яких вода темніє, хоча таке буває дуже рідко (з інтернет-джерел).

ВІВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

СИНОНІМИ	близькі за значенням слова	<i>хоробрий – мужній</i>
ОМОНІМИ	однакові за написанням чи звучанням, але різні за значенням	<i>за́мок – замóк Надія – надія</i>
АНТОНІМИ	протилежні за значенням слова	<i>день – ніч весело – сумно</i>

48. Доберіть серед синонімів такі слова, щоб поетичні рядки Дмитра Павличка римувалися, запишіть.

МРІЯ

Як виросту, збудую (дім, хату, будинок),
 На хаті колесо (прикріплю, приладнаю, приб'ю),
 А там я поселю (крилату, летючу)
 Лелечу, клекітну (пару, сім'ю, родину).
 Нехай розводиться, (селиться, гніздиться),
 По всіх деревах і (будинках, хатах, оселях),
 Нехай мені щоночі (здається, сниться, ввижається),
 Що я літаю, наче (птиця, птах).

49. Прочитайте. До виділених слів доберіть слова-антоніми. Запишіть.

Чорноморська перлина – це не тільки морське узбережжя, сонце, пляж, але й безліч пам'яток.

Ботанічний сад Одеси – **неприємне** місце. За один день його відвідувачі можуть відчути атмосферу сибірської тайги, тропічного лісу, побачити дивовижні рослини з різних країн світу й відчути, ніби знаходяться в казковому королівстві, де живуть феї, – настільки пахнуть **потворністю** деякі куточки цього місця! Тут можна не лише подихати **застояним**, а **взимку** – надзвичайно ароматним повітрям, але й дізнатися багато **нудного** про флору нашого світу (*З інтернет-джерел*).

атмосфера – *atmosfera*

дивовижний – *uimitor*

потворність – *repetiție*

нудний – *plictisitor*

МОДЕЛЮЄМО

50. Прочитайте. Перекладіть українською мовою. Доберіть до словосполучень синоніми й антоніми, запишіть.

Râine proaspătă. Ziar nou. Pește proaspăt. Castraveți proaspeți. O cămașă curată. Înfățișare înprospătată.

51. Відредагуйте й запишіть речення.

Щоб пройтися по пальмовій алеї, не обов'язково прогулятися на Канару, Кубу чи Ніцца. В Одесі є своя пальмова алея. Цей мальовничий куточок, справжня окраса міста, відкрили у 2014 році. Її посадили як подарунок для одеситів / одеситок. Пальмова алея створює неповторну атмосферу курортної зони біля пляжа «Аркадія» і підтверджує статус «Південна Пальміра» (*З інтернет-джерел*).

52. Складіть і запишіть мінітвір (9–10 речень). У розповіді використайте синоніми, антоніми.

1. Мое улюблене місце Одеської області.
2. Одеса – місто гумору.

§ 8. Звуки мови і знаки письма. Склад і наголос

ЦІНУЄМО

53. Прочитайте текст. Визначте кількість букв і звуків у виділених словах. Дайте відповіді на запитання.

В *українських* містах є ще безліч цікавинок, *які* можуть здивувати. До таких витворів архітектури належать і «плоскі»

будинки. Спитаєте, як це «плоскі» і чи живуть у них люди? Звичайно, навіть такі, *здавалося б*, не пристосовані для життя будівлі, мають *пожилців*. А все тому, що «плоскі» будинки видаються такими тільки завдяки особливому *спорудженню*. Насправді вони – трикутні, а з певного кута видається, що будинок має тільки

одну стіну. Саме такий будинок є у *Воронцовському* провулку в Одесі (З інтернет-джерел).

1. Який розділ науки про мову вивчає звуки мовлення?
2. Скільки звуків є в українській мові?
3. Якими бувають звуки?
4. Скільки голосних звуків в українській мові?
5. Якими бувають приголосні звуки?
6. Яка наука вивчає знаки письма?
7. Скільки букв в українській мові?
8. Яка буква в українській мові не має звука?
9. Яка буква завжди позначає два звуки?
10. Що ви можете сказати про букви *я, ю, є, ї*?

 54. Прочитайте. Випишіть слова, у яких усі приголосні дзвінки.

Ананьїв – місто, центр Ананьївської міської територіальної громади Подільського району Одеської області. Хоча й невелике містечко, але має понад тридцять пам'яток архітектури

місцевого значення. Одна з них – будівля колишньої чоловічої гімназії, яку збудували в 1875 році. Величність будівлі вражає, її неповторне оздоблення збереглося і зовні, і всередині.

55. Прочитайте. Випишіть слова з буквами я, ю, є у дві колонки: у першу – букви я, ю, є позначають два звуки; у другу – позначають один звук.

Одним із відомих міст півдня України вже довгі століття залишається Білгород-Дністровський. Стародавнє місто Тіра в Білгороді-Дністровському – це пам'ятка археології національного значення, яка має вигляд руїн давньогрецького міста. Своім корінням вона сягає глибини VI століття й заснована вихідцями з грецького міста Мілет (*З інтернет-джерел*).

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Склад – частина слова, яку вимовляємо одним поштовхом видихуваного повітря. У слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Одеська область багата на незвичайні місця. На узбережжі Дністровського лиману поблизу села Роксолани Ізмаїльського району берег, замість того щоб полого і плавно зустрічатися з водою, утворив цілий комплекс балок, які формують незвичний краєвид (3 інтернет-джерел).

комплекс – complex

ВИВЧАЄМО

56. Прослухайте текст. Запишіть слова з тексту, поділіть їх на склади, поставте наголоси.

Український, священна, племен, пращурів, родовими, земляними, цивілізація.

На території Одеської області скіфські могили є в Арцизькому, Білгород-Дністровському районах

усипальниця – *tormînt*

Наголос – це виділення посиленням голосу певного складу в слові. В українській мові наголос вільний, тобто наголошеними можуть бути різні за порядком склади.

Існують слова з подвійним наголошенням. У словниках подають обидва наголоси, наприклад: *зАвждИ, тАкОж*.

57. Запишіть слова в три колонки: у першу – з наголосом на першому складі; у другу – з наголосом на другому складі; у третю – з наголосом на третьому складі.

Червоний, міліметр, русло, посмішка, випадок, несемо, подруга, олень, чотирнадцять, алфавіт, кулінарія, батьківський, читання, завдання, люблю, кілометр, одинадцять.

58. Прочитайте текст. Знайдіть і випишіть слова у дві колонки: у першу – слова, у яких більше букв; у другу – слова, у яких більше звуків.

До складу Одеської області входить острів Зміїний. Називається так, тому що туди протягом тривалого часу приносило вужів із Дунаю.

В одній із грецьких легенд ідеться про те, що острів Зміїний створила богиня Фетіда для свого сина Ахілла, якого згодом тут і поховали. На згадку про нього збудували святилище, яке було культовим* місцем.

святилище – *sanctuar*

МОДЕЛЮЄМО

59. Поставте наголоси в поданих словах, складіть із ними речення.

Літопис, уподобання*, піцерія*, псевдонім*, завжди.

уподобання – *preferință*

псевдонім – *pseudonim*

60. Запишіть слова правильно. Визначте слова, у яких різна кількість звуків і букв.

Пісьня, у будьці, тоньший, вьються, дощ, сило, пшиниця, лигенда, бур'як, бур'ян, св'ято, очирет, піччю, дений, кровю, проїздний, обігти, радісттю, радістний, тона, париж.

§ 9. Уживання м'якого знака та апострофа. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних

ЦІНУЄМО

61. Прочитайте текст. Уставте пропущені букви, слова запишіть, поясніть їх написання.

Одещина – це колоритний півден..ий край України з унікал..ними пр..родними комплексами та кул..турно-історичними багатствами. Регіон ро..ташований на узбережж..і Чорного моря.

В Одес..кій області тече 225 річок, найбіл..шими з яких є Дунай, Дністер, Кодима, Савран.., Тилігул. А також знаходят..ся чимало солоних (Сасик, Шагани, Бурнас) та прісноводних (Кагул, Ялпуг) озер (*Туристичний путівник Одеської області*).

колоритний – *pitiresc*

комплекс – *a stabilit*

чимало – *mult*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

М'ЯКИЙ ЗНАК	АПОСТРОФ
СТАВИТЬСЯ	
1. Після букв д, т, з, с, ц, л, н, дз , якщо ці букви передають м'які звуки: <i>мідь, мить, мазь, вільно, станьте</i> .	1. Після б, п, в, м, ф перед я, ю, є, ї : <i>б'ю, п'ять, рум'яний</i> .
2. Після букв, що позначають м'які приголосні, у середині складу перед о : <i>сьогодні, льон, трьох</i> .	2. Після твердого р у кінці складу або слова: <i>пір'я, матір'ю, на подвір'ї</i> .
3. Після м'якого приголосного л перед наступним м'яким приголосним: <i>учительська, сільський, ідальня, пральня, пальці</i> .	3. Після к у слові <i>Лук'ян</i> і похідних від нього: <i>Лук'яненко, Лук'янович, Лук'янчук, Лук'янівка, Лук'янченко</i> .

4. У дієсловах на -ть, -ться : <i>навчають, сміється</i> .	4. Після префіксів, що закінчуються на приголосний, перед я, ю, є, ї : <i>від'їзд, з'явиться, між'ярусний</i> .
5. У сполученнях льц, льч, ньч, ньц , які походять із льк, ньк : <i>доньці, доньчин (бо донька); ляльці, ляльчин (бо лялька)</i> .	5. У складних словах, якщо перша частина закінчується на приголосний, перед я, ю, є, ї : <i>дит'ясла, трьох'ярусний</i> .

62. Спишіть, уставте, де потрібно, м'який знак чи апостроф. Поясніть написання слів.

Рум..яний, моркв..яний, лін.., камін..чик, багр..янец.., без..язикий, різ..ба, об..ем, ковал.., сіл..с..кий, різнотрав..я, роз..їзд, В..етнам, Лук..янченко, пол..овий, дз..обик, здоров..я, п..ят..ма, зор..я.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Дунáй – друга за довжиною і площею басейну річка Європи. Довжина – 2961 км. Річка бере початок у Німеччині, у горах Шварцвальда. Далі тече через столиці Центральної та Східної Європи – Відень, Братиславу, Будапешт, Белград – і вливається в Чорне море через дельту* Дунаю в Румунії та Україні (Туристичний путівник Одеської області).

ВИВЧАЄМО

63. Запишіть слова у дві колонки: у першу – з м'яким знаком; у другу – без м'якого знака.

Бояз..кий, дивует..ся, матусен..ка, гребін..чик, рибон..ка, чотир..ох, кол..оровий, пен..ок, Олен..чин, смієш..ся, піс..ня, барабан..щик.

Опрацюйте таблицю

ПОДОВЖЕННЯ М'ЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ

ПРАВИЛО	ПРИКЛАДИ
➤ в іменниках середнього роду на -я	➤ <i>знання, колосся, обличчя, весілля</i>
➤ у деяких іменниках жіночого та чоловічого роду	➤ <i>суддя, рілля, Ілля, стаття, АЛЕ статей</i>
➤ в орудному відмінку іменників жіночого роду III відміни перед ю	➤ <i>ніччю, тінню, міддю, подорожжю, АЛЕ радістю, жовчю, скатертю</i>
➤ перед ю, є у формах дієслова	➤ <i>ллю, ллеш, ллють, виллє</i>
➤ перед я, ю в прислівниках	➤ <i>зрання, спросоння, навмання, попідвіконню, попідтинню</i>
ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! <i>Теля, каченя, дитя, гусеня, кутя, свиня</i> пишуться без подовження.	

64. Спишіть текст, уставте, де потрібно, пропущені букви. Поясніть орфограми.

Поблизу міста Болград знаходит..ся оз..ро Ялпуг. Це найбіл..ше в Україні й друге в Європі прісно-водне оз..ро пр..родного походжен..я, що ро..лилося аж на 25 кілометрів. Ялпуг – водойма лиманного типу. Оз..ро пр..крашає

собою місто Болград, яке влітку потопає в з..леному вбран..і садів і виноградників.

водойма – rezervo

65. Перекладіть українською мовою. Поставте іменники в орудному відмінку однини. Запишіть. З двома-трьома словами складіть речення.

Tinerete, sare, noapte, lux, călătorie, onoare, moment, acuar-relă, poveste.

66. Прослухайте слова й запишіть їх. За допомогою префіксів або префіксів і суфіксів утворіть спільнокореневі слова з апострофом. Поясніть орфограми.

Зразок. Перо – пір'я.

67. Складіть і запишіть словниковий диктант (по 6–7 слів) до кожної з орфограм: уживання м'якого знака, апострофа, подовження м'яких приголосних.

68. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Виправте допущені помилки. Запишіть.

Настрій у мене св'ятковий. Гар'ячий літній ден духм'яно пахне хлібом і квітами. Травянистий килим препавав пилом, бо з'являються машини з зирном. Т'мьяно поблискує вдалині річка. На току дівчата віють зирно.

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Повторення вивченого в 5 класі»

Виконайте тестові завдання

1. Розділ науки про мову, у якому вивчається словосполучення й речення, називається

- А фонетика
- Б синтаксис
- В будова слова
- Г лексикологія

2. Виділене слово є означенням у реченні

- А Чудова **осені** пора.
- Б Сонце сідало **за гору**.
- В Настала **золота** осінь.
- Г У парку **граються** діти.

3. М'який знак треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А брен..кати, віс..тю
- Б нен..чин, змен..шити
- В приятел..ці, різ..бяр
- Г людс..кий, камін..чик

4. Подвоєння букв треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А** жит..я, радіст..ю
- Б** молод..ю, жовч..ю
- В** старан..ий, качин..ий
- Г** від..ячити, туман..ий

5. Правильно розставлені розділові знаки в реченнях зі звертанням, ОКРІМ

- А** Україно! Ти для мене диво!
- Б** Пишайся, батьку мій, синами.
- В** Тебе я земле, всю сходив до краю.
- Г** Не плач, не журися, молодий козаче.

6. Правильно розставлені розділові знаки зі вставним словом у реченні

- А** Певно сьогодні, буде дощ.
- Б** По-моєму зима вже, недалеко.
- В** Мабуть сонця сьогодні, буде мало.
- Г** Там, кажуть, з гір усю країну видно.

7. Установіть відповідність між схемою і реченням (розділові знаки при прямій мові пропущено)

1 А: «П».	А Де живе добро запитують мене.
2 А: «П!»	Б Любіть сказали вони любіть добро.
3 «П?» – а.	В Іван Франко закликав Шукай краси, добра шукай!
4 «П, – а, – п».	Г Народна мудрість стверджує Добро починається з мене.

8. Установіть відповідність між виділеним словом у реченні та його синтаксичною роллю

(1) <i>Над верхів'ями</i> сосен	А додаток
(2) <i>ми</i> бачимо	Б обставина
(3) <i>величезно-</i>	В означення
(4) <i>птаха</i> з розпростерти-	Г підмет
ми крилами.	

Прочитайте текст (деякі розділові знаки пропущено) і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) Осінь – це старша дочка Мороза. (2) Є ще молодша доня – Весна. (3) В Осені коси завітчані пшеничними колосками й червоними ягідками калини. (4) Ходить Осінь лугами садами лісами. (5) Ще любить сидіти на березі ставка, а вранці

над водою підіймається сивий туман і довго не розходиться
(З інтернет-джерел).

9. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А 2
- Б 3
- В 4
- Г 5

10. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А 2
- Б 3
- В 4
- Г 5

11. Однорідні члени речення є в реченнях

- А 1, 2
- Б 2, 3
- В 3, 4
- Г 1, 3

12. Складним є речення

- А 1
- Б 3
- В 4
- Г 5

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

КОЗАЦЬКА СЛАВА

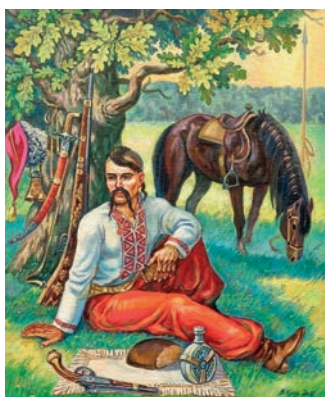
§ 10. Групи слів за походженням: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова.

Лексична помилка та умовне позначення її (практично). Тлумачний словник української мови. Словник іншомовних слів

ЦІНУЄМО

69. Прочитайте текст. Що вам відомо про українських козаків? Які слова, на вашу думку, можна вважати власне українськими.

Козак – символ сильної, відданої рідній землі людини.

Українські козаки – славетні лицарі, мужні воїни. Окрім зброї, сили й уміння гарно битися вони мали ще одну значну перевагу – кмітливість і хитрість. Майже завжди їм вдавалось непомітно підкрастися до ворога та застати його зненацька. Звичайно, це додавало шансів здобути перемогу.

В. Куц. Козак Мамай під дубом

славетний – *glorios*
перевага – *avantaj*
кмітливість – *intelegență*
зненацька – *brusc*

ДОСЛІДЖУЄМО

70. Прочитайте та прослухайте повністю діалог. Визначте, якими словами користується дівчина. Дайте відповіді на запитання.

- Вітаю, Софійко!
- Бонжур!
- Мабуть, добре відпочила, бо маєш гарний вигляд?

- Так. Відгадав! Франція – територія релаксу та шопінгу.
- Розкажи про яскраві враження від подорожі.
- Окей! Біля ресепшна я познайомилася з тінейджером зі Швейцарії. Тепер обмінюємося меседжами. Це було несподіване й цікаве знайомство. Упевнена, ти теж прекрасно відпочив?
- Так, але я подорожував рідною країною, відвідав Буковель. Там дуже добрі та гостинні люди. Привіз багато файних світлин.
- Бачу, ми часу не гаяли й отримали багато позитиву на весь рік.
- Згоден!
- До зустрічі!
- Бувай!

1. Що таке лексика?
2. Який розділ науки про мову вивчає слово і його значення?
3. Яка частина слова виражає лексичне значення слова?
4. Що виражає граматичне значення?

Опрацюйте таблицю

ГРУПИ СЛІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ	
ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКІ	ЗАПОЗИЧЕНІ (іншомовні)
Слова, що виникли на українському ґрунті: <i>мрія, вареники, віхола, хурделиця, чобітки</i> . Їх немає в інших мовах.	Слова, що ввійшли в українську мову з інших мов: <ul style="list-style-type: none"> ➤ з грецької: <i>горизонт, бібліотека;</i> ➤ з німецької: <i>крейда, бутерброд, фарба;</i> ➤ з французької: <i>гараж, пляж, майонез, журі, сюжет;</i> ➤ з англійської: <i>джентльмен, джем, футбол, спонсор;</i> ➤ з італійської: <i>дует, піаніно;</i> ➤ з голландської: <i>гавань, яхта, краб, люк;</i> ➤ з польської: <i>скарга, гудзик, герб.</i>

Хвилинка-цікавинка

Домівка козаків – український степ. Люд з України вирушав на південь, у неозорі та майже незаселені степи понад Дніпром, Дністром й іншими річками. Але особливо любили козаки Дніпро.

Давня українська назва Дніпра – Славута, Славутич. Козаки величали Дніпро своїм братом, а провідники торгових суден називали його «козацьким шляхом» (За В. Лепком).

неозорий – *dezastru*

ВИВЧАЄМО

71. Прочитайте. Запишіть лише власне українські слова. До виділених слів доберіть синоніми.

Край, *лелека*, протест, крила, чужина, вродливий, неділя, чоловік, барометр, Січ, забрало*, електрика, гетьман, телефон, курінь, компас, тонна, *алфавіт*, директор.

вродливий – *frumos*

гетьман – *ataman*

Українська мова вирізняється своєю милозвучністю, унікальними словами та правилами. Задля кращого розуміння значення слів потрібно користуватися словниками.

Опрацюйте таблицю

СЛОВНИКИ	
ТЛУМАЧНИЙ	ІНШОМОВНИХ СЛІВ
<p>пояснює, розкриває значення слова та його відтінки, указує на граматичні властивості, подає типові словосполучення з цим словом.</p> <p>Наприклад. <i>Вітраж</i> – -а, -і. Малюнок на склі або візерунок із кольорового скла (у вікнах, дверях тощо). <i>У своїх полотнах – або краще вітражах, бо це малювання по склу, він [мороз] виявляє багатий смак</i> (За М. Коцюбинським).</p>	<p>є різновидом тлумачних, у ньому пояснюється значення слів, які запозичені з інших мов.</p> <p>У словникових статтях визначається, з якої мови запозичено слово, у якому значенні вжито. Якщо значень декілька, наведено всі.</p> <p>Наприклад. <i>Мурал</i> (англ. <i>mural</i> – настінний, від ісп. <i>muro</i> – стіна) 1. Декоративний розпис стіни або стелі з гармонійним включенням у композицію архітектурних елементів робочої поверхні; стінопис. 2. Твір, виконаний у подібній техніці. <i>Останнім часом у Києві почали з'являтися мурали – величезні малюнки на вільних стінах будинків по всьому місту.</i></p>

72. Доберіть із довідки українські відповідники до запозичених слів.

Ілюзія, аромат, біографія, біфштекс, волан, вундеркінд, гіпербола, десерт, інформація.

Довідка: *пахощі, життєпис, шматок яловичини, диводитина, оборка, повідомлення, омана, ласощі, перебільшення.*

73. Прочитайте текст. Відредагуйте. У чому суть допущених помилок? Назвіть їх різновид.

Запорізькі козаки були видатні воїни: умілими, хитрими, терплячими. Були серед козаків особливі хлопці, яких звали характерником*. Вважалось, що козаки оволодівали таємними знаннями, уміли пророкувати* майбутнє. Про характерників казали, що їх «ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля не брали» і що характерники «могли відкривати без ключів замки, брати в оголені руки розжарені ядра, перебувати на дні ріки, залазити й вилазити з туго зв'язаних і навіть шитих мішків, превращатись у котів, перетворювати людей на кущі (За В. Лепком).

Опрацюйте таблицю

ЛЕКСИЧНА ПОМИЛКА	
Суть помилки	Приклади
Недоречне повторення слова або вживання спільнокоренових слів в одному або сусідніх реченнях (тавтологія).	<i>Школярам доручили прибрати шкільний двір.</i>
Уживання слів у невластивому значенні.	<i>Я зайду до тебе через неділю (замість тиждень).</i>
Дублювання одного й того ж лексичного значення у кількох словах (плеоназм).	<i>народний фольклор (фольклор = народна творчість)</i>
Уживання слів, не властивих українській мові.	<i>Треба приймати участь у різних міроприємствах. (Треба брати участь у різних заходах).</i>
Уживання слів, не властивих описуваний епосі.	<i>Солдати князя Святослава були сміливими. (Воїни князя Святослава були сміливими).</i>

МОДЕЛЮЄМО

74. За словником іншомовних слів з'ясуйте походження й лексичне значення поданих слів. Із двома-трьома словами складіть речення.

1. Логіка (з гр.) – 2. Фортуна (з лат.) – 3. Імунітет (з лат.) – 4. Бархан (тюркського походження) – 5. Шахта (іранського походження) – 6. Балахон (іранського походження) –

75. Запишіть слова у дві колонки: у першу – власне українські; у другу – запозичені.

Багаття, фарватер, гай, держава, сузір'я, боксер, баскетбол, прізвище, вермішель, чарівний, мрія, інтуїція, кафе, смуга, рюкзак, зачарований, дуель, малесенький, кремезний, леді.

зачарований – *fermecat*
кремезний – *îndesat*

76. Складіть словничок власне української лексики (15–20 слів).

§ 11. Правопис слів іншомовного походження: букви *и, і*; м'який знак і апостроф; подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження

ЦІНУЄМО

77. Прочитайте. Чому, на вашу думку, дуб наші предки вважали символом мужності? Уставте пропущені букви. Поясніть орфограми.

Україн..ці з давніх часів св..ято оберігали Природу, поклонялися їй, намагалися жити в гармонії з довкіллям. Особливо в пошані були довговічні в..л..тні дуби.

У народі дуб уважається символом мужності, витривалості, довголіт..я, здоров..я, родючості, вірності.

Це споконвічний об..ріг козаків (*З інтернет-джерел*).

гармонія – *armonie*
велетень – *gigant*
оберіг – *amuletă*

ДОСЛІДЖУЄМО

78. Запишіть речення. За словником іншомовних слів з'ясуйте походження й значення запозичених слів, поясніть орфограми.

1. Я відчуваю, що в моїх ногах якась дисгармонія: одна ступає тихо, а друга стука. 2. Наче балерини в реверансі, обабіч ґрунтівки височіли білі акації. 3. Кольрабі синіє, неначе в лузі м'яч.

Опрацюйте таблицю

У словах іншомовного походження пишеться и	
➤ у загальних назвах після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р (« Де ти з'їси цю чашу жиру? ») перед буквами, що позначають приголосні (крім й)	<i>директор, титан, сигнал, циркуль, жирафа, шифр, ритм, імбир, чипси</i>
Це правило називається правилом « дев'ятки »	
И пишеться в запозичених словах, що є географічною назвою	
➤ які закінчуються на -ида, -ика : <i>Атлантида, Корсика, Мексика</i>	
➤ після ж, ч, ш, щ, ц : <i>Алжир, Вашингтон, Чикаго, Лейпциг</i>	
➤ зі сполученням -ри- перед буквою на позначення приголосного: <i>Крит, Париж, Мадрид</i>	
У словах іншомовного походження пишеться і	
➤ на початку слів	<i>ікона, інститут, інженер, ідея</i>
➤ у кінці незмінних слів	<i>таксі, журі, колібрі, боржомі</i>
➤ після букв, що не входять до «дев'ятки»	<i>бізнес, кілограм, пінгвін, фініш</i>
➤ перед буквами, які передають голосний звук	<i>діалог, радіо, матіола, радіус</i>
➤ перед буквою, що передає звук [й]	<i>армія, дієта, клієнт</i>
➤ у власних назвах після букв на позначення приголосних, крім шиплячих	<i>Лісабон, Дідро, Грімм, Сідней, Нагасакі</i>
Пишеться ї	
➤ після голосних, АЛЕ в складних словах і після префіксів пишеться ї : <i>староіспанський, поінформувати, доісторичний</i>	<i>Каїр, Альтаїр, круїз, Ізмаїл</i>
➤ у кінці власних назв (після голосного чи м'якого приголосного)	<i>Гаваї, Гімалаї, де Вінї</i>

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Дуб із латинської мови перекладається як «гарне дерево». Дуби – улюбленці наших козаків.

На острові Хортиця росте дуб, вік якого становить 700 років. За ці сім століть висота дерева сягла 36 метрів, а стовбур роздався на 6,32 метра в обхваті (З інтернет-джерел).

сягати – a *junge*

ВИВЧАЄМО

79. Уставте пропущені букви, запишіть слова, поясніть їх правопис.

Д..ректор, ..дея, Ізма...л, пон.., ц..стерна, ру..на, колор..т, моза..ка, Аргент..на, пол..кл..н..ка, ш..рма, кру...з.

Опрацюйте таблицю

М'ЯКИЙ ЗНАК	АПОСТРОФ
ПИШЕТЬСЯ	
<ul style="list-style-type: none">➤ після м'яких приголосних д, т, з, с, ц, л, н перед я, ю, є, ї, йо: каньйон, ательє, модельєр➤ у середині слова після л відповідно до вимови: <i>фільм, альпініст, АЛЕ залп</i>	<ul style="list-style-type: none">➤ після б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р перед я, ю, є, ї: <i>п'єдестал, прем'єр, кар'єра, Х'юстон, Г'ята, Монтеск'є</i>➤ після префіксів, що закінчуються на приголосний: <i>ад'ютант, ін'єкція</i>➤ після початкового д, о в прізвищах: <i>Жанна Д'Арк, Генрі О'Ніл</i>
НЕ ПИШЕТЬСЯ	
Коли ю, я позначають пом'якшення попереднього приголосного: <i>бюджет, пюре, нюанс.</i>	

80. Слова запишіть у три колонки: у першу – зі вставленим м'яким знаком; у другу – зі вставленим апострофом; у третю – без апострофа та м'якого знака. Значення незнайомих слів з'ясуйте за словником.

Профіл.., б..юлетень, біл..ярд, мад..яр, ідал..го, бар..єр, антресол.., преспап..е, дос..е, н..юанс, агал..матоліт (*дрібнозерниста гірська порода*), інтерв..ю, порт..єра, прод..юсер,

ад..ютант, ескадрил..я, ф..юзеляж, ал..бом, миш..як, лос..йон, квадрил..йон, б..юро, комп..ютер, пас..янс.

Ключ. З других букв слів першої колонки повинні скластися два слова з вислову В. Крищенка: «Хто ми у світі без ... ?» Слів у другій і третій колонках має бути порівну.

Опрацюйте таблицю

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ У СЛОВАХ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	
відбувається ➤ при збігу однакових приголосних префікса й кореня: <i>імміграція</i> (бо <i>міграція</i>), <i>ірреальний</i> (бо <i>реальний</i>) ➤ у власних, географічних назвах та похідних від них: <i>Джонні</i> , <i>Діккенс</i> , <i>Андорра</i> – <i>андоррський</i> , <i>Марокко</i> – <i>марокканець</i> АЛЕ <i>Голівуд</i> , <i>Лісабон</i>	не відбувається ➤ у загальних назвах, де відсутній збіг приголосних: <i>спагеті</i> , <i>клас</i> , <i>група</i>
Виятки: <i>аннали</i> , <i>бонна</i> , <i>ванна</i> , <i>манна</i> , <i>панна</i> , <i>пенні</i> , <i>тонна</i> , <i>мадонна</i> , <i>мotto</i> , <i>брутто</i> , <i>нетто</i> , <i>білл</i> , <i>булла</i> , <i>мулла</i> , <i>дурра</i> , <i>мірра</i> тощо.	

81. Прослухайте речення, запишіть слова іншомовного походження, підкресліть орфограми, поясніть написання та лексичне значення цих слів.

МОДЕЛЮЄМО

82. Перекладіть українською мовою. Доберіть із довідки слова, що відповідають змісту речень, запишіть.

1. O imagine în care natura este conținutul său principal se numește
2. O imagine, ai cărei eroi sunt diverse articole de uz casnic, fructe, legume, flori, ciuperci, se numește
3. Operele de artă scrise cu orice culoare se numesc
4. Vopselele care se diluează cu apă și lucrările scrise de ei se numesc
5. Imaginile din carte sunt

Довідка: живопис, пейзаж, акварель, натюрморт, ілюстрація.

83. Складіть і намалюйте хмарку слів «Написання слів іншомовного походження».

84. Складіть і запишіть мінідослідження (7–8 речень) «Чи потрібно вживати іншомовні слова?».

§ 12. Активна й пасивна лексика української мови: застарілі слова (архаїзми й історизми), неологізми

ЦІНУЄМО

85. Прочитайте текст. Які цікаві факти про козаків ви знаєте?

Запорозька Січ, або Запорізька Січ, – укріплений центр Війська Запорозького, що був розташований за порогами Дніпра.

Запорозька Січ була обведена високими валами з палісадом* і зрубамми*, на які ставилися гармати. Між валами була широка площа, на краю якої стояли курені*, де мешкали запорожці. Курені плели з хмизу й укривали кінськими шкурами. Їх завжди залишали відкритими, щоб мандрівник чи просто перехожий міг зайти, поїсти й перепочити (За В. Ленком).

мешкати – a trăi

86. Прочитайте та прослухайте текст. Запишіть слова у дві колонки: у першу – які вживаються часто в нашому мовленні; у другу – ті, які почути вам не вдалося.

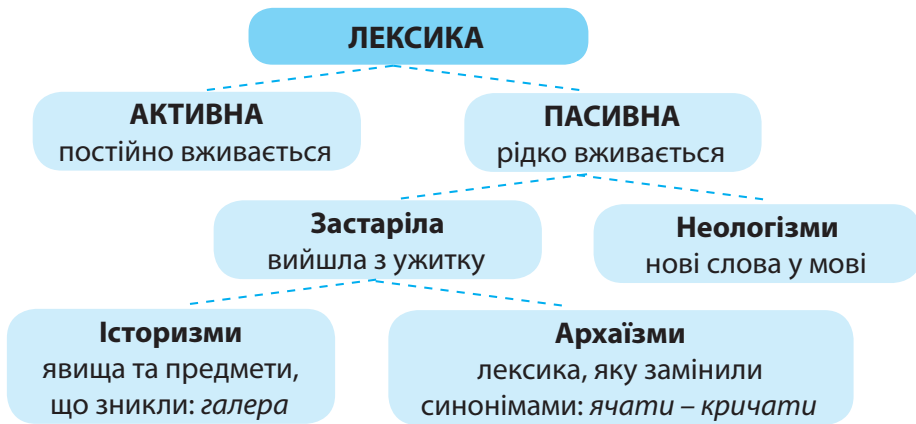
Січ – ото в запорожців кріпость. Коло неї були окопи, вали, а всередині дзвіниця* була така, що в неї й гармати ставилися... А жили вони скрізь по степах кущами, у землянках, або, по-їхньому, бурдюгах*: так чоловік по п'ятнадцять, двадцять, а то й менш.

У Січі – так там жили все по куренях, по скільки там сот чоловік... (Народна легенда)

вбранство – *ținută*

Опрацюйте таблицю

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

На Запорозькій Січі був установлений суворий розпорядок, порушувати який не смів ніхто – ані козак, ані старшина*.

За загальним сигналом козаки вставали до сходу сонця та йшли до річки купатися. Купалися вони завжди, навіть узимку.

Після цього сідали за стіл снідати. Потім усі йшли на утреню до січової церкви... (За В. Лепком)

87. Прочитайте. Випишіть застарілі слова (архаїзми).

Їжа козаків була простою. На сніданок кухар подавав соломаху з житнього борошна. Його заварювали водою та засмажували олією. Обід був тривалішим. Звичайними обідніми стравами були: тетеря-пшоно або житнє борошно, яке варили на квасі, варена або печена риба. Бували також галушки, щерб-а-юшка з риби, куліш – особлива страва з пшоно з салом або олією. Інколи подавали м'ясо, яке готували на спеціальних вогнищах із витяжною трубою. На вечерю їли гречані галушки або щербу* (За В. Ленком).

тривалий – a continua

88. Прочитайте слова. До якої групи вони належать? Поясніть їх значення. Складіть і запишіть із цими словами 2–3 речення.

Дискета, кіборг, комп'ютер, воркаут, імідж, діджей.

89. Прочитайте речення. Які нові слова (неологізми) стали загальноживаними, а які є авторськими? Запишіть 1–2 речення в зошити.

1. Весна, весна! Яка блакить, який кругом прозор! Садками ходить брунькоцвіт, а в небі – злотозор. 2. І стежив я, і я веснів: Акордились планети (П. Тичина). 3. Мріяла ген над нами Зоревійна путь (П. Усенко).

блакить – azur

прозор – transparent

90. Випишіть слова в три колонки: у першу – архаїзми; у другу – історизми; у третю – неологізми.

Шаровари, аероплан, очіпок, гетьман, розкрилено, сонцебризний, акордитись, град, страж, вої (воїни), ланіти (щоки).

МОДЕЛЮЄМО

91. З малюнкowego письма запишіть слова у дві колонки: у першу – застарілі слова; у другу – неологізми.

92. Випишіть із хмарки слів неологізми, складіть із ними 3 речення.

§ 13. Групи слів за вживанням: загальноновживані й стилістично забарвлені слова, діалектні, професійні слова й терміни, просторічні слова

ЦІНУЄМО

93. Прочитайте текст. До якого стилю мовлення він належить? Назвіть загальноновживані слова. Чи є у вашому населеному пункті криниця? Чому люди оздоблюють криниці, насаджують квіти?

Криниця – це символ святості, чистоти й високої духовності, спадкоємності поколінь і традицій. Вона духовно поєднує предків і нащадків: перші криницю викопали, другі – з неї п'ють та її бережуть, як святиню.

Криниця – зосередження Добра й Краси. Вона дає воду для життя. Навчає людей бути добрими й красивими душею: поважати й пам'ятати про тих, хто цю криницю викопав. Розмова біля криниці – то щоденне духовне спілкування (З інтернет-джерел).

ДОСЛІДЖУЄМО

94. Прослухайте прислів'я. Де й коли вам доводилося їх чути? Поясніть значення виділених слів, за потреби, зверніться до довідки. Чи траплялися вам ці слова в художніх творах?

Як їмо **бараболю**, то не клянемо долю. 2. **Файна** трава, та не для мого коня. 3. Солом'яний **легінь** золоту дівку заміж бере. 4. Повна **тайстра** важка, а порожня ще важча. 5. **Газдиня**: три городи, одна диня (*Народна творчість*).

Довідка: бараболя – картопля, файний – гарний, легінь – парубок, тайстра – торба, газдиня – господиня.

Опрацюйте таблицю

ГРУПИ СЛІВ ЗА ВЖИВАННЯМ	
ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ЛЕКСИКА	СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА
Назви явищ та об'єктів природи: вода, повітря, мороз, сніг.	ПРОФЕСІЙНІ СЛОВА Й ТЕРМІНИ: учитель, дошка, підмет.
Назви осіб за спорідненістю: батько, мати, брат, сестра.	ДІАЛЕКТНІ СЛОВА: когут (півень), вуйко (дядько).
Назви осіб за професією: лікар, артист.	ПРОСТОРИЧНІ СЛОВА: спінжак (піджак), булгахтер (бухгалтер).
Назви побутових предметів: стіл, ніж, хліб.	
Назви ознак: білий, зелений, близький.	

Назви дій, процесів, станів: <i>ходити, лежати, малювати, світає.</i>	ЖАРГОНІЗМИ: <i>шпора (шпаргалка), на шару (задарма).</i>
Назви рослин і тварин: <i>верба, ячмінь, кінь.</i>	
Назви на позначення кількості: <i>один, мало.</i>	ОФІЦІЙНО-ДІЛОВА ЛЕКСИКА: <i>заява, протокол, довідка, наказ.</i>
Службові слова: <i>і, а, але, щоб, проте, на.</i>	

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Значення назв «**колодязь**» і «**криниця**» можна вважати спільними, взаємозамінними. Крім спільної ознаки слова «**криниця**» і «**колодязь**» зберегли чи розвинули свої окремі значення. Так, «**криниця**» в українській літературній мові – це ще й назва джерела в його природному вигляді. Існує навіть сполука «**ключова криниця**».

Слово ж «**колодязь**» частіше вживається як елемент оселі (За Н. Сологуб).

оселя – casă

ВИВЧАЄМО

95. Випишіть із хмарки слова в три колонки: у першу – загальноживані, у другу – діалектні, у третю – професійні.

Літературна мова – це вдосконалена форма національної мови, що обслуговує життя нації: державну діяльність, освіту, художню літературу тощо. **Норма літературної мови** – правила, яким користуються мовці в усному й писемному мовленні.

Мовна норма – мовний засіб (звук, значуща частина слова, значення слова тощо), закріплений практикою і рекомендований до вживання як обов'язковий. Порухення мовних норм ускладнює спілкування.

96. Прослухайте гумореску Павла Глазового «Найважча роль». Запишіть професійні слова.

МОДЕЛЮЄМО

97. Відредагуйте речення відповідно до норм сучасної літературної мови, запишіть.

1. На гілці дерева сиділа грайлива вивірка й ласувала лісові горішки. 2. Деся далеко було чути стукіт довбача, який без упину шукав собі поживи. 3. Дуже низько над морем літали крикливі тигитки. 4. Вуйко багато подорожує, тому постійно нам розповідає про звичаї інших народів. 5. У родинному колі ми щовечора смакуємо гарбату з медом. 6. Яку ж запашну ікру із синеньких готують одесити?! (З інтернет-джерел)

Довідка: дядько, чай, баклажан, дятел, чайка, білка.

98. Складіть і запишіть діалог «Професії XXI століття». Використайте професійні слова, неологізми.

99. До поданих діалектних слів доберіть літературні відповідники з довідки, запишіть.

Жовнір, магдибурка, керниця, коц, кошуля, ногавиці, митка, ожіг, тупиця, фамілія, фая, спудитися, пироги, ринка.

Довідка: солдат, картопля, криниця, ковдра, сорочка, штани, ганчірка, кочерга, сім'я, сокира, буря, злякатися, вареники, каструля.

§ 14. Пароніми

ЦІНУЄМО

100. Прочитайте легенду. Де зазвичай росте калина? На що схоже зернятко куща? Які лікарські властивості має калина?

Калина – символ України. Рубінові ягоди калини, за народними уявленнями, символізують мужність людей, які пролили кров за Батьківщину в боротьбі з ворогами. Калина – це символ рідної землі, отчого краю, батькової хати (З інтернет-джерел).

ДОСЛІДЖУЄМО

101. Прислухайте діалог. Поясніть, чому здивувався Сергій. Про яку рису характеру своєї бабусі хотів сказати його товариш?

102. Прочитайте пари слів. Порівняйте їх значення. Чи мають вони щось спільне? Чим різняться?

Адрес – адреса.

Адрес – письмове привітання на честь ювілею тощо. *Адреса* – напис на конверті, бандеролі, поштовому переказі, місце проживання чи перебування особи або місце знаходження установи.

Особистий – особовий.

Особистий – який належить певній особі, виражає її індивідуальність (особистий підпис, особисте життя). *Особовий* – який стосується окремої людини. Уживається в усталених словосполученнях: особова справа, особовий склад військових з'єднань, особове посвідчення тощо.

Пароніми – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням. Значення паронімів можна визначити за словником паронімів.

Золоті ворота. Київ
Пам'ятка – предмет матеріальної культури минулого.

Пам'ятник засновникам Києва
Пам'ятник – споруда на честь когось чи чогось.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Назва калини походить від латинського «*viere*», що означає зв'язати, плести.

Українська назва калини походить від слова «калити» (гартувати, розжарювати) за схожість кольору плодів калини з кольором розпеченого заліза.

Згідно з народним повір'ям, щоб діти були красиві й співучі, треба з лози калини виготовити люльку й гойдати в ній дитину (З інтернет-джерел).

лоза – *viřā – de – vie*

люлька – *řeavā*

ВИВЧАЄМО

103. Доберіть із дужок потрібне слово. Поясніть свій вибір. Речення запишіть. З-поміж поданих слів випишіть загальнозживані.

1. Продавець розповів про правила (ефектного, ефективно-го) використання кухонного комбайна. 2. Ця земельна (дільниця, ділянка) була передана дитячому будинку. 3. Дівчина була в складному матеріальному (стані, становищі). 4. З піснями й музикою весела (кампанія, компанія) зупинилася на галявині.

104. Випишіть пари паронімів. За Словничком паронімів визначте їх значення.

1. Хтось там галасує, голосує, хтось танцює ритуальний танець. 2. Обережні люди придумали забобони – між серцем і розумом знак заборони. 3. Синичка малесенька, наче колібрі, якось-то існує у своєму калібрі. 4. У графа профіль, як у грифа (З творів Л. Костенко).

■ МОДЕЛЮЄМО

 105. З кожним паронімом складіть речення так, щоб стало зрозумілим значення, з яким його вжито.

Співець – співак, богатир – багатир, досвід – дослід, ожеледь – ожеледиця, крона – корона.

106. Прочитайте подані речення, відредагуйте їх і запишіть.

1. Зачекай пару хвилин, я запишу її адрес і телефон. 2. Лікар назначив мені ліки, але вони виявилися неефектними. 3. Він не мав ніякої уяви про те, що сталося. 4. Громадяни України називають свої гроші гривнами. 5. Надія купила для своєї бабусі / дідуся сердешні ліки.

107. З'ясуйте за Словничком паронімів значення поданих слів. Із двома складіть речення.

Людний – людяний, їда – їжа, квартира – кватирка, книжковий – книжний, яблучний – яблуневий.

§ 15. Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення. Ознайомлення із фразеологічним словником

■ ЦІНУЄМО

108. Прочитайте уривок. З якої він казки? Що в ній засуджується? Визначте вирази, які допомогли чітко описати головну героїню.

Немає гірше од того чоловіка, що не вмiє язика за зубами вдержати. А ще більше клопоту з жінками. Тільки що почує, зараз уже й задзвонила по всьому селу.

От були собі чоловік і жінка, Петро і Хвеська. І гарна б жінка була Хвеська, та тільки на язик швидка. Що не скаже чоловік, усе своїм довгим язиком розплеще (Українська народна казка).

ДОСЛІДЖУЄМО

109. Запишіть прислів'я. Поясніть значення виділених сполучень слів. Зверніться до довідки. Як ви розумієте вислів «стійке сполучення слів»?

1. Не вмiєш пекти хліба – будеш **пекти раків**. 2. Не хочу, щоб на мене всіх **собак вішали**. 3. Таке меле, що вуха в'януть. 4. Лестощами **душу вийме**. 5. Недуга хоч кого до **печінок дійме**. 6. Брехня завжди **боком вилазить**. 7. **П'ятами накивав** – аж залопотіло.

Довідка. *Пекти раків* – червоніти від сорому. *Вішати усіх собак* на когось – зводити наклеп. *Вуха в'януть* – про відчуття прикрості від почутого. *Вийняти душу* – спричинити сильне хвилювання, зворушити, розчулити. *До печінок дійняти* – вразити, засмутити. *Боком вилізти* – завдати неприємностей, призвести до покарання. *П'ятами накивати* – утекти.

110. Порівняйте дві колонки словосполучень. Подумайте, які з них можна безконечно поширювати, а які – ні.

Зразок. *Смачні груші* – смачні великі груші, смачні великі червонобокi груші; груші на вербі (щось неможливе).

Бити м'яч

Полатати костюм

Брати картоплю

Легкий туман

Бити байдики

Полатати боки

Брати бика за роги

Легкий хліб

Опрацюйте таблицю

Фразеологізми – це неподільні за змістом, стійкі за будовою та структурою словосполучення, які можна замінити одним чи кількома словами: <i>накивати п'ятами – тікати; за тридев'ять земель – далеко; зарубати на носі – запам'ятати.</i>	
Роль у мовленні	У художній літературі та в розмовному мовленні допомагають виразніше передати певну думку, роблять висловлення яскравим, емоційним.
Синтаксична роль	Фразеологізм є одним членом речення. Наприклад: <i>1. Сергій з Назаром (що зробили? присудок) глека побили.</i> <i>2. Віталій кинувся (як? обставина) тікати з усіх ніг.</i>
Словник	Лексичне значення фразеологізмів можна дізнатися у фразеологічному словнику.
Фразеологія – розділ науки про мову, у якому вивчаються стійкі сполучення слів.	

СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

БАГЛАЇ

10. БАГЛАЇ НАПАЛИ (вкинулися) *кого*. Хто-небудь не хоче працювати; став лінивим, млявим. *Такі мене баглаї напали* (Панас Мирний); *Баглаї вкинулись та й робити не хочеться* (Сл. Б. Грінченка).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

За давньогрецькою легендою, морська богиня Фетіда, яка бажала зробити свого сина Ахілла безсмертним від ворожих стріл, скупала його в водах священної річки Стікс. Коли купала, тримала дитину за п'яту, якої не торкнулася вода. Тому ця частина тіла залишилася незахищеною. Ахіллес виріс і став непереможним воїном. Але в одному з боїв бог Аполлон вразив стрілою п'яту, і герой загинув.

Відтоді будь-яке вразливе місце в людини називають **ахіллесовою п'ятою** (З інтернет-джерел).

111. Прослухайте речення, назвіть фразеологізми, поясніть їх значення.

112. Доберіть і запишіть фразеологізм, яким можна охарактеризувати людину:

1. Розумну. 2. Досвідчену. 3. Балакучу. 4. Таку, що домагається співчуття. 5. Занадто самовпевнену.

***Довідка.** Корчить із себе Лазаря. Знає, де раки зимують. Має довгий язик. Йому (їй) розуму не позичати. Думає, що Бога за бороду впіймав (упіймала).*

МОДЕЛЮЄМО

113. Зі Словничка фразеологізмів до поданих іменників доберіть фразеологізми, запишіть. З двома-трьома фразеологізмами складіть і запишіть речення.

Голова, ніс, язик, очі, бити, піймати.

114. Доберіть із дужок слово, щоб утворився фразеологізм, запишіть.

Гратися (іграшкою, із братом, із вогнем); забивати (цвях, баки, в дерево); узяти (книжку, стілець, моду); кусати (хліб, яблуко, лікті); продавати (молоко, м'ясо, витрішки); піймати (облизня, рукою, сіткою); тримати (за руку, марку, рюкзак); сидіти (в печінках, поруч, на стільці); піднімати (на руки, із землі, на глу́м); справляти (весілля, лежні, хрестини); дати (у борг, сторчака, пораду).

115. Запропоновані фразеологічні звороти замініть відповідними словами з довідки, запишіть.

Вийшло з ужитку. Робити наголос. Жити на широку ногу. Взяти на сміх. Поставити на своєму. На всі заставки. Терпіти нестатки. Замилювати очі. Стати в пригоді.

***Довідка:** пригодитися, бідувати, щосили, вивелося (або зникло), наголошувати (або підкреслювати), насміхатися, розкошувати, домогтися (або добитися), обманювати.*

§ 16. Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки, крилаті вирази, афоризми як різновиди фразеологізмів. Фразеологізми в ролі членів речення

ЦІНУЄМО

116. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Назвіть фразеологізми, визначте, як вони утворилися.

Тимко бив байдики. Цілими днями шукав розваг. А коли зустрічав знайомих хлопчиків і дівчат, то починав розповідати смішні історії. Він був гострим на язик, але умів зробити з мухи слона. Друзі слухали й мовчали. Проте одного разу не витримали. Тільки Тимко закінчив розповідь, засипали його запитаннями. А потім дали прикурити й підняли на сміх. Це взяло хлопця за живе. Відтоді він став серйозним і стриманим.

ДОСЛІДЖУЄМО

117. Прочитайте. Що спільного з органом дихання й приладдям, яке носили люди в давні часи? Що означає фразеологізм «зарубати на носі»?

У давні часи під словом «ніс» мали на увазі не тільки орган дихання, але також і пам'ятні дощечки ніс (від слова носити), на яких люди робили зарубки, щоб не забути про майбутні справи. Щоб щось не забувати, зарубували на носі, тобто робили на дощечці певну позначку.

Опрацюйте таблицю

ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	
ДЖЕРЕЛА	ПРИКЛАДИ
Біблія	<i>Книга за сімома печатями; Ноїв ковчег</i>
Антична міфологія	<i>Ахіллесова п'ята; на сьомому небі</i>
Історія	<i>Іду на Ви</i>

Народна творчість (прислів'я, приказки, народні примовки)	<i>Як Пилип з конопель. Добрий початок – половина справи. Ні пуху ні пера.</i>
Народний побут	<i>Сім разів відміряй, один раз відріж.</i>
Крилаті вислови, афоризми	<i>«І чужого научайтесь, й свого не цурайтесь...» (Т. Шевченко)</i>
Переклади іншомовних фразеологізмів	<i>Дивитися крізь пальці (з нім.); се ля ві (таке життя) (з франц.).</i>

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Перші збірники українських прислів'їв та приказок, які дійшли до сьогодні, з'явилися в другій половині XVII століття. Одним із тогочасних збирачів прислів'їв був відомий український поет Климентій Зиновійв. Він зібрав понад півтори тисячі прислів'їв, які використовував у своїх віршах (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

118. Назвіть фразеологізми, які відображені ілюстраціями. Визначте джерела їх походження. Складіть речення із двома фразеологізмами.

119. Прослушайте фразеологізми. Поясніть їх значення, визначте джерела походження.

Щоб з'ясувати, яким членом речення виступає фразеологізм, треба визначити його значення й замінити одним словом. Наприклад: *Того Швайку зараз можна взяти голими руками* (В. Рутківський). *Голими руками – легко* (як?). Отже, фразеологізм у реченні є обставиною.

120. Запишіть речення, визначте синтаксичну роль фразеологізмів.

1. Ви не носіть за пазухою камінь (*Г. Рибцуник*). 2. Він не виносив сміття з хати, щоб хтось комусь не мовив щось (*В. Симоненко*). 3. Ви послухайте його й на вус намотайте (*М. Стельмах*). 4. Ніколи не кривили ми душею, ділили щастя з добрими людьми (*П. Перебийніс*). 5. Джеря обходив панський двір десятою вулицею (*І. Нечуй-Левицький*).

МОДЕЛЮЄМО

121. До поданих речень доберіть фразеологізми й запишіть.

1. Нові будинки ростуть як 2. Схожі ми з сестрою як 3. Що йому не кажи, йому все як 4. Приїзд давніх друзів був як 5. Дощу цієї весни було мало як 6. Після хорошої зарядки сон як

Довідка: *з гуски вода, сніг на голову, гриби після дощу, кіт наплакав, дві краплі води, рукою зняло.*

122. Прочитайте казку. Перекладіть українською мовою. Як Тиндале приніс покупки додому? Який висновок можна зробити? Доберіть і запишіть фразеологізми до слів: *іти, думати, біда*.

TÎNDALĂ

(basm moldovenesc)

Într-o zi, soția lui Tîndală l-a trimis la târg să cumpere lapte și smântână. Tîndală a plecat, dar nu a luat ulciorul cu el. A ajuns la târg și acolo – toarnă lapte și smântână măcar într-o mână. După ce s-a gândit un timp, a luat pălăria lui de pe cap și-a spus:
– Aici o voi turna.

S-a apropiat de femeia care vindea lapte și a întrebat-o:

– Toarnă lapte în pălărie, doamnă.

Femeia a turnat lapte acru și a primit bani.

Acum – a doua problemă. În ce să torn smântână? Tîndală s-a gândit cît s-a gândit și a hotărât:

– Voi întoarce pălăria pe cealaltă parte.

M-am bucurat că am găsit o cale de ieșire din situație. Și-a întors pălăria și nu a observat că s-a vărsat laptele. Am cumparat smîntîna și a plecat acasa.

Soția lui îl aștepta deja. Văzând că a cumpărat doar smântână, ea întreabă:

– Unde e laptele, Tîndală?

– Deci iată-l! spuse Tîndală și începu să întoarcă pălăria. Smântâna hop! – drept jos. Așa a adus Tîndală cumpărăturile acasă!

123. Складіть мінітвір «Один день із мого життя» (8–10 речень). Використайте в розповіді фразеологізми.

124. Намалуйте ілюстрації до 3–4 фразеологізмів.

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР
за темою «Лексикологія. Фразеологія»

Виконайте тестові завдання

1. Лексикологія вивчає

- А звуки мовлення
- Б правильну вимову слів
- В значущі частини слова
- Г словниковий склад мови

2. Усі слова є власне українськими в рядку

- А булава, армія
- Б гарбуз, чипси
- В сопілка, весна
- Г їжа, бутерброд

3. Слова іншомовного походження записано в рядку

- А флешка, мрія
- Б спонсор, журі
- В метро, вулиця
- Г студент, віхола

4. Усі застарілі слова в рядку

- А рало, актор
- Б сотня, жито
- В перст, град
- Г газда, освіта

5. Неологізми вжито в рядку

- А фейк, легінь
- Б айфон, бізнес
- В акаунт, спорт
- Г сайт, бандура

6. Усі слова є діалектними в рядку

- А когут, вивірка
- Б плай, господар
- В вуйко, трембіта
- Г базікати, співати

7. Установіть відповідність між фразеологізмом і фразеологізмом-синонімом.

1 ні пари з уст	А дрімати
2 клювати носом	Б мовчати
3 сізіфова праця	В велика злива
4 ахіллесова п'ята	Г вразливе місце
	Д даремна робота

8. Установіть відповідність

<i>Фразеологізм у реченні</i>	<i>Член речення</i>
1 Вони й досі б'ють байдики.	А підмет
2 Ця подія відбулася за царя Тимка.	Б присудок
3 Гостра на язик дівчина не могла змовчати.	В додаток
4 Язикатій Хвесьці не можна казати нічого зайвого.	Г означення
	Д обставина

Прочитайте текст і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) Кв..ти наших садів різноманітні і за кольором, і за походженням. (2) Їх вирощують в Україні та завозять з інших країн. (3) М..мозою називають у нас рослину, яка насправді є австрал..йською акац..єю. (4) Колись її завезли на узбережжя Чорного моря. (5) А дійсна м..моза росте в Браз...лії, в Україні її дбайливо доглядають в оранжереях (З інтернет-джерел).

9. Слова іншомовного походження є в реченнях

А 4, 5

Б 3, 4

В 2, 3

Г 2, 4

10. Букву і треба писати в усіх словах, ОКРІМ

А кв..ти

Б м..моза

В Браз..лія

Г австрал..йською

11. Орфографічну помилку допущено в реченні

А 2

Б 3

В 4

Г 5

12. Лексичну помилку допущено в реченні

А 1

Б 3

В 4

Г 5

СЛОВОВІР. ОРФОГРАФІЯ

КНИГИ – СВІТ

§ 17. Змінювання і творення слів. Твірне слово

ЦІНУЄМО

125. Прочитайте текст. Чому книги вважають одним із чудесних творінь у світі? Випишіть спільнокореневі слова та форми одного й того ж слова.

Книга – одне із найбільших чудес, яке створила людина. З тих пір, як люди навчилися писати, свою всю мудрість вони довірили книгам. Книжки відкривають нам світ, допомагають уявити минуле, заглянути в

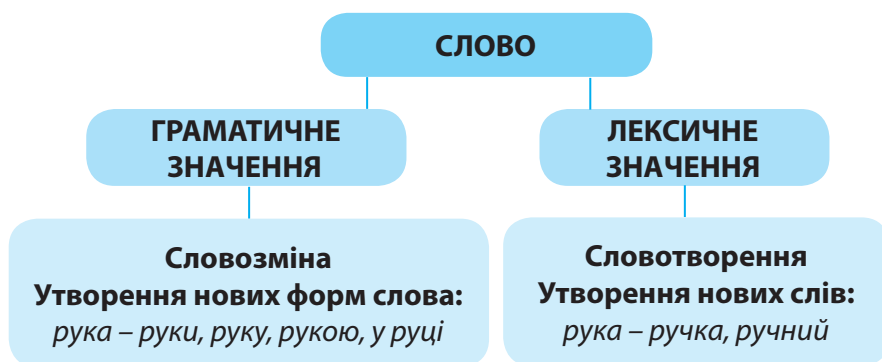
майбутнє. Вони додають нам сили й натхнення, допомагають знайти самих себе, зрозуміти інших, позбавляють самотності.

натхнення – *inspiratje*
позбавити – *a priva*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

126. Запишіть слова у дві колонки: у першу – форми слова; у другу – спільнокореневі слова.

Верба, вербний, вербу, вербі, верболози; калина, калину, калини, калиновий, калинонька.

верболози – *salcia*

СЛОВОТВІР – розділ науки про мову, що вивчає способи та особливості творення похідних слів.

ОРФОГРАФІЯ – наука про мову, що вивчає правильне написання слів.

127. Прослухайте й запишіть пари слів. Поміркуйте, яке зі слів кожної пари виникло раніше, а яке утворилося від нього. Яке зі слів, на вашу думку, є похідним? Чому?

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Учені довели, що під час читання в мозку починають працювати ті області, які в інший час не бувають задіяні. Такого ефекту не відбувається, коли ми дивимося телевизор чи граємо в комп'ютерні ігри. Ті, хто багато читає, можуть чітко сформулювати свою думку й краще справляються зі своїми почуттями (3 інтернет-джерел).

ТЕЛЕВІЗОР

КНИГИ

ВИВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

НЕПОХІДНІ СЛОВА	ПОХІДНІ СЛОВА
Їх будова не пов'язується з іншими спільнокореневими словами, а основи складаються лише з кореня.	Походять від інших слів, спосіб їх творення можна простежити.
<i>ліс</i>	<i>лісок</i>
<i>добрий</i>	<i>предобрий</i>
<i>друкувати</i>	<i>друкарня</i>

128. Спишіть текст, непохідні слова підкресліть однією лінією, похідні – двома.

Перші паперові книги з'явилися в Європі в XIII столітті. Їх тривалий час писали від руки. Одна книга виготовлялася 5–7 місяців і коштувала дуже дорого. Кожна перша літера (*буквиця*) сторінки старанно вималювалась. Рукописні книги – справжній витвір мистецтва (*З інтернет-джерел*).

рукописний – *manuscris*

витвір – *creație*

129. Від поданих непохідних слів утворіть похідні. Утворені слова розберіть за будовою.

Слово, учити, наука, читати, молодий, сніг.

Опрацюйте таблицю

Слово, від якого творять інше слово, називають **твірним**:
мудрий + пре → премудрий

Твірна основа – це частина слова, від якої утворене інше слово:

хата + н(ій) → хатній.

Твірну основу позначаємо так: $\overline{\text{вода}} \rightarrow \text{водний}$.

УВАГА! Слова творяться безпосередньо від твірної основи, а не від кореня.

Від одного слова може утворитися чимало слів, наприклад:
мудрий – премудрий, мудрість, мудрець.

МОДЕЛЮЄМО

130. Доберіть із довідки продовження прислів'їв. Запишіть. Позначте твірні основи у виділених словах.

1. Золото добувають із землі, а знання – з 2. З книгою жити – з добром дружити. 3. **Читання – краще** 4. Книга – твій друг, без неї, як без рук. 5. Дім без книги – день без 6. Життя без **книжок** – небо без ... (Народна творчість)
Довідка: рук, сонця, книги, зірок, дружити, навчання.

131. Перекладіть українською мовою. До виділених слів доберіть слова з твірною основою або твірні слова. Запишіть слова парами.

Din basm, ferestruică, **a citi**, fără margini, infinit, **școlar**, a-și face prieteni, a se împrieteni, **librărie**, adâncime, submariner, albastrul, vîntișor, polițist de frontieră.

132. Складіть і запишіть мінітвір (8–10 речень) на одну з тем.

1. Книга – ключ до знань.
2. Книга вчить, як на світі жити.
3. Хороша книга – свято.

§ 18. Основні способи словотворення: префіксальний, суфіксальний, префіксально- суфіксальний, безафіксний (відкидання від твірного слова префіксів, суфіксів і закінчення), складання основ (або слів)

ЦІНУЄМО

133. Прочитайте пам'ятку. Чи буде вона вам корисною при читанні? Випишіть спільнокореневі слова, розберіть їх за будовою.

ЯК ЧИТАТИ КНИГУ

1. Читай повільно, не поспішай – краще запам'ятаєш прочитане.
2. Дочитуй книгу до кінця, не пропускай сторінок.
3. Осмислюй те, що читаєш.
4. Коли зустріваш незнайомі слова під час читання книжок, звертайся до словників, довідників.

5. Якщо не дочитав/дочитала книгу до кінця, познач закладкою на тому місці, де зупинився/зупинилася.

6. Після того як прочитав/прочитала книгу, обговори її з другом/подругою, батьками.

■ ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ

НАЗВА СПОСОБУ	ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ	ПРИКЛАДИ
ПРЕФІКСАЛЬНИЙ	Приєднання префікса до слова	дід – прадід писати – переписати
СУФІКСАЛЬНИЙ	Приєднанням суфікса до твірної основи	сніг – сніжок малий – маленький
ПРЕФІКСАЛЬНО-СУФІКСАЛЬНИЙ	Одночасне приєднання префікса й суфікса до твірної основи	берег – прибережний осінь – восени
БЕЗАФІКСНИЙ	Відкидання від твірного слова суфіксів, закінчень (тобто афіксів)	зелень (від зелений) розповідь (від розповідати)
СКЛАДАННЯ ОСНОВ (або СЛІВ)	Поєднання двох і більше основ (або слів) чи їх частин	зореліт (від зоря, літати), фабрика-кухня
АБРЕВІАЦІЯ	Поєднання ініціальних (початкових) букв декількох слів	ЄС (Європейський союз) АЕС (атомна електрична станція)
ПЕРЕХІД З ОДНІЄЇ ЧАСТИНИ МОВИ В ІНШУ	Прикметник – Кошовий (який?) <i>отáман</i> зібрав козаків. Іменник – Кошовий (хто?) був мудрою людиною.	

134. Прочитайте, визначте корені й закінчення. Випишіть тільки ті слова, які утворилися суфіксальним способом.

Молодий, попереду, рано, навздогін, активний, перемога, цінний, малий, сухий, ясно.

Ключ. Якщо ви правильно виберете слова, то з їхніх перших букв прочитаєте перше слово у вислові І. Франка: «... – то перша основа життя».

навздогін – *la întrecere*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Книга з каменю знаходиться в Абхазії. Її обсяг – 20 сторінок, на яких зображені біблійні сюжети (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

135. Від поданих сполучень слів утворіть суфіксально-префіксальним способом прикметники. Запишіть, визначте словотвірні префікси й суфікси.

Зразок. *Без дна – бездонний.*

При Дніпрі, під снігом, за морем, над міру, без голосу, без грошей, без дітей, під небесами, над Дністром.

136. Випишіть слова, утворені безафіксним способом.

Садок, смішний, зелень, вишневий, розклад, підпис, за-сніжений, переказ, книжний, блакить, безмежність, минуле, міць.

137. Визначте, від яких слів утворилися подані слова. Запишіть.

Зразок. *Легкокрилий – легке крило.*

Пароплав, кароокий, новобудова, всюдихід, хитромудрий, темно-зелений, чорнозем, чорнослив, білосніжний.

МОДЕЛЮЄМО

138. Прослушайте, від поданих сполучень слів утворіть складно-скорочені – аббревіації.

Зразок. *Національний спортивний комплекс – НСК.*

139. Запишіть речення. Визначте, якими частинами мови є виділені слова.

Довкола села палали вогні **вартові**. **Вартовий** заступив на пост.

довкола – în jurul
вартовий – paznic

140. З поданих слів складіть і запишіть речення так, щоб вони виступали різними частинами мови.

Учительська, пернаті, молодий.

пернатий – pasăre
пернатий – cu pene, acoperit cu pene; înaripat; мн. păsărite, păsăret

141. Доберіть твірні слова (основи). Запишіть. Визначте спосіб творення слів.

Зразок. *Записати – писати (префіксальний).*

Осінній, підвіконня, зелень, лісостеп, АЕС, старий.

§ 19. Словотвірний ланцюжок. Словотвірний розбір слова

ЦІНУЄМО

142. Прочитайте прислів'я. Чому ми повинні читати книги? Випишіть спільнокореневі слова, визначте серед них похідні.

1. Книгу читають не очима, а розумом. 2. Дім без книги – день без сонця. 3. Хороша книжка яскравіша за зірку. 4. З книгою жити – з добром дружити. 5. Кому книга – розвага, а кому – навчання. 6. Нема розумного сусіда – з книгою поговори. 7. Хто багато читає, той багато знає.

розвага – distracție

ДОСЛІДЖУЄМО

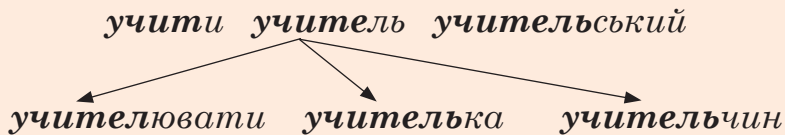
143. Простежте, як від твірних основ слів поступово утворилися похідні слова.

Мідь → мідний → мідніти → міднення.

Ряд спільнокореневих слів, де кожний попередній елемент є твірним для наступного: *день* → *щодня* → *щоденний* → *щоденник*, називається **словотвірним ланцюжком**.

УВАГА! Кожне попереднє слово словотвірного ланцюжка є твірним для наступного.

Сукупність словотвірних ланцюжків становить **словотвірне гніздо**:

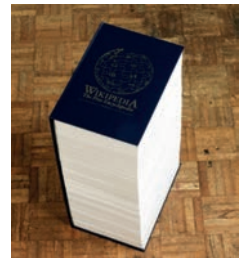
144. Уставте пропущені слова в словотвірних ланцюжках. Словотвірні ланцюжки запишіть.

1. Риба – ... – рибалка.
2. Хмара – ... – безхмарний.
3. Радити – ... – порада.
4. Зерно – ... – зернятка.
5. Дощ – ... – дощовик.
6. Дослідити – ... – дослідний.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Великою товстою друкованою книгою у світі є книга WIKIPEDIA – збірник статей із мережі Інтернет. Паперова версія цієї книжечки охоплює 5000 сторінок (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

145. Зі слів кожної групи утворіть словотвірні ланцюжки.

Зразок. *Лісовичок, ліс, лісовик – ліс → лісовик → лісовичок.*

Злоба, зло, злобливий; десятковий, десять, десятка; вітер, вітрильний, вітрило; калиновий, калина, Калинівка; клеїти, клей, приклеїти; рукав, рука, нарукавник.

зобливиий – *furius*

зобливиий – 1) *rău, răutăcios, hain*; 2) *răuvoitor, dușmănos, ostil*

вітрило – *pînză (de corabie)*

146. Прислухайте, утворіть і запишіть словотвірні ланцюжки до слів.

СЛОВОТВІРНИЙ РОЗБІР

Послідовність розбору

1. Виписати слово й пояснити його лексичне значення.
2. Визначити твірне слово (твірну основу).
3. Визначити префікси, суфікси, за допомогою яких утворено слово (якщо є).
4. Визначити спосіб словотворення.

УВАГА! Словотвірному розбору підлягають лише **похідні** слова.

ЗРАЗОК УСНОГО РОЗБОРУ

Передвесняний – який відбувається напередодні весни. Твірне слово **весняний**. Утворено за допомогою префікса **перед-**. Спосіб словотворення – префіксальний.

ЗРАЗОК ПИСЬМОВОГО РОЗБОРУ

Передвесняний ← весняний (префіксальний)

МОДЕЛЮЄМО

147. Від яких слів і в якій послідовності утворено подані слова? Вибудуйте й запишіть словотвірні ланцюжки.

Учениця, привіт, колискова, записка, розквітнути, горлицвіт, вибір.

148. Доповніть текст описом, тип і стиль мовлення збережіть, виконайте словотвірний розбір виділеного слова.

Калина – це розлогий кущ. Люди **здавна** милувалися нею. Її порівнюють із дівчиною.

...

Калина – символ України. Вона дуже гарна в усі пори року.

149. Складіть і запишіть пораду-пам'ятку «Як берегти книгу». У тексті використайте складні слова. Зробіть письмовий словотвірний розбір одного слова.

**§ 20. Зміни приголосних при творенні слів:
іменників із суфіксом *-ин(а)* від прикметників
на *-ський, -цький*; буквосполученням *-чн- (-шн-)*;
при творенні прикметників із суфіксами
-ськ-, -цьк-, -зьк- та іменників із суфіксами
*-ств(о), -зтв(о), -цтв(о)***

ЦІНУЄМО

150. Прочитайте текст. Кого з поетів / поетес чи письменників / письменниць Одещини ви знаєте? Випишіть слова, які утворилися суфіксальним способом.

Одещина – частина великої й прекрасної України. Літературне життя нашого краю різноманітне й насичене. І багато письменників / письменниць працюють саме для дітей.

Надія Мовчан-Карпусь – сучасна одеська поетеса, членкиня Національної спілки літераторів України, яка пише вірші і для дітей, і для дорослих.

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

-ськ (ий)	-ин-	щ	батьківський – Батьківщина
-цьк (ий)	-ин-	чч	Хмельницький – Хмельниччина АЛЕ Галицький – Галичина

При творенні прикметників із суфіксом **-н-** кінцеві приголосні [к], [ц], [ч] іменників змінюються [ч]: *комік* – *комічний*, *вулиця* – *вуличний*.

ВИНЯТОК: *рушник, рушниця, торішний, мірошник, сердешний (нещасний)*.

151. Від поданих прикметників утворіть і запишіть іменники з суфіксом **-ин(а)**.

Німецький, угорський, словацький, житомирський, одеський, панський, турецький, рівненський, миргородський, козацький, дрогобицький, чернігівський.

152. Прочитайте та прослухайте повністю розмову двох друзів / подруг. До якого варіанта схильєтеся ви?

Друзі / Подруги складають повідомлення про важливу історичну подію, яка була символом боротьби українського народу за волю.

– Не можу зрозуміти, чому мене виправляє комп'ютерна програма. Я пишу *Запоріжська* Січ, а вона виправляє на *Запорізька* Січ.

– Тут можливі два варіанти: або збій у комп'ютерній програмі, або ти не знаєш правила написання цього слова.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Є книга, що важить 225 кг. Її висота – 2 м, а ширина – майже 3 м.
А є книжечка – лише 19 г (3 інтернет-джерел).

Опрацюйте таблицю

Кінцеві приголосні твірної основи	Суфікси	Зміни в суфіксі	Приклади
г, ж, з	-ськ-, -ств(о)	-зьк-, -зтв(о)	Рига – ризький, боягуз – боягузький, боягузтво
к, ч, ц	-ськ-, -ств(о)	-цьк-, -цтв(о)	козак – козацький, козацтво
х, ш, с	-ськ-, -ств(о)	-ськ-, -ств(о)	товариш – товариський, товариство Сиваш – сиваський

УВАГА!

1. Інші приголосні перед суфіксами **-ськ(ий), -ств(о)** на письмі зберігаються: багатий – багатство, брат – братство, люд – людський, людство, Чернігів – чернігівський.

2. Деякі слова, узвичаєні без зміни приголосних основи, передаються з ними й на письмі: баски – баскський, казах – казахський, Перемишль – перемишльський.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! Хвацький, міський.

153. Від поданих власних назв утворіть і запишіть прикметники за допомогою суфікса **-ськ(ий)**.

Лохвиця, Ірпінь, Ворзель, Поділля, Острог, Лопань, Оскіл, Одеса, Кілія, Сарата, Бершадь, Вишнопіль, Львів, Оболонь, Несвіж, Арциз, Ізмаїл, Вятка, Ільмень, Случ, Тернопіль, Полтава.

154. Перекладіть українською мовою.

1. Există un peisaj minunat în Ucraina, în regiunea Poltava (*Elena Peilca*). 2. Huțulișina înflorește cu flori (*Alexandru Olesi*). 3. Zvenigorodcina-colt încântător al Ucrainei (*S. Vasilenco*). 4. Undeva acolo, după mare, peste ceață, Turcia era deja (*L. Costenco*).

155. Від поданих іменників утворіть прикметники. Запишіть. Поясніть орфограми.

Гігант, турист, інтелігент, танкіст, альпініст, протестант, практикант, студент, Рига, Миргород, Париж.

156. Відредагуйте речення. Запишіть.

1. Моя солдацька доля почалася далеко-далеко від рідних країв (*П. Загребельний*). 2. Гіганські мечі прожекторів митишливо сікли хмари (*Л. Смілянський*). 3. Птахство веселе премовкло (*П. Тичина*). 4. Скільки краси в товаришстві, в любові людини до людини (*О. Довженко*). 5. У дніпровзький і бугський лимани козакство виходило через запорожську протоку.

сікту – plase

сікту – 1) a tăia, a toca, a ciopîrți; 2) перен. a biciui

157. Утворіть за допомогою суфікса *-ин-* іменники від прикметників, запишіть.

Зразок. *Чернівецький – Чернівеччина.*

Хмельницький, галицький, вінницький, івано-франківський, львівський, одеський, миколаївський, полтавський, київський, турецький, тернопільський.

§ 21. Складні слова. Сполучні *о, е* в складних словах. Правопис складних слів разом і з дефісом, написання слів з *нів-*; творення *й* правопис складноскорочених слів

ЦІНУЄМО

158. Прочитайте текст. Випишіть слова, які утворилися суфіксальним способом та складанням основ. Поясніть їх написання.

Одещина завжди була місцем дослідження не лише істориків. Серед активних краєзнавців широко відомим був учитель, член Спілки журналістів України з міста Ананьєва Юрій Сисін. Як людина, яка була палко закохана у свій край, він досліджував історію рідної Ананьївщини. Написав чимало оповідей про часи козаччини, народний побут земляків/землячок, спогади про визначних краян.

краяни – localnici

ДОСЛІДЖУЄМО

159. Прочитайте речення. Випишіть складні слова, визначте твірні основи. Назвіть їх спосіб творення. Зверніть увагу на написання складних слів.

1. Лілові хмари іван-чаю пливають над прірвами у ніч. 2. На гіллячках, на тоненьких, Поки день ще не погас, Сироїжки та опеньки Білка сушить про запас (*Л. Костенко*). 3. В далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде навмання (*В. Сосюра*). 4. Ось і знову зима білоброва Побілила поля і хати... (*А. Качан*) 5. У діброві при долині, Де біжить-дзвонить струмок, Посадив ведмідь малину І для себе, й для діток (*М. Стельмах*). 6. Калино-малино, чом листячко рониш (*Б. Лепкий*). 7. Босоніж стежка побіжить левадою в городи... Як любо тут, як славно жить серед цієї вроди (*В. Коломієць*).

прірва – șanț; прірва – prăpastie, abis, beznă

навмання – la întâmplare

босоніж – desculț

левада – luncă; левада – 1) livadă; 2) păduri inundabile

Складними називаються слова, які мають два (рідше три) корені.

160. Прослухайте слова парами, запишіть їх у колонку. Утворіть із кожної пари складний іменник. Поясніть написання утворених слів.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

«Розповідь у картинках» – давній спосіб письма. Прочитайте зашифроване прислів'я.

—

НА

ВИВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

о	е	є
Якщо перша частина складного слова закінчується на твердий приголосний	Якщо перша частина складного слова утворилася від іменника з основою на м'який приголосний	Якщо перша частина складного слова закінчується приголосним [й] або подовженим м'яким приголосним
чорногуз кароокий дощомір	землетрус зорепад мореплавець	краєвид змієподібний життєпис
Якщо першою частиною складного слова є прикметник з основою на м'який приголосний, то перед буквою о пишемо ь : синьоокий, середньоівіччя, пізньоцвіт.		

161. Уставте пропущені букви, запишіть.

Чорн..зем, дарм..їд, вірш..писець, світл..люб, шовк..пряд, вітр..гон, прац..люб, стал..вар, сол..коп, дров..руб, пар..плав, земл..мір, ліс..степ, нафт..провід, піш..хід, місяц..хід, каш..вар, верб..ліз, кор..їд, кра..знавство, бур..вій.

дармоїд – trîntor, trîndav, parazit
верболіз – salcie; верболіз - sălciș
короїд – gîndac de scoarță

Опрацюйте таблицю

РАЗОМ	З ДЕФІСОМ
<p>➤ складні слова, утворені поєднанням залежних слів (від однієї частини можна поставити питання): <i>верболіз – лоза (яка?) вербова; газобалон – балон (який?) газовий</i></p>	<p>➤ слова, утворені повторенням того ж самого слова, поєднанням слів з однаковим коренем, синонімічних або антонімічних слів: <i>писав-писав, великий-превеликий, більш-менш, тишком-нишком</i></p>
<p>➤ складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: <i>горицвіт, зірвіголова, перекотиполе, пройдісвіт</i></p>	<p>➤ складні слова, утворені поєднанням незалежних слів (між ними можна поставити і), відтінки кольорів: <i>українсько-молдовський, школа-інтернат, блідо-рожевий, АЛЕ жовтогарячий, червоногарячий, хитромудрий, пишуться РАЗОМ</i></p>
<p>➤ слова з першим іншомовним компонентом: архі, архи, блиц, гіпер, екстра, макро, максі, міді, мікро, міні, мульти, нано, полі, преміум, супер, топ, флеш, анти, віце, екс, контр, лейб, обер, штабс, унтер, ультра: <i>архіскладний, архидиякон, блицновини, гіперзвук, екстраклас, макромолéкула, максіодяг, мідіодяг, мікроорганізми, мініблок, флешкарта</i></p>	<p>➤ близькі за значенням слова, що передають єдине поняття: <i>хліб-сіль (їжа), батько-мати (батьки)</i></p>
<p>➤ складні слова, у яких першою частиною є кількісний числівник: <i>сімдесятиріччя, шестиденка, семиразовий, АЛЕ 50-річчя, 16-поверховий</i></p>	

 162. Запишіть слова у дві колонки: у першу – слова, що пишуться з дефісом; у другу – слова, що пишуться разом.

Ліво/бережний, мікро/процесор, м'ясо/молочний, видимо/невидимо, теле/шоу, купівля/продаж, чисто/тіл, шести/денний, південно/східний, сніжно/білий, авіа/лайнер, авто/стоп, радіо/вузол, контр/адмірал, батько/мати.

Опрацюйте таблицю

Пів чого? яблука
пів чого? Києва
пів чого? години
пів чого? ящика

Напівавтомат
напівфабрикат
полумисок
полукіпок*

МОДЕЛЮЄМО

163. Замініть подані словосполучення одним словом із частинкою **пів**, запишіть.

Одна друга аркуша, половина Києва, половина лимона, одна друга квартири, половина Азії, одна друга доріжки, половина ящика.

164. Прочитайте речення, зніміть ризики. Спишіть. Поясніть написання складних слів.

1. Ніхто свого щастя/долі не вгадає (*М. Стельмах*). 2. Мій синочок синьо/окий в колисці усміхається мені (*В. Сосюра*). 3. Тихо/тихо по землі ходить мир – щоденний, звичний (*І. Жиленко*). 4. Тільки рясним верхо/віттям шептала вічно/зелена сосна (*Леся Українка*). 5. Червоно/боким яблуком округлим скотився день, доспілий і тяжкий (*М. Рильський*).

165. Утворіть складні слова із запропонованих частин, складіть із ними речення.

Темний, синій; північ, схід; жовтий, гарячий; зелений, коричневий; листя, падати.

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Словотвір. Орфографія»

Виконайте тестові завдання

1. Словотвір – це розділ науки про мову, який вивчає

А словосполучення й речення

Б стійкі сполучення слів

В способи творення слів

Г звуки мовлення

2. Спільнокореневим до слова «гора» є

- А горячий
- Б горючий
- В гористий
- Г горювати

3. Основа, від якої утворюється нове слово, називається

- А кореневою
- Б основною
- В головною
- Г твірною

4. Спосіб словотвору, що полягає у відкиданні значущих частин, – це

- А префіксальний
- Б суфіксальний
- В префіксально-суфіксальний
- Г безафіксний

5. Правильно записані всі слова в рядку

- Б Полтавшчина, чеський
- В мистецтво, празький
- Г Одесчина, козакський
- Д Галичина, боягузтво

6. З дефісом треба писати всі складні слова в рядку

- А синьо/жовтий, синьо/цвіт
- Б білий/білий, батько/мати
- В один/єдиний, всюди/хід
- Г година/дві, чорно/зем

7. Установіть відповідність між словами і способом творення

1 МОН, ЄС	А аббревіація
2 безбарвний, запічок	Б складання основ (слів)
3 кошовий, черговий	В префіксально-суфіксальний
4 дощомір, хлібодар	Г перехід однієї частини мови в іншу

8. Установіть відповідність між словами й правилами написання

1 жовто/блакитний, риба/меч	А разом
2 кінець/кінцем, пів/Молдови	Б з дефісом
3 стрічко/різ, тепло/воз	В окремо

Прочитайте текст і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) Білі, сині, лілові квіточки перво/цвітів милують око. (2) Це проліски. (3) На тоненьких стебельцях красуюця квіти з ніжно/білими, світло/фіолетовими, лілово/бузковими пелюстками. (4) Вони от-от розкриються яскравими квітами, а листячко виблискує свіжо/зеленими фарбами. (5) Існує декілька народних назв цієї квітки: підсніжка, проліс, перво/цвіт, небовий ключ, скоро/лісок, синьо/ок (*З інтернет-джерел*).

9. Префіксально-суфіксальним способом утворені слова

- А первоцвітів, пролісків
- Б пелюстками, виблискує
- В проліски, підсніжка
- Г проліс, скоролісок

10. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 5

11. Разом треба писати складні слова в реченнях

- А 1, 5
- Б 1, 3
- В 3, 4
- Г 4, 5

12. З дефісом треба писати складні слова в реченнях

- А 1, 3
- Б 3, 4
- В 2, 3
- Г 4, 5

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСТИН МОВИ

Частини мови			
Самостійні			
	Указує на	Відповідає на питання	Змінюється
Іменник	особу або предмет	<i>хто?</i> людина, <i>що?</i> звичай	за відмінками, числами, має рід
Прикметник	ознаку предмета	<i>який?</i> сучасний, <i>чий?</i> батьків	за відмінками, числами, родами
Числівник	число, кількість предметів, їх порядок	<i>скільки?</i> шість, <i>котрий?</i> сьомий	за відмінками, порядкові – за родами
Займенник	особу або предмет, але не називає їх	<i>хто?</i> він, <i>що?</i> ніщо, <i>котрий?</i> кожен, <i>який?</i> який-небудь, <i>чий?</i> казна-чий, <i>скільки?</i> бозна-скільки	за відмінками, особові – за числами, мають рід у 3-й особі однини
Дієслово	дію предмета	<i>що робити?</i> співати, <i>що зробити?</i> заспівати, <i>що робить?</i> співає, <i>що робив/ла?</i> співав/ла	у теперішньому і майбутньому часі – за особами й числами, у минулому – за родами й числами
Прислівник	ознаку дії, стану, час, місце дії	<i>як?</i> швидко, <i>де?</i> унизу, <i>куди?</i> додому, <i>коли?</i> сьогодні, <i>звідки?</i> згори	не змінюється
Службові			Вигук
Прийменник	Сполучник	Частка	
<i>у, в, на, при, за, через</i>	<i>і, й, але, що, щоб, як</i>	<i>ні, не, то, от, навіть</i>	<i>ой, ух, еге, цить, гм, тпру</i>

166. Запишіть слова в чотири колонки: у першу – іменники; у другу – прикметники; у третю – займенники; у четверту – числівники. Які слова ви не виписали? Поясніть свою думку.

Звичай, святковий, свято, першого, її, минуле, святкувати, двоє, у них, історичний, він, елементи, його, народ, сім, красива, шоста, сьогодні.

ІМЕННИК

ЗВИЧАЇ І ТРАДИЦІЇ

§ 22. Іменник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

ЦІНУЄМО

167. Прочитайте та прослухайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть із першого речення іменники.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група мають свої звичаї, що виробилися впродовж багатьох століть і освячені віками (За О. Воропаєм).

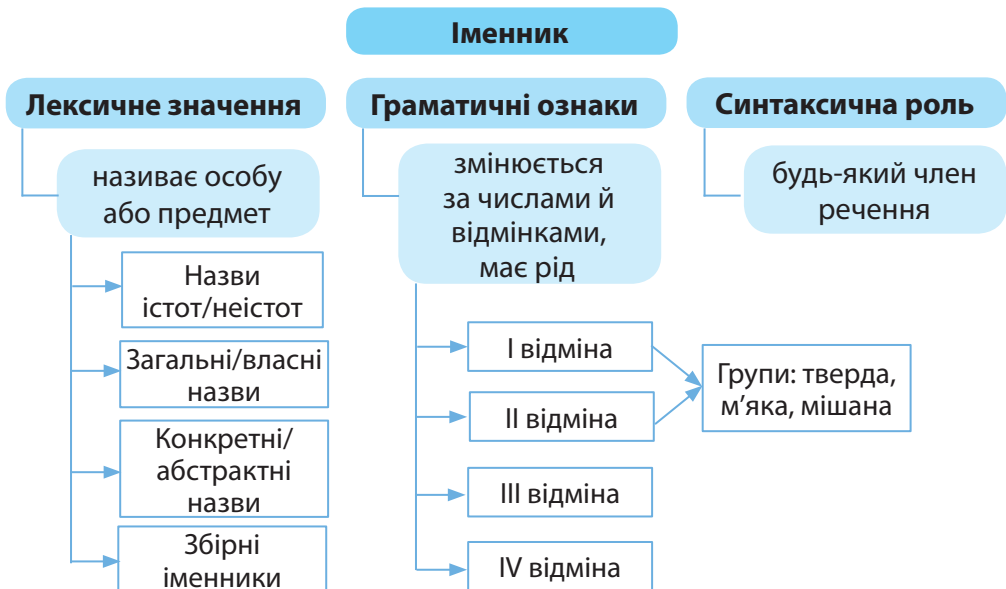
ДОСЛІДЖУЄМО

Іменник – козак-характерник*, такий собі чаклун, який уміє перетворюватися в різні предмети, об'єднувати живе й неживе.

чаклун – *vrajjitor*

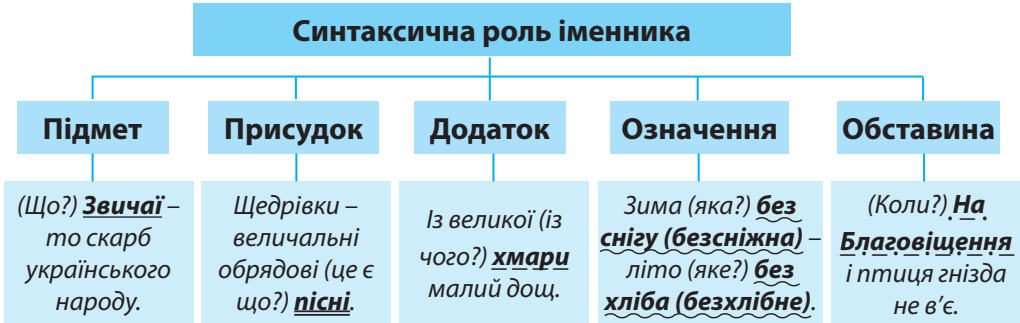
Опрацюйте таблицю

168. Запишіть іменники в три колонки: у першу – чоловічого роду; у другу – жіночого роду; у третю – середнього роду. Назвіть синоніми.

Свято, звичай, сім'я, обряд, дівчина, добро, традиція, оселя, обєрїг, столїття, Україна, рїд, дївчина, життя, родина, корїння, пїсня, хата, чоловік, привїтання, слово, вїнок.

Опрацюйте таблицю

 169. Спишіть прислів'я. Підкресліть іменники відповідно до їх синтаксичної ролі.

1. Як у грудні сніг заляже*, то у серпні жито виляже*.
 2. Тепло зими на літній холод. 3. У зайців шуба не біла, а з плямами – зима буде м'яка та з відлигами. 4. Грудень – не брат, а холоднеча – не сестра. 5. Паморозь – передвісниця снігопаду (Народна творчість).

відлига – *dezgheť*
 паморозь – *brumã*
 передвісниця – *vestitor*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Випередити іменник у кількості слів не в змозі жодна частина мови. В 11-томному «Словнику української мови» нараховується близько 140 тисяч слів, серед них іменників майже половина (з інтернет-джерел).

ВІВЧАЄМО

170. Прочитайте вірш Надії Красоткіної. Уставте пропущені букви в словах, випишіть їх, поясніть орфограми. Визначте в іменниках рід, число, відмінок.

Які в народу зв..чаї кр..латі,
Який багатий наш духовний світ!
Традиції ж..вуть у кожній хаті,
І їх в..вчають діти з юних літ,
Щоб українцями по світу крокувати
Й на цій землі прож..ти не дарма.
І щоб ніхто не зміг нам дорікати,
Що в нас коріння власного н..ма.
Традиції ніколи не вм..рали,
Їх українці свято б..р..гли.
А в світлий час їх з пам'яті дістали
І, наче стяг, в майбутнє понесли.

171. Утворіть словосполучення, поставте іменники в потрібній формі. Позначте закінчення, визначте рід.

На (традиція) українського (народ), у святкові (день), народні (прикмета), пробудження (весна), чарівних (барва), із різдвяною (зірка), давнього (звичай), купальської (ніч), символ (нація), народне (надбання).

МОДЕЛЮЄМО

172. Напишіть мінівір за темою «Звичаї і традиції моєї родини» (10–12 речень). Підкресліть іменники як члени речення.

173. Спишіть текст. Доберіть заголовок. Визначте рід, число, відмінок іменників. З'ясуйте їх синтаксичну роль.

Українці любили ластівку та вважали її Божою пташкою. У колядках ця пташка віщує господареві добробут, а сім'ї обіцяє благополуччя та щастя. Ластів'яче гніздечко під стріхою вважалось за добру прикмету. Зруйнувати його – великий гріх.

На обличчі винного з'явиться ластовиння*. Ластівка може й помститися. Вона літатиме до корови й псуватиме молоко (З етнографічного довідника).

§ 23. Іменники, що означають назви істот і неістот (повторення), загальні і власні назви. Велика буква і лапки у власних назвах

ЦІНУЄМО

174. Прочитайте текст. Яке призначення рушника? Випишіть іменники у дві колонки: у першу – назви істот; у другу – назви неістот.

УКРАЇНСЬКИЙ РУШНИК

Сьогодні чудовий сонячний день, і бабуся заходилася* просушувати все, що було в скрині. Ганнуся й собі стала допомагати. А незабаром усе подвір'я було обвішане бабусиним добром. Спідниці, сорочки, килимки, скатерки, серветки, а серед них яскраві – рушники.

– Бабусю, де ви придбали так багато рушників? – запитала внучка.

– Не придбала, доню, а наткала й навишивала, – відповіла бабусенька.

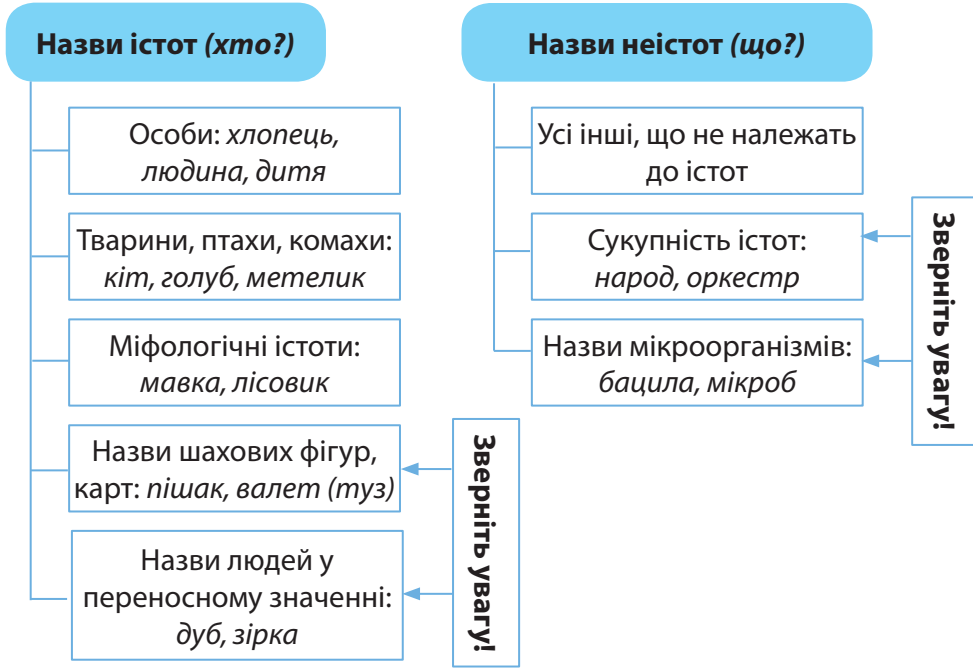
Ганнуся просить бабусю розповісти їй про рушничок. Бабуся лагідними очима дивиться на онучку та підходить до рушничка. І ось вони вже сидять за столом, а бабуся натрудженими й ніжними руками розгортає складочки рушника. Немов журавлині крила, розкинувся він на столі. За мить помандрували вони в казку (Із журналу).

скриня – *cuřâr*

наткала – *a dat peste*

Опрацюйте таблицю

 175. Випишіть назви істот, складіть речення з виділеними словами.

Узлісся*, місяць, мудрість, **хата**, валет, зав'язь*, лікар, чистота, глибина, тюлень, турист, мікроб, дитина, квіти, комар, ластівка, **дятел**, сад, ставлення, суспільство, натовп, **рід**, батько, **бабуся**, острів, ясен, дуб, теля, материнка*, звіробій, трава.

Опрацюйте таблицю

ЗАГАЛЬНА НАЗВА	ВЛАСНА НАЗВА
Загальні назви іменників стосуються багатьох однакових предметів і позначають предмети загалом: <i>місто, річка, кінь, ручка, країна, сонце, щастя</i> .	Власні назви іменників стосуються окремих предметів або осіб і допомагають відрізнити їх від інших подібних: <i>Оксана, Жучка, Київ, Марс, Франція, Стецюк, Карпати, газета «Чорне море»</i> .

До власних назв належать:

- прізвища, імена, по батькові, псевдоніми людей: *Левчук, Василь, Володимирівна, Леся Українка*;
- назви міфологічних осіб, божеств, дійових осіб: *Мавка, Зевс, Лис, Лісовик*;
- клички тварин: *Рябко, Сірко*;
- назви найвищих державних та урядових посад: *Президент України, Голова Верховної Ради України, Генеральний прокурор України*;
- індивідуальні назви установ, організацій, газет, творів, фільмів, автомобілів, готелів, пароплавів: *Театр ляльок, Український дім, видавництво «Світ», газета «Вечірній Київ», теплохід «Тарас Шевченко»*;
- назви визначних історичних подій, свят, урядових нагород: *Полтавська битва, Великдень, Державна премія імені Т. Г. Шевченка, оповідання «Дивак», завод «Краян»*;
- географічні й астрономічні назви: *Одеса, Волинь, Дніпро, Меркурій*;
- назви релігійних свят, постів, культових імен: *Різдво, Покрова, Бог*.

176. Доберіть до іменників загальні назви й запишіть їх. Складіть речення з двома словосполученнями.

... Хрещатик, ... «Мрія», ... Одеса, ... Україна, ... Андрій,
... Дніпро, ... Великдень, ... Земля, ... «Мудра дівчина».

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Виявляється, що серед іменників часто вживається слово «рука». Рука з давніх-давен була символом захисту (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

177. Запишіть правильно власні назви у дві колонки: у першу – усі слова в назві треба писати з великої букви; у другу – з великої букви треба писати лише перше слово.

Сіверський (д)онець (р)ічка), (к)риве (о)зеро (селище), (д)ень (з)нань (с)вято), (в)елика (в)едме-диця (с)узір'я), (с)получені (ш)тати (а)мерики, (м)іністерство (о)хорони (з)доров'я, (п)івденний (б)уг (р)ічка), (в)ерховна (р)ада.

178. Випишіть із підручника української літератури 5–6 речень, у яких є власні назви. Визначте їх рід, число, відмінок.

МОДЕЛЮЄМО

179. Поясніть, чому подані парами слова (словосполучення) пишуться по-різному. Чи однакове значення вони мають? Які з них є власними назвами, а які – загальними? Складіть речення з виділеними словами.

Зірка – зірка – «Зірка», Великий віз – великий віз, Земля – земля, Мавка – мавка.

180. Прослухайте та завершіть речення власною назвою.

181. Спишіть речення, розкрийте дужки, поясніть орфограми. Визначте у виділених словах рід, число і відмінок. Назвіть іменники, що називають істоту.

1. Свято (Н,н)овий (Р,р)ік усі люди знають, люблять і з нетерпінням чекають. 2. На (С,с)хідній Україні з *вертепом** колядували рідше. 3. Введення – (Х,х)ристи-янське свято, що знаменувало собою початок (З,з)имового циклу обрядовості. 4. Обидва *свята* відзначають жителі (К,к)арпат і до

сьогодні. 5. У різних місцевостях (У,у)країни цей звичай мав свою назву (З книги «Українське народознавство»).

§ 24. Рід іменників. Іменники спільного роду

ЦІНУЄМО

182. Прочитайте та прослухайте текст. Що нового ви дізналися про один із оберегів – український віночок? Визначте рід іменників, поясніть розділові знаки у виділеному реченні.

УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК

Український віночок – не просто краса, а й оберег. У ньому велика сила, що болі знімає, волосся береже.

До віночка вліталося багато квітів: вишня, ружа, калина, безсмертник, деревій, незабудки, чорнобривці, любисток, волошка, ромашка (Із журналу).

ДОСЛІДЖУЄМО

183. Запишіть іменники, визначте рід кожного. Аргументуйте свій вибір. Яке слово зайве? Чому?

Вінок, писанка, подвір'я, ознака, зілля, соняшник, сирота, листя, традиція, вечір, сонце, плакса, Карпати.

Опрацюйте таблицю

Кожному іменнику властивий граматичний рід	
чоловічий	співвідноситься із займенниками він, мій, цей ; у початковій формі (Н. в.) має нульове закінчення і основу на приголосний: <i>стіл, ведмідь, звичай</i> ; закінчення -о : <i>батько</i>
жіночий	співвідноситься із займенниками вона, моя, ця ; у початковій формі (Н. в.) має закінчення -а (-я) або основу на приголосний: <i>душа, пісня, галузь</i>
середній	співвідноситься із займенниками воно, моє, це ; у початковій формі (Н. в.) має закінчення -о, -е, -а (-я) : <i>слово, поле, лоша, листя</i>
спільний	називає осіб і чоловічої, і жіночої статі; у початковій формі (Н. в.) має закінчення -а , рідше -о : <i>базика, жаднюга, нероба, ледащо</i>

УВАГА!

Деякі іменники мають **паралельні форми роду**:

зал – зала, сусід – сусіда, жираф – жирафа.

Такі слова, як *ворота, дріжджі, ножиці*, уживаються лише в множині й категорії роду не мають.

184. Утворіть словосполучення, узгодьте іменники з прикметниками.

Біль, путь, собака, шампунь, бандероль, ярмарок, насип, повінь, полин, вуаль.

Відданий, весняна, сильний, цінна, прозора, різдвяний, гіркий, довга, пахучий, великий.

*бандероль – colet
насип – terasament
повінь – potop
полин – сітр
вуаль – voală
дріжджі – drojdie*

УВАГА!

Визначення роду деяких змінюваних іменників викликає труднощі, тому їх рід треба перевіряти за словником.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Терміни «чоловічий», «жіночий», «середній» рід дістались нам у спадок від грецьких учених. У V ст. до нашої ери Протагор класифікував усі імена на три роди: чоловічий, жіночий і речовий. Пізніше Аристотель запропонував замінити останній термін словом «середній». У німецькій мові, як і в українській, – три роди, у французькій – два, в англійській – фактично жодного, але назви осіб розрізняють за статтю. У багатьох народів світу взагалі немає звичного для нас поділу за родами (З інтернет-джерел).

спадок – moștenire
стать – sexul masculin sau feminin

ВИВЧАЄМО

185. Запишіть іменники, визначте рід. Які з них можуть позначати осіб і чоловічої, і жіночої статі? Які належать до чоловічого роду, але можуть позначати осіб і чоловічої, і жіночої статі?

Фланель*, магістраль*, санаторій, тюль, полин*, лікар, учитель, слюсар, учений, собака, нероба, каліка, плакса.

Опрацюйте таблицю

Є іменники чоловічого роду, що можуть позначати й осіб жіночої статі: *директор, професор, учитель*. Прикметники та займенники з такими іменниками узгоджуються тільки в чоловічому роді.

*Наш директор справедливий.
Молодий учитель провів цікавий урок.*

За новим правописом рекомендують використовувати похідні іменники жіночого роду: *директорка, професорка, учителька*.

186. Перекладіть українською мовою. Визначте рід іменників.

O casă a însemnat mult pentru ucraineni. Pentru ca în casă să trăiască bine și în belșug, se urmau o serie de obiceiuri chiar și în timpul construcției ei. Aduceau în mod constant respect spiritelor casei, urmărea ordinea în casă. Datorită unei serii de farmece, ea a fost protejată de lumea răului» exterioară (Din surse din Internet).

І. В. Доброштан. Шевченківська хата

187. Замініть подані вирази одним словом – іменником спільного роду. Скористайтеся довідкою.

Людина, яка пише лівою рукою.

Той або та, що любить довго спати.

Людина винятково жадібна.

Людина, яка багато теревенить, говорить без діла.

Неохайна людина.

Надзвичайно неухважна людина.

Довідка: соня, роззява, шульга, хапуга, базіка, нечупара.

шульга – stingaci

хапуга – apucător

роззява – căscat

нечупара – ghinionist

188. Знайдіть у кожному рядку зайве слово, складіть із ними речення. Визначте рід іменників.

Вікно, серце, базіка, озеро, соло.

Картопля, каша, голова, біль, сіль.

Стіл, зошит, дуб, будинок, людина.

Хлопець, сирота, забіяка, роззява, плакса.

забіяка – bătăuș

§ 25. Число іменників (повторення).

**Іменники, що мають форму лише однини
або лише множини**

ЦІНУЄМО

189. Прочитайте текст. Випишіть іменники. До іменників в однині доберіть у множині, а до іменників у множині доберіть в однині. До яких іменників ви не змогли дібрати відповідну форму? Якого висновку можна дійти?

«МИКОЛАЙЧИК» – МЕДОВИЙ ПРЯНИК

У давнину в Миколаїв день наші пращури готували й розфарбовували печиво, яке використовувалося потім під час оздоблення ялинок на Новий рік і Різдво. Це печиво називали «Миколайчиками». Його також дарували заспівувачам* колядок.

Сьогодні «Миколайчики» печуть багато кондитерських компаній. «Миколайчиками» у нас називають і різне фігурне печиво до свята – Дня Святого Миколая, і розфарбовані білою або різнокольоровою глазур'ю медові пряники. Часто на полицях магазинів можна побачити шоколадні «Миколайчики» – фігурки Святого Миколая (З книги «Українське народознавство»).

пращури – *strămoșii*
глазур – *glazură*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

ЧИСЛО ІМЕННИКІВ		
іменники, що вживаються в ОДНИНІ та МНОЖИНІ	однина	<i>день, свято, квітка</i>
	множина	<i>дні, свята, квіти</i>
іменники, що вживаються ЛИШЕ У ФОРМІ ОДНИНИ	з АБСТРАКТНИМ значенням: <ul style="list-style-type: none"> ➤ назви якостей, властивостей із суфіксами -изн-, -от-, -ин-, -інь; ➤ назви дій, станів, процесів, результату дії із суфіксами -анн-, -енн-, -цтв-, -б-, -л-; ➤ назви емоційних станів; ➤ назви із суфіксами -ов-, -ність, -ість; ➤ узагальнені назви господарської діяльності 	<i>білизна, турбота, глибина, далечінь, піднесення, читання, виробництво, боротьба, торгівля, сум, жаль, печаль, любов, пильність, щирість, тваринництво, садівництво</i>

іменники, що вживаються ЛИШЕ У ФОРМІ ОДНИНИ	ЗБІРНІ, що позначають сукупність предметів, збірність понять, які сприймаються як єдине ціле	<i>товариство, городина, професура, комашня</i>
	Із РЕЧОВИННИМ значенням	<i>вода, борошно, цемент</i>
	назви ОВОЧІВ, ФРУКТІВ, ЗБІЖЖЯ, ТРАВ	<i>жито, зілля, смородина</i>
	ВЛАСНІ ІМЕНА людей, тварин, ГЕОГРАФІЧНІ та АСТРОНОМІЧНІ назви	<i>Оксана, Дніпро, Одеса</i>
іменники, що вживаються ЛИШЕ У ФОРМІ МНОЖИНИ	позначають ПАРНІ предмети	<i>окуляри, ворота, штани</i>
	позначають МАТЕРІАЛУСУКУПНОСТІ	<i>дрова, харчі, дріжджі</i>
	позначають чітко не окреслені ГРОШОВІ суми	<i>ресурси, фінанси, гроші</i>
	позначають певний проміжок ЧАСУ або час за характером роботи	<i>канікули, роковини, обжинки</i>
	позначають ЗВИЧАЇ чи ОБРЯДИ (із суфіксом -ин-)	<i>христини, оглядини, відвідини</i>
	деякі ВЛАСНІ ГЕОГРАФІЧНІ назви	<i>Черкаси, Суми, Кордильєри</i>
	передають ЕМОЦІЙНИЙ стан	<i>веселоці, заздроці, лестоці</i>

190. Розподіліть іменники в три колонки: у першу – ті, що мають форму і однини, і множини; у другу – ті, що мають форму лише однини; у третю – ті, що мають форму лише множини.

Антенa, мед, вибори, вечір, парфуми, успішність, абзац, Львів, айстра, рештки*, курага, Альпи, степ, Суми, насіння, колос, ножиці, вапно, святки*, уявлення, Одеса, окуляри, радість.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

2018 року кінокомпанія «Big Hand Films» за фінансової підтримки Держкіно випустила фільм режисера Семена Горова «Пригоди S Миколая». Фільм розповідає про віру сучасних дітей у доброго чарівника, який приходить із подарунками вночі перед Днем Святого Миколая (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

191. Поставте словосполучення в множині. Виділіть закінчення іменників. Доведіть, що закінчення омонімічні. Поясніть, що ще

крім закінчення слід ураховувати, коли визначаємо число іменника.

Щасливе обличчя, нове завдання, цікаве оповідання, велике відкриття, спортивне змагання, наше передбачення.

передбачення – *previziune*

192. Доберіть із довідки потрібні іменники й поставте їх на місце пропусків у наведених прислів'ях і приказках. Визначте відмінок іменників.

1. Коли не коваль, то і ... не погань. 2. Не в свої ... не сідай.
3. Це ще ... по воді писано. 4. Виміняв сліпий у глухого дзеркало на 5. Оце так пани – на трьох одні 6. ... псують людину. 7. Радуйся, Хвесе, бо кіт сало несе, радуйся вельми, бо вже перед ... (*Народна творчість*).

Довідка: *двері, сани, вила, кліщі, цимбали*, штани, лінощі.*

вельми – *foarte*

вила – *furculiță*

кліщі – *clește*

лінощі – *lene*

МОДЕЛЮЄМО

193. Прослухайте слова й запишіть їх. Утворіть від дієслів і прикметників іменники, що мають лише форму однини, укажіть спосіб творення. Із двома утвореними іменниками складіть речення.

194. Дізнайтеся більше про День Святого Миколая. Складіть невеликий текст про це свято. Визначте рід і число іменників.

О. Кваша. Ілюстрація до книги М. Савки «Тихі віршики на зиму»

§ 26. Відмінки іменників (повторення). Кличний відмінок в українській мові

ЦІНУЄМО

195. Прочитайте текст. Спишіть другий абзац, визначте відмінок іменників. Виділене слово провідніайте.

ОСОБЛИВОСТІ РІЗДВЯНИХ СВЯТ

І. Сколоздра. Коляда

Різдво – одне з основних релігійних свят у році. У народі кажуть, що «на Різдво і сонце грає». Також із Різдвом пов'язують багато прикмет. Якщо іній на деревах у перші три дні Різдва – це до врожаю хліба. Якщо сніги глибокі – будуть гарні трави та хліб. Якщо в цей день тепло – весна буде холодною. А якщо вночі багато зірок – багато ягід буде.

Символом вічного світу, щастя й **радості**, що прийшли разом із Христом, є вічнозелена прикрашена ялинка. І через дві тисячі років різдвяні вогні світять майже в кожному будинку (З книги «Українське народознавство»).

прикмета – *semp*

ДОСЛІДЖУЄМО

196. Доведіть, що форми іменника в словосполученнях *набрав землі, сиджу на землі* – це різні відмінки слова *земля*.

Опрацюйте таблицю

Відмінки іменників			
відмінки	питання	приклади	
		однина	множина
Називний (Н. в.)	хто? що?	<i>дитина, свято</i>	<i>діти, свята</i>
Родовий (Р. в.)	кого? чого?	<i>дитини, свята</i>	<i>дітей, свят</i>

Давальний (Д. в.)	кому? чому?	<i>дитині, святу</i>	<i>дітям, святам</i>
Знахідний (Зн. в.)	кого? що?	<i>дитину, свято</i>	<i>дітей, свята</i>
Орудний (Ор. в.)	ким? чим?	<i>дитиною, святом</i>	<i>дітьми, святами</i>
Місцевий (М. в.)	на кому? на чому?	<i>на дитині, на святі</i>	<i>на дітях, на святах</i>
Кличний (Кл. в.)	стосується звертання	<i>дитино, свято</i>	<i>діти, свята</i>

УВАГА!

Іменники відмінюються за сімома відмінками.

Називний відмінок однини – початкова форма іменника.

Називний відмінок є прямим, решта – непрямі.

Усі відмінки, крім називного та кличного, можуть уживатися з прийменником.

Місцевий уживається лише з прийменником.

 197. Спишіть текст. Розкрийте дужки, поставте іменники в потрібній формі. Над кожним іменником зазначте його відмінок.

Нахвалявся (мороз) усіх у (ліс) поморозити. Холодних (вітер), лютих (хурделиця) накликав. Завивали (вітер), шаленіли (заметіль). (Сніг) усе замітали. Скрутно, голодно стало (птах) і (звір). Навіть (білочка) й та засмутилася. Були в неї сякі-такі (припаси), та вийшли. А до (весна) ще далеченько... (За Г. Демченко)

хурделиця – *viforniță*

заметіль – *viscol*

припаси – *provizii*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

«Щедрик» – усесвітньо відома різдвяна пісня, яка не є зовсім народною. Микола Леонтович знайшов текст народної щедрівки й написав до нього музику. Це була робота всього його життя. Світ знає її як «Carol of the Bells» або «Ring Christmas Bells». Зазвичай на Youtube різні виконання «Щедрика» набирають мільйони переглядів (з інтернет-джерел).

198. Прослухайте слова й запишіть їх. Утворіть кличний відмінок, поясніть, які зміни відбуваються у словах. Із двома іменниками в кличному відмінку (на вибір) складіть речення: з поширеним та з непоширеним звертанням. Яку синтаксичну роль виконують звертання?

Опрацюйте таблицю

Як правильно утворити кличний відмінок	
Чоловічий рід	Жіночий рід
якщо основа закінчується	
на твердий приголосний із закінченням -а : <i>Микол-о</i>	на твердий приголосний: <i>Ольг-о, Олен-о, подруг-о, Петрівн-о</i>
на твердий приголосний із нульовим закінченням: <i>Денис-е, вітр-е</i>	на м'який або шиплячий: <i>земл-е, радост-е, душ-е</i>
на м'який приголосний: <i>Сергі-ю, кра-ю, лікар-ю</i>	на -я : <i>Зо-є, Марі-є</i>
на -ч, -ш : <i>слухач-у, товариш-у, Петрович-у</i>	на м'який приголосний (неформально, ласкаво): <i>Гал-ю, Ол-ю, дон-ю</i>
на -ж : <i>сторож-е</i>	УВАГА! <i>Наст-е, Катр-е</i>
деякі на -ець : <i>хлоп-че, от-че, молод-че, стар-че, шев-че, жен-че, крав-че</i> (не прізвища)	
із суфіксами -к-, -ок-, -ик- : <i>батьк-у, провідник-у</i>	
УВАГА! <i>Син-у, дід-у, тат-у, Олег-у, Ігор-ю</i>	
УВАГА! У множині форма кличного відмінка збігається з формою називного відмінка: <i>сестр-и, брат-и</i> .	
У звертаннях, що складаються з загальної назви та імені, обидва іменники вживаємо в кличному відмінку: <i>пан-е Дмитр-е, панн-о Інн-о, друж-е Сергі-ю, тітк-о Марі-є</i> .	
У звертаннях, до складу яких уходять ім'я та по батькові, форму кличного відмінка мають обидва компоненти: <i>Ліді-є Федорівн-о, Антон-е Максимович-у</i> .	

199. Спишіть речення. Уставте пропущені букви, поясніть орфограму.

1. Ясні зорі, тихі води – то земля твоя, мій син.. (*Л. Барабаш*).
2. Зор.. моя вечірня, зійди над горою (*Т. Шевченко*).
3. Біла хат.., писанк.. яскрава! Хто тебе таку намалював? (*За О. Кулінською*)
4. Земл.. моя, запашна, барвінкова (*М. Стельмах*).
5. Здрастуй, сонц.., і здрастуй, вітр..! Здрастуй, свіжост.. нив! (*В. Симоненко*)

■ МОДЕЛЮЄМО

200. Складіть діалог про святкування Нового року або Різдва за картинками, уживайте іменники в кличному відмінку.

201. Поставте іменники у формі кличного відмінка. Два-три з них уведіть до самостійно складених речень у ролі звертання.

Мама, матуся, мати, батько, татусь, брат, братик, сестра, сестриця, товариш, приятель, читач, слухач, лікар, учитель, громада, товариство.

§ 27. Типи відмін іменників. Відмінювання іменників I та II відмін (групи)

■ ЦІНУЄМО

202. Прочитайте та прослухайте повністю віршовану загадку Леоніда Глібова. Про яку страву пише автор? Випишіть іменники (на вибір), визначте рід, число, відмінок. Провідмініайте слово-відгадку.

Химерний, маленький,
Бокастий, товстенький

Коханчик удавсь;
 У тісто прибрався,
 Чимсь смачним напхався,
 В окропі купавсь.
 На смак уродився,
 Ще й маслом умився,
 В макітрі скакав...
 Недовго нажився,
 У дірку скотився,
 Круть-верть – та й пропав.
 Хотів був догнати –
 Шкода шкандибати:
 Лови не лови!
 А як його звати –
 Лінуюсь сказати,
 А нуте лиш ви!

окроп – арă clocotiă
макітра – aspect

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

ВІДМІНИ ІМЕННИКІВ	I відміна	чоловічий, жіночий рід із закінченням -а, -я : <i>Олена, Ілля, книжка, земля</i> ; спільний рід із закінченням -а (-я) , рідше -о : <i>староста, капризуля, ледащо</i>
	II відміна	чоловічий рід із нульовим закінченням та -о : <i>кінь, степ, батько</i> ; середній рід із закінченням -е, -а (-я) : <i>поле, зоря</i>
	III відміна	жіночий рід із нульовим закінченням, а також іменник <i>мати</i> : <i>сіль, піч, радість, любов</i>
	IV відміна	середній рід із закінченням -а (-я) , при відмінюванні з'являються суфікси -ат- (-ят-), -ен- : <i>лоша (лошати), ягня (ягняти), ім'я (імені)</i>

До жодної відміни не належать:

- незмінювані іменники: *табу, бюро, таксі, кутюр'є*;
- іменники, що вживаються тільки у формі множини: *двері, ворота, ножиці, консерви*;
- іменники, що змінюються, як прикметники: *набережна, пальне*.

203. Запишіть іменники в чотири колонки за відмінами. Доберіть до виділених слів спільнокореневі іменники, що належать до різних відмін.

Край, Дніпро, земля, серце, любов, дитя, гордість, світлиця*, горня*, затишок, щастя, спокій, упевненість, *птах*, оселя, радість, орля, мрія, буря, вінок, *лисеня*, плем'я, матуся, матір, голуб'ятко, повість, відкриття, коліща, пуца, син, латаття*, свіжість, куц, подорож.

коліща – roatǎ

Опрацюйте таблицю

Залежно від відмінкових закінчень іменники I і II відмін поділяються на групи – ТВЕРДУ, М'ЯКУ й МІШАНУ

204. Випишіть із речень іменники I та II відмін і поділіть їх на групи.

1. Пряма дорога до людяності починається від отчого порога, рідного краю, материнської мови (*Із часопису*). 2. Сергійко поглядав на небо, загортався в плащ, але не покидав насидженого місця (*За В. Струтинським*). 3. Лагідний материн спів засіває дитячу душу любов'ю до людей, природи, усього живого (*В. Скуратівський*). 4. Пахне грибами, стиглими грушами, м'ятою, смородиною, сосною хвоєю. 5. Уважалось великим гріхом закидати річку чи озеро нечистою, камінням вдарити по водній гладіні. 6. Тут росли колючі кущі глоду, терну та шипшини (*За М. Коцюбинським*).

гладінь – *fler*
глід – *păducel*
терен – *porumbar*
шипшина – *tăsieș*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Картопля з'явилася в Україні лише 300 років тому. А цибулю, часник, капусту, ріпу й огірки наші предки їли ще 2500 років тому (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

205. Знайдіть зайве слово в кожному рядку, поясніть свою думку. Зайві іменники провідняйте.

1. Холод, кінь, море, мати.
2. Мідь, січ, радість, квітка.
3. Вишня, Микола, плем'я, сім'я.
4. Ім'я, насіння, каченя, коліща.

206. Випишіть із хмарки слів іменники, визначте граматичні ознаки: рід, число, відмінок, відміну й групу, якщо є.

207. Допишіть прислів'я, уставьте пропущене слово з довідки. Поясніть зміст кожного речення. Поміркуйте, у якій ситуації вони можуть бути використані. Підкресліть іменники як члени речення, визначте відміну й групу.

1. Ми з тобою – як риба з 2. Сказав «дякую» по спині
3. Куди кінь з копитом, туди жаба з ... , а рак з 4. Хата красна своєю 5. Пісня ні в добру, ні в злу годину не покидає
6. Зимом бійся вовка, а літом – ... (*Народна творчість*).

Довідка: ломакою, водою, клешню, лапою, господинею, людину, мухи.

ломáка – ciugulǎ
клешня – clește

208. Прочитайте текст. Що ви дізналися про борщ? Підготуйте розповідь про те, як готують борщ у вашій родині. Випишіть із першого й другого абзаців іменники, позначте закінчення, визначте відміну й групу.

В Україні борщ здавна вважався символом міцної родини. Усі інгредієнти* в полив'янім* горщику варяться, бурлять*, а потім мліють* і передають свої аромати й смаки одне одному, стають одним цілим – багатим, наваристим*, густим.

1 липня 2022 року ЮНЕСКО внесла український борщ до переліку нематеріальної спадщини, що потребує охорони.

Існує понад 70 рецептів борщу. Складним у приготуванні вважається «Борщ київський». Бульйон для нього варять з яловичини, баранини та свинини. Крім обов'язкових складників* додають натуральний хлібний квас.

Борщ із в'юном, сомом, печеною чи сушеною рибою не був рідкістю в минулому. А от борщ із сушеними карасями неодноразово згадує у творах Тарас Шевченко (*З інтернет-джерел*).

§ 28. Відмінювання іменників I та II відмін

ЦІНУЄМО

209. Прочитайте прислів'я й приказки про хліб. Випишіть іменники I і II відмін, визначте групу. Виділені слова провідніайте.

1. Хліб житній – батько рідний, гречана каша – мати наша.
 2. Хочеш їсти *калачі*, не сиди на печі. 3. *Паляниця* – хлібові сестриця. 4. Без хліба – не *обід*, без капусти – не борщ. 5. На чорній землі білий хліб родить. 6. Мова мовиться, а хліб їсться. 7. Держи хліб на обід, а слово – на одвіт. 8. Житній хліб пшеничному калачеві дід. 9. Гірка робота, зате солодкий хліб. 10. На пшеничний хліб – масло, а на вівсяний – голод. 11. Де є хліб, там є життя, де є життя, там є надія. 12. Як є хліба край, то і в хліві рай, а як хліба ні куска, так і в горниці тоска (*Народна творчість*).

 горниця – *servitoare*
 хлів – *ambar*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Відмінки іменників I відміни						
	однина			множина		
	тверда	м'яка	мішана	тверда	м'яка	мішана
Н. в.	хат- а	вишн- я мрі- я	листонош- а	хат- и	вишн- і мрі- ї	листонош- і
Р. в.	хат- и	вишн- і мрі- ї	листонош- і	хат-□	вишень-□ мрій-□	листонош-□
Д. в.	хат- і	вишн- і мрі- ї	листонош- і	хат- ам	вишн- ям мрі- ям	листонош- ам
Зн. в.	хат- у	вишн- ю мрі- ю	листонош- у	хат- и	вишн- і мрі- ї	листонош-□
Ор. в.	хат- ою	вишн- ею мрі- єю	листонош- ею	хат- ами	вишн- ями мрі- ями	листонош- ами

М. в.	на/у хат-і	на вишн-і у мрі-ї	на листонош-і	на хат-ах	на вишн-ях у мрі-ях	на листонош-ах
Кл. в.	хат-о	вишн-е мрі-є	листонош-е	збігається з називним		

Відмінки іменників II відміни

	однина			множина		
	тверда	м'яка	мішана	тверда	м'яка	мішана
Н. в.	тат-о, вітер-□	кінь-□, зілл-я, край-□	ніж-□, борщ-□,	тат-и, вітр-и	кон-і, кра-ї	нож-і, борщ-і
Р. в.	тат-а, вітр-у	кон-я, лист-я, край-ю	нож-а, борщ-у	тат-□, вітр-ів	кон-ей, кра-їв	нож-ів, борщ-ів
Д. в.	тат-ові/-у, вітр-у	кон-еві/-ю, зілл-ю, кра-ю	нож-у/-еві, борщ-у	тат-ам, вітр-ам	кон-ям, кра-ям	нож-ам, борщ-ам
Зн. в.	тат-а, вітер-□	кон-я, лист-я, край-□	ніж-□, борщ-□,	тат-□, вітр-и	кон-ей, кра-ї	нож-і, борщ-і
Ор. в.	тат-ом, вітр-ом	кон-ем, зілл-ям, кра-єм	нож-ем, борщ-ем	тат-ом, вітр-ами	кінь-ми, кра-ями	нож-ами, борщ-ами
М. в.	на/у тат-ові/-у, на вітр-у	на кон-еві/-ю, на зілл-і, у кра-ї	на нож-і, у борщ-і	на тат-ах, на вітр-ах	на кон-ях, у кра-ях	на нож-ах у борщ-ах
Кл. в.	тат-у, вітр-е	кон-ю, зілл-я, кра-ю	нож-у, борщ-у	збігається з називним		

УВАГА! У давальному й місцевому відмінках однини перед **-і** відбувається чергування:

г/з: нога – нозі – на нозі, поріг – на порозі

к/ц: рука – руці – на руці, байрак – у байраці

х/с: муха – мусі – на мусі, вухо – у вусі

210. Прочитайте, прослухайте повністю та провідмініайте іменники (на вибір) за відмінками. Виділіть закінчення.

Воля, ворота, вежа, держави, мука, стіл, щастя, звичай, сторож, друг.

вежа – turn

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

За свідченнями археологів, перший хліб почали випікати понад 7 тисяч років тому. Його виготовляли не зі злаків, а з жолудів. А там, де не росли дуби, борошно робили з горіхів (З інтернет-джерел).

злаки – cereale

ВИВЧАЄМО

211. Утворіть словосполучення, поставте іменники, що в дужках, у потрібному відмінку. Визначте відмінок, відміну й групу.

Подякувати (батько), на правому (берег), мішати (каша), яскравими (квіти), ростуть біля (садиба), зустрінися з (друг), працювати на (грядка), смачній (груша), високу (тополя), жити в (село), під кам'яною (вежа).

садиба – gospodărie

212. Перекладіть текст. Доберіть заголовок. Підкресліть іменники I і II відмін як члени речення, визначте відміну й групу.

Pâinea este o creație ciuda-tă a naturii și a omului. Totul era combinat în ea: razele soarelui, sucurile pământului și munca agricultorului de grâu. Pâinea miroase a dragostea muncitorilor și a soarelui generos.

Cu mult timp în urmă, părinții își învățau copiii să iubească și să respecte pâinea. Nici un eveniment nu a avut loc fără lup-tă. Oaspeții dragi erau primiți cu pâine, se construiau case și se sărbătoriau nunți.

«Pâinea este regina vieții», a spus cu înțelepciune un poet. Amintește-ți asta, prietene, mereu (*După V. Scurativski*).

■ МОДЕЛЮЄМО

213. Від поданих слів утворіть іменники, визначте відміну й групу.

Зразок. Читати – читанка.

Життєвий, товаришувати, хлібний, душевний, фарбувати, дощовий, дружній, будувати, зустрічати, сонячний, святкувати, пісенний, грушевий, боротися, зимувати, красивий.

214. Утворіть від поданих іменників форми давального й орудного відмінків однини. Виділіть закінчення. Із виділеними словами складіть речення.

Київ, вікно, школяр, *земля*, добродійка, Василь, товариш, хата, учитель, пісня, насіння, брат, сестриця, син, донька, Сергій, душа, кінь, краса, фарба, листя, стіл, каша, *борщ*, сонце, дорога.

добродійка – *binefăcătoare*

§ 29. Букви *-а (-я), -у (-ю)* в закінченнях іменників чоловічого роду II відміни

■ ЦІНУЄМО

215. Прочитайте та прослухайте текст. Випишіть іменники II відміни, поставте їх у родовому відмінку. Які слова викликали у вас труднощі й чому?

Мерцишор (що означає «березень») святкується 1-го березня і є традиційним святом зустрічі весни в Республіці Молдова. Цього дня прийнято дарувати бутоньєрки. Це маленькі квіточки з ниток білого і червоного забарвлення. Як і свято, ця прикраса називається «мерцишором» і символізує

початок весни й нового життя. Історичні корені свята Мерцишора досі залишаються загадкою. За повір'ями, кольори мерцишора означають червону кров на білому снігу (*Із журналу*).

повір'я – *curte*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

ФОРМА РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ II ВІДМІНИ	
-а (-я)	-у (-ю)
<p>1. Назви осіб, власні імена та прізвища, персоніфіковані предмети та явища: <i>робітника, учителя, Семена, Дмитра, Франка</i>.</p> <p>2. Назви тварин і дерев: <i>вовка, ведмедя, дуба, клена</i>.</p> <p>3. Назви предметів: <i>малюнка, олівця, ножа</i>.</p> <p>4. Назви населених пунктів: <i>Києва, Дрогобича</i>.</p> <p>Примітка. Закінчення -у (-ю) уживаються в складених назвах, другою частиною яких є іменник, що в родовому відмінку звичайно має закінчення -у (-ю): <i>Кривого Рогу, Зеленого Гаю</i>.</p> <p>5. Інші географічні назви із суфіксами присвійності -ов, -ев (-єв), -ин (-їн) та із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі: <i>Пирятина, Тетерева, Дінця, Дніпра</i>.</p>	<p>1. Назви речовин, матеріалів: <i>азоту, бальзаму, гіпсу, піску, граніту, кисню</i>.</p> <p>2. Збірні поняття: <i>ансамблю, батальйону, каравану, саду, парку, чагарнику; кущових і трав'янистих рослин: барвінку, гороху, звіробою, очерету</i>.</p> <p>3. Назви будівель, споруд, приміщень: <i>заводу, вокзалу, каналу, метрополітену, палацу; АЛЕ</i> (переважно з наголосом на закінченні) <i>гаража, бліндажа, куреня, млина, хліва</i>.</p> <p>4. Назви установ, закладів, організацій: <i>комітету, університету, клубу, штабу</i>.</p> <p>5. Переважна кількість слів із значенням місця, простору: <i>краю, байраку, лиману, яру, абзацу; АЛЕ</i> <i>горба, хутора, ліска, ставка, ярка</i> (із суфіксом -к).</p>

<p>6. Назви мір довжини, ваги, часу тощо: <i>метра, кілограма, тижня (АЛЕ року, віку)</i>; назви місяців і днів тижня: <i>вівторка, листопада (АЛЕ листопаду, якщо це назва процесу)</i>; назви грошових знаків: <i>гроша, карбованця, червінця, долара</i>; числові назви: <i>десятка, мільйона</i>.</p> <p>7. Терміни іншомовного походження, геометричні фігури та їх частини: <i>атома, радіуса, ромба</i>, а також українські за походженням слова-терміни: <i>відмінка, іменника, числівника; АЛЕ виду, роду, складу, синтаксису</i>.</p>	<p>6. Явища природи: <i>вихору, вогню, інею, морозу, туману, холоду</i>.</p> <p>7. Назви процесів, станів, властивостей, ознак, явищ суспільного життя: <i>екзамену, групи, достатку, експорту, конфлікту, крику</i>.</p> <p>8. Терміни іншомовного походження: <i>синтезу, епосу, роману, стилю, сюжету</i>.</p> <p>9. Назви ігор і танців: <i>вальсу, футболу, хокею; АЛЕ гопака, козака</i>.</p> <p>10. Назви річок, озер, гір, островів: <i>Дунаю, Світязю, Рейну</i>.</p>
---	--

216. Запишіть іменники у дві колонки: у першу – ті, що мають закінчення -а (-я); у другу – -у (-ю). Позначте закінчення. У яку колонку ви записали іменник *атлас*? Чому?

Голос, суфікс, Київ, Світязь, урок, Чорноморськ, настрої, Дніпро, Сухий Лиман, метр, мільярд, обрій, вечір, очерет, зміст, ґрунт, гурт, гурток, біль, степ, лист, кожух, явір, відчай, січень, рух, сад, садочок, острів, луг, атлас.

УВАГА! У ряді іменників зміна закінчення впливає на значення слова:

➤ *алмаза* (коштовний камінь) – *алмазу* (мінерал); *акта* (документ) – *акту* (дія); *апарата* (прилад) – *апарату* (установа); *блока* (у техніці) – *блоку* (об'єднання держав); *атласа* (карта) – *атласу* (блискуча тканина); *буряка* (одиничне) – *буряку* (збірне); *каменя* (одиничне) – *каменю* (збірне) тощо;

➤ обидва закінчення – **-а (-я)** та **-у (-ю)** мають іменники: *мосту* й *моста*, *паркану* й *паркана*, *плоту* й *плота*, *стола* й *столу*, *торта* й *торту*.

217. Утворіть форми родового відмінка однини.

Зразок. *Балу (танцювальний вечір) – бала (оцінка).*

Рахунк.. (дія) – рахунк.. (документ), дзвон.. (предмет) – дзвон.. (звук), папер.. (матеріал) – папер.. (документ), термін.. (строк) – термін.. (наукове слово), камен.. (матеріал) – камен.. (окремий шматок).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Щорічно в Республіці Молдова 1-го березня відкривається музичний фестиваль «Мерцишор». Уперше фестиваль був організований у 1967 році (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

218. Прочитайте словосполучення, виправте помилки.

Немає дарунку, дійти до фініша, чистого двора, готуємось до диктанта, дивиться з екрану, приїхати з Житомиру, шукати затишка, підійти до будинка.

219. Спишіть текст. Поставте іменники, що в дужках, у потрібній формі. Визначте рід, число, відмінок усіх іменників.

Народні (традиція) молдовського (народ), що дійшли до сьогодення, часто пов'язані з сімейними (свято): (весілля), (хрестини). (Звичай) в (Молдова) являють собою фольклорні барвисті (дійство). Вони мають глибоке ритуальне значення й

передають ставлення (людина) до (природа), до навколишнього (світ). Ці неписані (правило) гуманної і доброї (поведінка) в усній (форма) передаються від покоління до покоління.

Нині молдовські (традиція) чимраз більше привертають (увага) дослідників і туристів з усіх куточків (світ) (З інтернет-джерел).

весілля – nuntă
хрестини – botezul
дійство – acțiune
дослідник – cercetător
турист – turist

МОДЕЛЮЄМО

220. Складіть речення зі словами *листопад* і *атлас*, щоб вони в одному випадку мали закінчення *-а*, в іншому – *-у*.

221. Складіть розповідь (8–10 речень) про звичаї і традиції молдовського народу. У тексті використайте іменники II відміни чоловічого роду у формі родового відмінка.

§ 30. Відмінювання іменників III та IV відмін

ЦІНУЄМО

222. Прочитайте та прослухайте повністю поезію Надії Красоткіної, випишіть іменники III відміни, вкажіть відмінок. Провідміняйте виділений іменник.

БАТЬКИ І ДІТИ

Батьки і діти – це любов і сльози,
Це вічне щастя і одвічний біль.
Це сонце і тепло, сніги й морози,
Мед на уста й на вічні рани сіль.
Як на троянді – колючки і квіти,
Так і в житті є радість і печаль.
Високі мрії й дуже різні діти...
Чомусь таке трапляється, на жаль.
Всім хочеться все мати в ідеалі,
Причому водночас і без зусиль.
Щоб щастя без труда та без печалі
Пливло саме у руки звідусіль.
Та у житті такого не буває.
Запам'ятати треба в чому *річ*:
Зоря щаслива лиш тоді засяє,

Якщо трудитись будеш день і ніч.
 А діти – це і щастя, і турбота,
 Відповідальність і тривога теж.
 Без відпочинку й вихідних робота,
 Любов така, яка не має меж.

одвічний – *primordial*
 звідусіль – *pretutindeni*

■ ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Відмінки іменників III відміни					
	однина			множина	
Н. в.	<i>піч</i> -□	<i>область</i> -□	<i>любов</i> -□	<i>печ-і</i>	<i>област-і</i>
Р. в.	<i>печ-і</i>	<i>област-і</i>	<i>любов-і</i>	<i>печ-ей</i>	<i>област-ей</i>
Д. в.	<i>печ-і</i>	<i>област-і</i>	<i>любов-і</i>	<i>печ-ам</i>	<i>област-ям</i>
Зн. в.	<i>піч</i> -□	<i>область</i> -□	<i>любов</i> -□	<i>печ-і</i>	<i>област-і</i>
Ор. в.	<i>пічч-ю</i>	<i>област-ю</i>	<i>любов'-ю</i>	<i>печ-ами</i>	<i>област-ями</i>
М. в.	<i>на/у печ-і</i>	<i>в област-і</i>	<i>в любов-і</i>	<i>на/у печ-ах</i>	<i>в област-ях</i>
Кл. в.	<i>печ-е</i>	<i>област-е</i>	<i>любов-е</i>	<i>печ-і</i>	<i>област-і</i>

УВАГА! В орудному відмінку однини іменники III відміни мають закінчення **-ю**.

Якщо основа іменника закінчується:

➤ одним приголосним (крім губних та **р**), то відбувається подовження: *сілля, осінню, памороззю*;

➤ збігом двох приголосних, то подовження не відбувається: *радістю, жовцю, нехворощю*;

➤ на губний приголосний або на **р**, то ставимо апостроф перед **-ю**: *матір'ю, верф'ю*.

223. Поставте іменники у формі орудного відмінка однини. Запишіть їх у три колонки: у першу – із подвоєнням; у другу – без подвоєння; у третю – з апострофом.

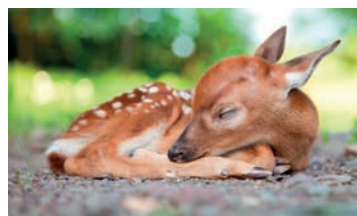
Тінь, суміш, любов, кіновар*, зустріч, нехворощ*, розповідь, ніч, північ, кількість, область, пам'ять, скатерть, височінь, блакить, фальш, кров, матір, подорож.

суміш – amestec
фальш – fals

224. Розгляньте світлини й доберіть до поданих слів іменники, що є назвами дитинчат тварин. До якої відміни належать ці іменники? Поясніть свою думку.

Опрацюйте таблицю

Відмінки іменників IV відміни						
	однина			множина		
Н. в.	курч-а	ягн-я	ім'-я	курчат-а	ягнят-а	імен-а
Р. в.	курчат-и	ягнят-и	імен-і	курчат	ягнят	імен
Д. в.	курчат-і	ягнят-і	імен-і	курчат-ам	ягнят-ам	імен-ам
Зн. в.	курч-а	ягн-я	ім'-я	курчат	ягнят	імен-а
Ор. в.	курч-ам	ягн-ям	ім'-ям імен-ем	курчат-ами	ягнят-ами	імен-ами
М. в.	на курчат-і	на ягнят-і	в імен-і	на курчат-ах	на ягнят-ах	в імен-ах
Кл. в.	курч-а	ягн-я	ім'-я	курчат-а	ягнят-а	імен-а

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Слони – розумні й доброзичливі тварини, які з давніх-давен слугували людині в мирних і військових цілях. Слоненя народжується великим (приблизно 100–120 кг) і сліпим, тому тримається певний час хоботом за хвіст мами. Довжина хобота дорослої особини сягає до 2 метрів! «Управляти» своїм хоботом слоненя навчається близько 6 місяців (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

225. Перепишіть речення, поставте подані в дужках іменники в потрібній формі. Визначте їх відмінки.

1. Зустріч з (велич) робить нас скромнішими (*Гр. Тютюнник*). 2. Світ наповнився сонцем і ніжною (блакить) (*За Ю. Збанацьким*). 3. Висока гора відбилася (тінь) в Дніпрі (*Із журналу*). 4. Разом з (розповідь) в душу вливалось щось хороше, тепле (*О. Довженко*). 5. Своєю (радість) й (печаль), як хлібом-(сіль), поділись (*М. Сингаївський*). 6. Батьком-(матір) не хвались, а хвались (честь) (*Народна творчість*).

226. Випишіть іменники IV відміни, поставте їх у родовому відмінку однини і множини. Підкресліть суфікси, які допомогли вам визначити належність іменників до IV відміни.

Чверть, лист, маля, гуска, вовчище, хлопчик, погода, оберіг, хлоп'я, обручка, порося, плем'я, розвага, честь, фазан, хімія, фазаненя.

фазан – *fazan*

МОДЕЛЮЄМО

227. Складіть речення з поданих слів, поставте їх у потрібній формі. Визначте відміни іменників.

1. Світ, сонце, і, блакить, наповнений, ніжний.
2. Відбилася, Дніпро, висока, у, гора, тінь.

228. Прочитайте початок прислів'я, доберіть іменники IV відміни й запишіть. Визначте відмінок, число кожного.

1. За качкою пливе її 2. Зайчиха годує своє 3. Корова опікується малим 4. Ведмедиця грається на галявині з кумедним 5. Олень підходить до свого 6. Курка несе черв'яків жовтеньким 7. Собака оберігає своїх 8. За лошицею біжить жваве

229. Запишіть тільки ті іменники, що належать до III і IV відмін. Складіть по два речення з іменниками III і IV відмін.

Зима, Петро, мати, дівча, дівчина, плем'я, полум'я, Микола, вітер, тиша, ніч, тінь, ведмежа, яблуко, сіль, життя, мета, ягня, подорож, вогнище, сирота, радість.

§ 31. Незмінювані іменники іншомовного походження

ЦІНУЄМО

230. Прочитайте та прослухайте повністю текст, виписіть іменники (на вибір), визначте рід, число, відмінок. Які слова викликали у вас труднощі? Чому?

МОЛДОВСЬКІ СТРАВИ

Особливо популярні в Молдові такі солодкі страви, як: нуга, шербет, халва (альвіца), пастила з айви (кітоноаге), зефір, суфле, гогош, густий фруктовো-ягідний сік (пелтя).

У молдовській кухні використовуються всі види м'ясних продуктів. Із баранини готуються манжа, мусака, з яловичини – паприкаш, мітітеї, свинини – менкеріка, токана, костіца, кирнецеї, із домашньої птиці – яхніе, зама. Мітітеї за

виглядом нагадують маленькі ковбаски без оболонки. Вони схожі на традиційну балканську страву чевапчичі. Національні рибні та м'ясні страви готуються на ґратарі – залізній решітці, розташованій над розжареним деревним вугіллям із бука, горіха, кизилу. Продукти, особливо якщо вони смажитимуться в натуральному вигляді, попередньо витримують у маринаді (З інтернет-джерел).

■ ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

До незмінюваних іменників належать деякі іменники іншомовного походження, зокрема з кінцевим наголошеним голосним: *кіно, фое, журі, ательє, трюмо, кенгуру, Марокко* та інші.

Як визначити рід незмінюваних іменників		
Невідмінювані слова на позначення осіб чоловічої статі належать до іменників чоловічого роду (<i>сер, конференсьє</i>); слова, що позначають особу жіночої статі, – до жіночого роду (<i>мадам, леді</i>).		
В аббревіатурах	за родом опорного слова, яке входить до складу найменування, позначеного скороченням	<i>Київська ГЕС</i> (електростанція – ж.р.)
У словах іншомовного походження	➤ назви неістот – середній рід, АЛЕ жіночого роду <i>авеню</i> (вулиця), <i>салямі</i> (ковбаса), <i>кольрабі</i> (капуста)	<i>вдале інтерв'ю</i>
	➤ назви тварин – чоловічий рід (крім <i>цеце</i> (муха), <i>івасі</i> (риба), <i>путасу</i> (риба), що належать до жіночого роду)	<i>маленький поні</i>
	➤ назви вітрів – чоловічий рід	<i>сироко, торнадо</i>
	➤ у власних географічних назвах – за родовою назвою	<i>Тбілісі</i> (місто) – с.р. <i>Міссурі</i> (річка) – ж.р. <i>Міссурі</i> (штат) – ч.р.

231. Спишіть речення, розкрийте дужки. Визначте рід незмінюваних іменників.

1. Їм було зручно в (просторий) купе. 2. Дітям подобається (цирковий) поні. 3. (Маленький) колібрі зависає над квіткою, п'є нектар. 4. Сусід учора зловив (величезний) івасі.

232. Запишіть іменники за родами в три колонки: у першу – чоловічого роду; у другу – жіночого роду, у третю – середнього роду. З'ясуйте значення незрозумілих слів, скористайтесь словником іншомовних слів. Складіть речення зі словами, значення яких дізналися.

Какаду, бюро, кенгуру, кіно, меню, рагу, кашне, пенсне, шимпанзе, поні, колібрі, динго, таксі, марабу, нанду, жури, амплуа, турне, боа, Гейне, кольрабі, депо.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Станція метро «Арсенальна» у Києві вражає неймовірною глибиною весь світ, вона занурюється під землю на 105 метрів. Станцію побудували однією з перших у 1960 році (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

233. Прочитайте речення. Визначте відмінок та синтаксичну роль іменника метро в кожному реченні.

1. Метро – один із зручних видів міського транспорту. 2. Не кожне місто має метро. 3. Київському метро вже понад п'ятдесят років. 4. Біля метро «Хрещатик» щоранку зупиняється дитячий візок (В. Стус).

234. Перекладіть українською. Визначте рід, число і відмінок іменників.

1. Bunica a pregătit o tocană delicioasă pentru cină.
2. Copiii priveau la un cimpanzeu amuzant.
3. Un taxi galben s-a oprit în fața casei noastre.
4. Micuța colibri – cea mai mică pasăre de pe planetă.
5. Mașinile cu un vuiet se deplasau de pe autostradă.
6. Am sărbătorit ziua mea de naștere într-o cafenea.

МОДЕЛЮЄМО

235. Запишіть іменники-відповіді, додайте до кожного означення. Визначте рід цих іменників.

Стоянка-майстерня для тепловозів та вагонів.

Автомобіль для проїзду за плату.

Поїздка за кордон.

Перелік страв у ресторані.

Кольорові нитки для вишивання.

Маленька пташка.

Національне японське жіноче й чоловіче вбрання.

Столиця Японії.

236. Укладіть словничок «Рід незмінюваних іменників іншомовного походження» (15–20 слів).

§32. Особливості творення іменників, найчастіше вживані суфікси

ЦІНУЄМО

237. Прочитайте речення. Випишіть спільнокореневі слова, розберіть їх за будовою, визначте спосіб творення цих слів.

1. Українська вишиванка стала модною в усьому світі. 2. Щоб вишиваночку вдягати, вагомий привід нам не треба мати. 3. Одяг з українською вишивкою в різноманітних варіантах демонструють уже і на модних подіумах. 4. В Україні існує близько сотні технік вишивання: гладь, хрестик, низь, мереження, бігунець, плетіння (*Із журналу*).

ДОСЛІДЖУЄМО

238. Дайте відповіді на запитання.

1. Які способи творення іменників ви знаєте? Наведіть приклади.

2. Від яких частин мови вони можуть утворюватися?
3. Назвіть морфеми (значущі частини слова), які можуть використовуватися для творення іменників. Наведіть приклади.

239. Утворіть від іменника *ліс* нові слова різними способами.

Опрацюйте таблицю

Найчастіше іменники утворюються суфіксальним способом	
Написання найуживаніших суфіксів	
-ичок, -ичк-, -ечок, -ечк-	Суфікси -ичок, -ечк- бувають лише в іменниках, що походять від слів із суфіксами -ик, -иц(я) : <i>кошичок</i> (від <i>кошик</i>), <i>поличка</i> (від <i>полиця</i>). В інших випадках уживаються суфікси -ечок, -ечк- : <i>вершечок, сонечко</i> .
-енн(я), -инн(я), -інн(я)	В іменниках, що утворюються від дієслів, під наголосом уживається суфікс -інн(я) : <i>везіння</i> , а без наголосу – -енн(я) : <i>звільнення</i> . У збірних іменниках уживається суфікс -инн(я) : <i>картоплиння, гарбузиння</i> . Але в іменниках <i>каміння, насіння, коріння</i> пишеться суфікс -інн(я) .
-ен(я)	Суфікс -ен(я) уживається в іменниках середнього роду, що означають живих істот: <i>зайчєня, качєня</i> .
-еньк-, -оньк-	Суфікси -еньк-, -оньк- пишуться з м'яким знаком. Суфікс -еньк- уживається після основи на м'який приголосний: <i>тополенька</i> ; суфікс -оньк- – на твердий приголосний: <i>дівчинонька</i> .
-ив(о), -єв(о) (-єв(о))	Суфікс -ив(о) уживається для вираження збірних понять, що означають матеріал або продукт праці: <i>вариво, паливо, печиво</i> . Суфікс -єв(о) (-єв(о)) пишеться в словах: <i>марєво, зарєво, сяєво, маєво</i> .

 240. Спишіть слова, уставте пропущену букву *е, и* або *і*. Позначте суфікси та обґрунтуйте написання.

Добр..во, мар..во, пал..во, мороз..во, діж..чка, річ..чка, кош..чок, вогн..чок, вул..чка, лож..чка, піднес..ння, кач..ня, павут..ння, гус..ня.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Якщо вірити історикам, морозиво з'явилося понад 5000 років тому. Полководець Македонський – великий любитель холодного десерту, який на той час готували із суміші снігу та солодких фруктів. Крім того, він був переконаний, що в спеку морозиво надає сили, тому радив їсти його кожному воїну (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

241. Прослухайте повністю слова й запишіть їх. Виділіть словотвірні суфікси. Поясніть, які з них мають значення збільшеності, згрубілості, зневаги, зменшеності, пестливості.

242. Спишіть речення, уставте пропущені букви, поясніть орфограми.

1. Без веретена* пряд..ва не спрядеш (*Народна творчість*).
2. На вітер надіятись – без мел..ва бути (*Народна творчість*).
3. Без м'яс..ва проживеш, а без хліба пропадеш (*Народна творчість*).
4. Підживлюй добр..вами поля – вдячна буде земля (*Народна творчість*).
5. Крізь мереж..во листя і цвіту глибоко голубіє небо (*В. Винниченко*).

МОДЕЛЮЄМО

243. Випишіть у три колонки слова із суфіксами: у першу – з буквою *и*; у другу – *е (є)*; у третю – *і (ї)*. З'ясуйте вживання та правопис цих суфіксів.

Вогн..ще, побо..ще, хлібн..чка, мереж..чка, мереж..во, мар..во, печ..во, дал..ч, дал..на, дал..ч..нь, гарбуз..ння, кор..ння, ворож..ння, люб..тель, запорож..ць, орл..к, ча..ня, кіш..чка, істор..к, добр..во, міс..во, розумн..чка.

244. Від поданих іменників утворіть нові іменники за допомогою суфіксів *-ечок, -ечк- (-єчк), -ичок, -ичк-*.

Племінник, розумниця, стрічка, стежка, вікно, трава, Оля, Галя, Марія, яйце, мішок, копійка, масло.

245. Визначте в іменниках суфікси та обґрунтуйте написання. Доберіть до кожної групи іменників приклад із такою самою орфограмою. Із виділеними словами складіть речення.

Паличка, вершечок, діжечка, **вогничок**.
 Плетиво, морозиво, марево, сяєво.
 Ходіння, марення*, ластовиння, коріння.
 Тигреня, кошенья, левеня.
 Липонька, вишенька, **доленька**.

§ 33. Не з іменниками

ЦІНУЄМО

246. Прочитайте прислів'я. Поясніть, як ви їх розумієте. Випишіть іменники з **не**. Сформулюйте правила написання **не** з іменниками.

1. Не одежа красить людину, а добрі діла.
2. Неправдою далеко зайдеш, та назад не вернешся.
3. Згода будеє, а незгода руйнує.
4. Слово не горобець: випустиш – не впіймаєш.
5. Жити в неволі нестерпно.
6. Не кажи «гоп», доки не перескочиш.
7. Перемагають труднощі розумом, а небезпеку – досвідом.
8. Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить.

НЕ-
НЕ

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

НЕ з іменниками	
окремо	разом
Є протиставлення, заперечення: не зло, а добро; не друг, а ворог.	Без НЕ не вживається: неук , ненависть , негода , нероба .
НЕ стосується присудка: Серце не <u>камінь</u> .	Можна дібрати синонім без НЕ : недруг (ворог), неправда (брехня).
	НЕ належить до недо- : недооцінка , недовіра , недоліт .

247. Прислухайте слова, запишіть їх разом чи окремо з *не*, поясніть свою думку.

248. Прочитайте прислів'я. Поясніть, чому в першому реченні *не* з іменником пишемо разом, а в другому – окремо.

На *неправді* далеко не заїдеш.

Не правді, а силі тільки нерозумний кориться.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Акули – недруги людини. Водночас французькі вчені виявили, що акули «уміють» дружити: у зграях деякі особини весь час тримаються разом, а інших уникають (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

249. Доберіть до поданих слів синоніми з *не*.

Зразок. *Самостійність – незалежність.*

Біда, підозра, брехня, тривога, поразка, вагання, рабство, ворог, загроза, ганьба, боягузтво, розгубленість.

250. Складіть із поданими словами речення. Поясніть написання *не* з іменниками.

Нещастя, не щастя; недруг, не друг.

МОДЕЛЮЄМО

251. Пригадайте алфавіт. Розшифруйте та відгадайте загадки. Ключ: кожне число відповідає порядковому номеру букви в алфавіті. Запишіть речення, поясніть орфограму «*Не* з іменниками».

22	11	23	11	14

4	19	16	19	6	18	19	17	24
---	----	----	----	---	----	----	----	----

18	7		23	19	3	1	21	11	29
----	---	--	----	----	---	---	----	----	----
18	7	3	12	4	16	1	22	24		12

4	21	19	29	12		18	7
---	----	----	----	----	--	----	---

6	19	20	19	17	19	9	24	23	31
---	----	----	----	----	----	---	----	----	----

252. Спишіть прислів'я, розкрийте дужки. Поясніть свою думку. В іменниках визначте рід, число, відмінок.

1. На вовка (не)слава, а овець їсть Сава. 2. Красить (не)краса, а розум. 3. Не було б щастя, так (не)щастя помогло. 4. У (не)роби завжди (не)врожай. 5. І золота клітка для пташки – (не)воля. 6. Людська праця (не)дурниця. 7. Тоді це буде, як дві (не)ділі разом зйдуться.

§ 34. Написання і відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові

ЦІНУЄМО

253. Прочитайте речення. Випишіть імена по батькові та запишіть імена, від яких вони утворилися. Позначте суфікси й проаналізуйте творення імен по батькові.

Зразок. Сергі́йови́ч – Сергі́й.

1. Максим Тадейович Рильський був визначним знавцем фольклору і глибоким поціновувачем народної пісні. 2. Ім'я Тараса Григоровича Шевченка, видатного поета й художника, відоме в усьому світі. 3. Галина Анатоліївна Могильницька, український педагог, публіцист і поетеса, народилася в місті Одеса в родині педагогів. 4. Відома поетеса, драматургиня Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) досконало володіла кількома мовами.

Галина Могильницька

публіцист – publicistic

драматургиня – dramaturg

Опрацюйте таблицю

Творення імен по батькові	
Чоловічі	Жіночі
<p>Суфікс -ович:</p> <p>Дмитро – Дмитрович</p> <p>Олексій – Олексійович</p> <p>УВАГА!</p> <p>Микола – Миколайович (і Миколович)</p> <p>Григорій – Григорович</p> <p>Ігор – Ігорьович</p>	<p>Суфікси -івн-, -івн-:</p> <p>Дмитро – Дмитрівна</p> <p>Олексій – Олексіївна</p> <p>УВАГА!</p> <p>Микола – Миколаївна (і Миколівна)</p> <p>Григорій – Григорівна</p> <p>Ігор – Ігорівна</p>
<p>Суфікси -ич, -іч:</p> <p>Ілля – Ілліч</p> <p>Лука – Лукич</p> <p>Яків – Якович</p> <p>Кузьма – Кузьмич (і Кузьмович)</p> <p>Сава – Савич – (і Савович)</p> <p>Хома – Хомич – (і Хомович)</p>	<p>Суфікс -івн-:</p> <p>Ілля – Іллівна</p> <p>Лука – Луківна</p> <p>Яків – Яківна</p> <p>Кузьма – Кузьмівна</p> <p>Сава – Савівна</p> <p>Хома – Хомівна</p>

254. Прочитайте, прослухайте, утворіть і запишіть від імен чоловічі та жіночі імена по батькові. В утворених іменниках виділіть суфікси.

Зразок. Валерій – Валерійович, Валеріївна.

Максим, Сергій, Юрій, Тарас...

Опрацюйте таблицю

Н. в.	Наталія Петрівна	Михайло Олексійович
Р. в.	Наталії Петрівни	Михайла Олексійовича
Д. в.	Наталії Петрівні	Михайлу (Михайлові) Олексійовичу
Зн. в.	Наталію Петрівну	Михайла Олексійовича
Ор. в.	Наталією Петрівною	Михайлом Олексійовичем
М. в.	на Наталії Петрівні	на Михайлу (Михайлові) Олексійовичу
Кл. в.	Наталіє Петрівно	Михайле Олексійовичу
УВАГА! У давальному й місцевому відмінках можуть бути паралельні форми: Д. в. – Василю (Василеві); М. в. – (на) Василю, Василеві.		

255. Провідмініайте своє прізвище, ім'я та по батькові. Перевірте правильність виконання.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

У рідному селі Велика Буримка на Черкащині Володимир Рутківський (український письменник) зі своїми товаришами-однолітками розкопав первісну стоянку кінця ашельської (близько 300 тисяч років тому) епохи. Це відкриття було таким вагомим, що відомий академік Іван Шовкопляс записав стоянку до значних історичних відкриттів (З інтернет-джерел).

Володимир Рутківський

ВИВЧАЄМО

256. Запишіть, утворіть імена по батькові та узгодьте їх з іншими словами в реченні. Укажіть відмінкові закінчення.

1. (Григорій, Сава) Сковорода писав: «Світ ловив мене, та не спіймав». 2. Запрошуємо Вас, шановний (Іван, Лука), на урочисте засідання, присвячене ювілею (Володимир, Михайло) Івасюка. 3. Премію імені Лесі Українки вручили (Надія, Павло) Гуменюк. 4. Твори (Всеволод, Зіновій) Нестайка читає вже третє покоління дітей.

257. Від наведених слів та словосполучень утворіть форми кличного відмінка.

Друг Юрій Васильович, відважний козак, секретар, громадянин, швець, Харків, пан Андрій, знавець, Зоя Григорівна, Дмитро Іванович, душа, Соломія.

МОДЕЛЮЄМО

258. Виправте помилки, допущені в реченнях. Підкресліть граматичні основи.

1. Видатним українським письменником усіх часів вважається Тарас Григорійович Шевченко. 2. Руслані Степанівній Лижичко вдалося вибороти перше місце на міжнародному пісенному конкурсі «Євробачення». 3. До Києва завітав Іво (Іван) Васильйович Бобул.

B. Slobodianiuk). 4. Rapiduri abrupte uriașe dorm sub liniștita albastrie Slavutină (*După N. Nikulina*). 5. Sub fâșia pădurii, bălți proaspete au privit cu ochi negri de pe drumul de câmp (*După M. Vingranovski*).

264. Із наведених слів утворіть складні слова, уживайте єднальні голосні. Поясніть правопис. За потреби зверніться до § 21.

Зразок. Чорний, слива – чорнослив.

Рука, писати; сіно, косити; хвиля, різати; овочі, сховати; край, знати; життя, писати; ліс, степ; пішки, ходити; чорна, земля.

МОДЕЛЮЄМО

265. Складіть завдання для своїх однокласників / однокласниць у формі гри «Четверте зайве», використовуйте для прикладів складні іменники, які пишуться разом і з дефісом.

Складіть лінгвістичну казку / карту знань про складні слова.

266. Запишіть слова, додавши на місці крапок дібрану з довідки частину іншомовного слова. Розберіть слова за будовою.

...скоп, ...квиток, ...проба, ...запис, ...стоянка, ...сесія, ...дром, ...логія.

Довідка: авіа... , грам... , авто... , гео... , мікро... , фото... , кіно... , космо... .

Розбір іменника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Назва істоти чи неістоти.
4. Назва загальна чи власна.
5. Рід (якщо є), число, відмінок.
6. Відміна; група (для I і II відмін).
7. Синтаксична роль.

Гостей завжди зустрічають хлібом-сіллю.

Зразок усного розбору

Гостей – іменник, початкова форма – гість, неістота, загальна назва, чоловічий рід, множина, родовий відмінок, друга відміна, м'яка група; у реченні є додатком.

Зразок письмового розбору

Гостей – імен., п. ф. – гість, неіст., заг., ч. р., мн., Р. в., II відм., м'яка гр., додаток.

267. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Виділені іменники розберіть як частину мови.

Традиції та звичаї жителів молдовської *землі*, що сягають своїм корінням глибоко в минуле, свято зберігаються й передаються з покоління в покоління.

Гостинність є характерною *рисою* молдовського народу. Мешканці кожного села Молдови шанують певного святого, який є їхнім покровителем, і тому відзначають Храм села або міста.

У цей день у всіх будинках прибирають і готують святкові страви до *столу* (Із часопису).

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Іменник»

Виконайте тестові завдання

1. До назв неістот належать усі іменники в рядку

- А острів, лісовик
- Б група, синиця
- В армія, валет
- Г гроза, острів

2. Власну назву треба брати в лапки в усіх рядках, ОКРІМ

- А літак Мрія
- Б місто Одеса
- В цукерки Київ
- Г журнал Дніпро

3. Букву е (є) треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А писар..м, муляр..м

Б олівц..м, палац..м

В лікар..м, комар..м

Г дощ..м, якор..м

4. Лише в однині вживаються всі іменника рядка

А Київ, каштан

Б молодь, читач

В молоко, маркет

Г проміння, дружба

5. Закінчення -а (-я) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А метр, степ

Б калач, град

В грам, явір

Г вагон, кефір

6. Форму кличного відмінка утворено НЕПРАВИЛЬНО в рядку

А батьку, Маріє

Б доню, Лідіє Петрівно

В Юрію, друже Михайле

Г пані Катерино, Ярославе

Д Андріє, Євгене Матвієвичу

7. Установіть відповідність (відміна – слово).

1 I відміна

А батько, поле

2 II відміна

Б путь, мати

3 III відміна

В суддя, староста

4 IV відміна

Г орля, ведмежа

8. Установіть відповідність (рід – слово).

1 чоловічий рід

А кошеня, слово

2 жіночий рід

Б базіка, ледащо

3 середній рід

В рука, нехворощ*

4 спільний рід

Г біль, Дніпро

Прочитайте текст і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) Здавна в селах України були в моді вечорниці*, досвіт-ки*. (2) Чи, по-нашому, посвітки*. (3) Восени та взимку, коли коротшали дні й негодило, молодь збиралася в одній хаті.

- (4) В оселі під стелею весів посвіт. (5) Це такий конусоподібний мішечок, званий кабицею, під яким, власне, і горіла лучина*.
(6) Довкола всідалися *дівчата* (За В. Скуратівським).

9. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

10. Іменником, що вживається лише в множині, є слово

- А вечорниці
- Б дні
- В молодь
- Г дівчата

11. У шостому реченні виділене слово виконує синтаксичну роль

- А підмета
- Б присудка
- В означення
- Г додатка

12. У родовому відмінку вжито слово

- А в селах
- Б України
- В стелею
- Г дівчата

ПРИКМЕТНИК

ПРИРОДА УКРАЇНИ

§ 36. Прикметник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

ЦІНУЄМО

268. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть прикметники, визначте рід, число, відмінок. Від чого залежать рід, число, відмінок прикметника? Спишіть перше речення, підкресліть члени речення, назвіть частини мови.

Спекотний літній день випив вологу до останньої росини. Весь сад відразу прив'яв, посмутнів, навіть листя прижовкло. Лише одна калина не змінилася, залишилася свіжою, густою, зеленою. Це він її саджав, обкопував уранці та ввечері

поливав. Вдячна красуня розросталась, восени вкривалася цілющою ягодою і тим потішала господаря. Він приходив сюди зі своїми клопотами, насолоджувався духмяним повітрям. Таким воно було тільки на цьому узвишші*.

Звідси відкривалися луки в туманнім серпанку*, збігали з подвір'я хати, і вербички, і соняхи до самої Ворскли. Хіба є ще десть така краса?

Кущ розрісся буйним шатром. Легким вітром повівало Іванову гору, сонце лагідно пестило кожне стебельце на ній. Рости, калинонько, уростай у самісіньке серце. У кожного ти своя (За Б. Левіним).

волога – *umidă*
цілющий – *vindecător*
шатро – *cort*

ДОСЛІДЖУЄМО

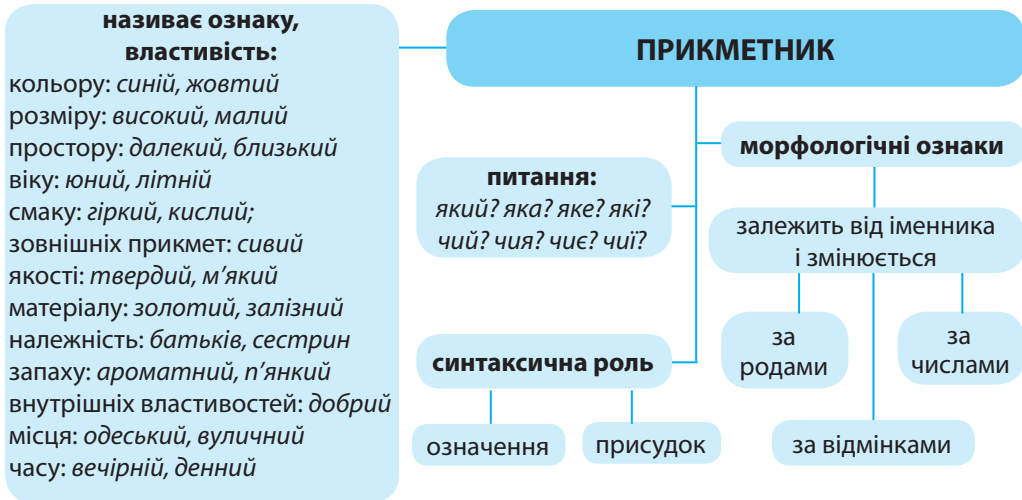
269. Прочитайте загадки. Відгадайте їх. Знайдіть прикметники. Чи змогли б ви відгадати загадки, якби з них було вилучено прикметники? Чому? Яка роль прикметників у мовленні?

1. Біла, а не сніг, зелена, а не луг, кучерява, а не людина.
2. Червоний колір, винний смак, кам'яне серце. У кого так?
3. Довгий, зелений, добрий, солоний, смачний і сирий. Хто це такий?
4. Ніс залізний, а хвіст конопляний.
5. Ніс довгий, а голос дзвінкий.

Прикметник – художник, який увесь час фантазує, щось малює, розфарбовує. Він завжди ходить із пензлем та олівцем. Щойно народиться предмет-іменник, прикметник відразу його розмалює, надасть форми, певного розміру.

Опрацюйте таблицю

Початковою формою для прикметника є форма називного відмінка однини чоловічого роду: *чесний, відданий, дерев'яний, Надійн*.

У словосполученні прикметник найчастіше буває залежним словом, а в реченні – означенням, рідше – присудком. Наприклад:

Мій світ (є який?) привольний і безкрай (В. Швець).

Білявий (який?) день втомився і притих (П. Филипович).

270. Перепишіть прислів'я, на місці крапок уставте дібрані з довідки прикметники, поставте їх у потрібній формі. Укажіть рід, число, відмінок, підкресліть прикметники відповідно до їх синтаксичної ролі.

1. Хто ... чоловіка минає, той щастя не має. 2. ... чоловік, як вугілля: хоч не спалить, то очорнить. 3. ... правдонька всі неправди переважить. 4. ... правда всюди куток знайде. 5. Книга ... , коли її читають 6. ... голові досить два слова. 7. ... орля, та вище ... літає. 8. ... приятель – то ... скарб.

***Довідка:** добрий, брехливий, маленький, щирий, вірний, найбільший, мудрий, молодий, старий, корисний.*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Плоди калини гіркі, але після перших морозів гіркота зменшується, і смак стає гіркувато-солодким. Цю красиву ягоду успішно використовують у їжу. Із неї готують мармелад, пастилу*, компоти, а також різні напої, приправи до м'ясних страв та ліки (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

271. Прочитайте та прослухайте повністю фразеологізми, поясніть їх значення. Назвіть прикметники, поставте до них питання, визначте їх рід. Із двома фразеологізмами складіть речення.

Пригостити березовою кашею, біла гава, лити крокодилачі сльози, прометеїв вогонь, блудний син, вийти на фінішну пряму, жива вода, дамоклів меч, сізіфова праця, сім мішків гречаної вовни, лише пташиного молока немає, утрачений рай.

гава – сіогаї

272. Опишіть за малюнками український вишитий рушник, використовуйте прикметники. Слова для тексту-опису: лляний, тонкий, білий, полотняний, український, дорогий, простий, красивий, кольоровий, червоний, чорний, народний, рослинний (орнамент).

§ 37. Розряди прикметників за значенням: якісні, відносні та присвійні прикметники

ЦІНУЄМО

275. Запишіть текст, доповніть його самостійно дібраними прикметниками, які б найкраще характеризували той чи інший предмет. Поясніть орфограми.

ДУБ

Серед галявини ріс ... дуб. Він був кременезний і Задумливо шумів гіллям. Одного разу почалася ... гроза. Насунули ... хмари. Небо прорізала ... блискавка. Почувся ... гуркіт грому. Почав іти ... дощ. Цілу ніч лютувала ... буря. ... дуб змагався

з негодою. Рано встало ... сонечко. Воно осяяло ... ліс. ... дуб стояв і радів ... сонцю.

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Прикметники за значенням поділяються на такі групи:

якісні

відповідають на питання **який?** **яка? яке? які?** і виражають ознаку безпосередньо, яка може виявлятися в більшій чи меншій мірі. Якісні прикметники виражають ознаку за: а) кольором; б) смаком; в) запахом; г) вагою; ґ) віком; д) формою; е) зовнішніми і внутрішніми властивостями: *дорогий, жовтий, смачний, круглий, лисий.*

відносні

відповідають на питання **який? яка? яке? які?** і виражають ознаку через відношення до інших предметів, яка не виявляється в більшій чи в меншій мірі. Відносні прикметники виражають ознаки за відношенням до: а) матеріалу; б) часу; в) призначення; ґ) національності; ґ) місця: *осінній, срібний, учорашний.*

присвійні

називають ознаку, що відповідає на питання **чий?** **чия? чий? чия? чий?** і виражає належність предмета людині чи тварині: *ведмежий, заяча, материна, братів.*

276. Визначте розряд прикметників за значенням і запишіть у три колонки: у першу – якісні; у другу – відносні; у третю – присвійні.

Широкий, сміливий, мідний, розумний, Тетянин, охайний, український, лагідний, учнівський, батьківський, батьків, Петрів, спортивний, козацький, тижневий, дотепний, сусідчин, сусідський.

Опрацюйте таблицю

ТВОРЕННЯ ВІДНОСНИХ І ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ	
відносні	присвійні
<p>➤ за допомогою суфіксів -н-, -ян-, -ськ-, -ов-, -ев-: залізо – залізний, весна – весняний, море – морський, липа – липовий, вишня – вишневий</p>	<p>➤ за допомогою суфіксів -ин-, -їн-: Галина – Галинині черевики, Софія – Софіїні іграшки</p>
<p>➤ н подвоюється, коли твірна основа закінчується на -н- і до неї додається суфікс -н-: осінь – осінній, пісня – пісенний</p>	<p>➤ за допомогою суфіксів -ів- (-їв-), -ов-: брат – братів зошит, Михайло – Михайлова ручка</p>
<p>➤ під час творення прикметників за допомогою суфікса -ськ- відбувається чергування таких звуків (зливаються такі звуки): г, ж, з + -ськ- = -зьк- х, ш, с + -ськ- = -ськ- к, ч, ц + -ськ- = -цьк- Париж – паризький, чех – чеський, козак – козацький</p>	<p>➤ за допомогою суфіксів -ач- (-яч-), -ин-, -ін- (-їн-) (від назв тварин): заєць – заячий слід, змія – зміїний погляд</p>

277. Запишіть словосполучення, утворіть відносні прикметники від поданих у дужках іменників.

Листя (дуб), вода (джерело), поля (пшениця), будинок (цегла), простори (степ), морози (січень), варення (яблуко), програма (рік), збори (учні), висновок (лікар), проміння (сонце), вулиці (село).

278. Від поданих іменників утворіть присвійні прикметники. З'ясуйте, за допомогою яких суфіксів вони утворилися.

Дядько, кобзар, брат, батько, сторож, Микола, Надійка, Андрій, Маруся, Софія, дочка, лисичка, риба, Олексій, Ольга, Оля, Леся, Василь, Михайло.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Цікавий факт, що з 10 000 жолудів тільки з одного виросте дуб (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

ПРИКМЕТНИКИ МОЖУТЬ ПЕРЕХОДИТИ З ОДНОГО РОЗРЯДУ В ІНШИЙ

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ

ВІДНОСНІ ПРИКМЕТНИКИ

білий сніг → білий гриб, легка ноша → легка промисловість

ВІДНОСНІ ПРИКМЕТНИКИ

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ

срібна сережка → срібний іній, літній день → літній чоловік

ПРИСВІЙНІ

ВІДНОСНІ

ЯКІСНІ

заяча лапа → заяча шуба → заяча душа,
солов'їний дзьоб → солов'їний спів → солов'їний голос

279. Прикметники *синій, легкий, лимонний, кам'яний, зміїний* уведіть у словосполучення так, щоб вони належали до різних розрядів.

280. Спишіть речення. Визначте розряди прикметників за значенням, у разі переходу з одного розряду в інший поясніть причини.

1. Місяць над садом пахучим срібне обличчя схилив (*В. Сосюра*). 2. І шовкова пісня, колискова, материнська, живе в мені (*А. Малишко*). 3. Будуть сні оксамитові снитися, буде сонце гулять золоте (*І. Микитенко*). 4. Лише сусідів двір стояв німий, як лід (*Б. Олійник*).

оксамит – catifea

МОДЕЛЮЄМО

281. Прослушайте слова й запишіть їх (2–3 на вибір). До кожного іменника доберіть якнайбільше прикметників-означень у пря-

мому й переносному значеннях. З'ясуйте, які з них відносні, а які – якісні чи присвійні.

Зразок. *Бабуся – лагідна, турботлива, сивенька, мудра, мамина, ніжна, добра, чуйна, весела.*

282. Доберіть із довідки пропущений прикметник і запишіть утворені фразеологічні сполучення. Укажіть, до якої групи належить прикметник.

... п'ята, ... душа, ... серце, ... вузол, ... послуга, ... праця, ... голова, ... руки, нитка ...

Довідка: *Аріадни, крижаний, золотий, гордіїв, заячий, сізифова, ахіллесовий, світлий, ведмежий.*

283. Доповніть прислів'я прикметниками з довідки. Прикметники поставте в потрібній формі, визначте розряд за значенням.

1. ... день рік годує. 2. Ранні пташки росу п'ють, а ... слізки ллють. 3. Із малої хмари ... дощ буває. 4. Сирі дрова – ... дим. 5. Із води ... вийде. 6. Червоний вечір – ... день.

Довідка: *весняний, пізній, великий, гіркий, сухий, ясний.*

§ 38. Ступені порівняння прикметників. Утворення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників

ЦІНУЄМО

284. Прочитайте та прослухайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть прикметники, укажіть розряд за значенням. Поясніть, як утворилися виділені прикметники.

На території Закарпаття розташовані 32 озера, але **найпривабливішим** і **найчарівнішим** вважається Синевир. Воно є **найбільшим** і **найглибшим** високогірним озером України...

Озеро Синевир справедливо називають **найкоштовнішим**

природним скарбом Національного природного парку та однією з візитних карток українських Карпат. Розташоване воно на висоті 989 м над рівнем моря (*З інтернет-джерел*).

візитна картка – *carte de vizită*

перекриття – *suprapunere*

зсув – *alunecare de tren*

зіниця – *pupila*

ДОСЛІДЖУЄМО

285. Прочитайте подані форми прикметників. З'ясуйте, чи змінюється значення прикметників при творенні нової форми.

Легкий – легший, найлегший; більш (менш) легкий – найбільш (найменш) легкий; короткий – коротший, найкоротший; більш (менш) короткий – найбільш (найменш) короткий.

Опрацюйте таблицю

Якісні прикметники виражають ознаку, яка може виявлятися більшою або меншою мірою, тому їм властиві ступені порівняння – **ВИЩИЙ** і **НАЙВИЩИЙ**.

Прикметники, які показують, що в предметі більше тієї самої якості, ніж у іншому, є формами **ВИЩОГО СТУПЕНЯ ПОРІВНЯННЯ**: *Немає гірше покути, як в ріднім краї носить пуга* (Народна мудрість).

Прикметники, які показують, що в предметі найбільше тієї самої якості, порівняно з іншими предметами, є формами **НАЙВИЩОГО СТУПЕНЯ ПОРІВНЯННЯ**: *Ірина – моя найкраща подруга*.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ			
Ступені порівняння	Форма	Спосіб утворення	Приклади
ВИЩИЙ	проста	початкова форма прикметника + суфікси -ш/-іш-	<i>мудріший</i>
	складена	більш/менш + початкова форма прикметника	більш/менш <i>мудрий</i>

НАЙВИЩИЙ	проста	-най- + початкова форма прикметника + -ш-/-іш- значення вищого ступеня можна посилити префіксами як-, що-	<i>наймудріший, щонаймудріший</i>
	складена	найбільш/найменш + початкова форма прикметника вищого ступеня й слів від усіх, над усе	<i>найбільш/найменш мудрий, мудріший від усіх</i>

286. Поясніть значення поданих фразеологізмів. Укажіть прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння. Складіть речення з одним фразеологізмом.

Ширший, ніж довший; найболючіше місце; іти шляхом найменшого опору; тихіший від води, нижчий від трави; на голову вищий; хай гірше, аби інше.

При творенні ступенів порівняння деяких прикметників змінюється основа слова: *малий – менший, поганий – гірший, хороший – кращий, великий – більший*.

Після додавання суфікса **-ш-** у будові деяких прикметників може спостерігатися чергування приголосних: *близький – ближчий, високий – вищий*.

УВАГА! За допомогою слова **самий** в українській мові ступені порівняння не утворюються.

287. Утворіть від поданих прикметників просту форму вищого й найвищого ступенів порівняння. Підкресліть звуки, що чергуються. Уведіть один із утворених прикметників у складне речення про учнів / учениць вашого класу.

Солодкий, низький, товстий, високий, дужий, довгий, вузький.

Хвилинка-цікавинка

Дивовижно-блакитні озера (зрозуміти це можна ще з назви) розташовані на Чернігівщині. Озера утворились на місці кар'єрів*, де видобували кварцовий пісок. Згодом вони наповнилися джерельною водою (З інтернет-джерел).

кварц – *quartz*

ВИВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

УВАГА!

Ступенів порівняння не мають прикметники, які

- указують на абсолютну ознаку: *кучерявий, голый, лисий, живий, кривий, хворий*;
- означають масті тварин: *буланий, вороний, рябий, смугастий*;
- мають суфікси здрібності чи згрублості: *тоненький, малесенький, страшенний, здоровенний*;
- мають префікс **пре-**, який виражає найвищу міру ознаки: *предобрий, премудрий, презлий*;
- утворені способом складання: *червоногарячий, темно-синій*;
- перейшли в якісні з відносних або присвійних: *срібний іній, заяча душа*.

288. Утворіть ступені порівняння прикметників. Визначте прикметники, які не мають ступенів порівняння.

Прозорий, страшний, рішучий, сліпий, білявий, світлий, тонісінький, молодий, дешевий, гарненький, великий, премудрий, босий, поганий, зелений, жовтогарячий, широкий, високий, вороний, сміливий.

289. Виправте помилки в поданих формах ступенів порівняння прикметників. Запишіть словосполучення в правильній формі.

Більш цікавіший фільм, найбільш відоміший телеканал, менш зручніший диван, самий кращий друг, більш безпечніший спосіб, сама легка професія, менш вимогливіший учитель, найбільш імовірніший випадок, найпоганіший учинок, самий повільніший транспорт, сама рідніша людина, найвеликіший будинок, більш хворий чоловік, найменш холодніша зима, найменш рум'яніший пиріжок, саме найпалкіше зізнання.

МОДЕЛЮЄМО

290. Випишіть прикметники з поезії Соломії Українець, утворіть вищий і найвищий ступені порівняння.

Благословенні Богом
українки:
шляхетні пані,
мудрі Берегині.

Не знає світ
достойнішої
жінки,
ніж та,
що народилась
в
Україні.

Вродливі, гонорові,
непокірні, розсудливі,
сміливі, і завзяті.

Талановиті,
віддані
і вірні,
душею щирі,
на добро
багаті.

Долонями готові світ
зігріти.

Любові полум'я у серці
не згасає.

Де шлях проліг ваш –
проростають квіти,
сміються діти,
сонце в небі сяє.

Сестра,
кохана,
мама і
дружина,
хоч доля
ваша всякою
буває.

Незламні духом ви,
як Україна.
Нехай вас Бог з небес
благословляє!

291. Складіть твір-опис за світлинами «Моя улюблена пора року». У творі використайте прикметники вищого і найвищого ступенів порівняння.

§ 39. Прикметники твердої і м'якої груп, їх відмінювання. Способи творення прикметників (практично)

ЦІНУЄМО

292. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Випишіть із тексту прикметники з іменниками, до яких вони належать. З'ясуйте, на який приголосний – твердий чи м'який – закінчується основа кожного прикметника. Визначте розряд за значенням, групу, рід, число, відмінок прикметників.

Зійшло сонце, подихнув легенький вітерець, і всі дерева в лісі заспівали. Тополя співала ніжну пісню. Дуб співав мужню пісню. Коли ми слухали цей спів, нам хотілося бути сильними, відважними. Горобина співала тривожну пісню. Від цього співу набігла думка про темну ніч і бурхливу грозу, від якої гнеться тонка горобина, шукаючи захисту (За В. Сухомлинським).

горобина – *rowan*

Опрацюйте таблицю

ПРИКМЕТНИКИ ПОДІЛЯЮТЬСЯ НА ДВІ ГРУПИ	
тверда група	м'яка група
<p>➤ якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чоловічого роду закінчуються на -ий: <i>безладний, безпорадний, безробітний</i></p>	<p>➤ відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний -н- і в називному відмінку однини чоловічого роду закінчуються на -ій: <i>безодній, будній, верхній</i></p>
<p>➤ присвійні прикметники із суфіксами -ів (після голосного та апострофа – -іє), -ин (після голосного та апострофа – -їн), які в називному відмінку однини чоловічого роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: <i>Андріїв, батьків, Галин</i></p>	<p>➤ відносні прикметники з основою на -ій: <i>безкрайї, довговійї, короткошиїї</i></p>
<p>➤ усі короткі форми прикметників: <i>варт, винен, годен</i></p>	<p>➤ відносні прикметники з відтінком присвійності: <i>братній</i>, а також якісний прикметник <i>синій</i></p>

293. Запишіть прикметники у дві колонки: у першу – прикметники м'якої групи; у другу – твердої. Від двох прикметників кожної колонки утворіть форми жіночого та середнього роду, узгодьте їх з іменниками. Утворені словосполучення провідміняйте.

Справжній, крайній, лихий, блакитний, самотній, тьмянний, сніговий, зверхній, соняшниковий.

Ключ. Підкресліть другу букву кожного слова й прочитайте слово.

Опрацюйте таблицю

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ТВЕРДОЇ ГРУПИ				
Відмінок	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	Множина
Н. в.	<i>молодий</i>	<i>молоде</i>	<i>молода</i>	<i>молоді</i>
Р. в.	<i>молодого</i>		<i>молодої</i>	<i>молодих</i>
Д. в.	<i>молодому</i>		<i>молодій</i>	<i>молодим</i>
Зн. в.	<i>молодого/-ий</i>	<i>молоде</i>	<i>молоду</i>	<i>молодих/-і</i>
Ор. в.	<i>молодим</i>		<i>молодою</i>	<i>молодими</i>
М. в.	<i>на молодому/-ім</i>		<i>на молодій</i>	<i>на молодих</i>

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ М'ЯКОЇ ГРУПИ				
Відмінок	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	Множина
Н. в.	<i>ранній</i>	<i>раннє</i>	<i>рання</i>	<i>ранні</i>
Р. в.	<i>раннього</i>		<i>ранньої</i>	<i>ранніх</i>
Д. в.	<i>ранньому</i>		<i>ранній</i>	<i>раннім</i>
Зн. в.	<i>раннього/-ій</i>	<i>раннє</i>	<i>ранню</i>	<i>ранніх/-і</i>
Ор. в.	<i>раннім</i>		<i>ранньою</i>	<i>ранніми</i>
М. в.	<i>на ранньому/-ім</i>		<i>на ранній</i>	<i>на ранніх</i>

294. Спишіть прислів'я, доповніть їх дібраними з довідки прикметниками. Поставте прикметники в потрібній формі. У чому полягає повчальний зміст поданих прислів'їв? Визначте рід, число, відмінок та групу кожного прикметника. Виділені прикметники провідмініайте.

1. ... пташка росу п'є, а ... слізки лле. 2. На ... чоловіка дивитись гарно, а з ... жити легко. 3. ... роботи на завтра не відкладай. 4. Не родись ... та вродливий, а родись при долі та 5. ... бочка гучить, а ... мовчить. 6. ... води не доженеш. 7. Лучче з ... коня впасти, ніж на ... їздити.

Довідка: *ранній, пізній, красивий, розумний, сьогоднішній, багатий, щасливий, порожній, повний, вчорашній, добрий, поганий.*

Опрацюйте таблицю

Ознаки обох груп мають при відмінюванні прикметники мішаної групи на <i>-лиций</i> : <i>блідоліций, довголиций, круглолиций</i> тощо.				
Відмінок	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	Множина
Н. в.	<i>-лиций</i>	<i>-лице</i>	<i>-лиця</i>	<i>-лиці</i>
Р. в.	<i>-лицього</i>		<i>-лицьої</i>	<i>-лицих</i>
Д. в.	<i>-лицьому</i>		<i>-лицій</i>	<i>-лицим</i>
Зн. в.	<i>-лицього/-ий</i>	<i>-лице</i>	<i>-лицю</i>	<i>-лицих/-і</i>
Ор. в.	<i>-лицим</i>		<i>-лицьою</i>	<i>-лицими</i>
М. в.	<i>на -лицьому/-ім</i>		<i>на -лицій</i>	<i>на -лицих</i>

295. Складіть речення з поданими словосполученнями так, щоб прикметники стояли в непрямих відмінках. Закінчення прикметників виділіть.

Круглолиций хлопчик, рум'янолиця дівчина, повнолице дитя, темнолиці люди.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

У лісі частота пульсу людини зменшується на п'ятнадцять-двадцять ударів за хвилину, а дихання стає рівніше і спокійніше (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

296. Перекладіть речення. Визначте прикметники, з'ясуйте рід, число, групу та відмінок кожного. Зробіть синтаксичний розбір першого речення.

1. Soarele apune liniștit pe cerul verde, probabil spre vânt (*M. Koțiubinski*). 2. Deasupra capului este un tavan format dintr-un cer adânc, fără fund, albastru, chiar întunecat (*I. Neciui-Levițski*). 3. Soarele se rostogolește pe cerul nemărginit, iar razele lui scânteie cu săgeți de foc (*Panas Mîrnîi*). 4. A suflat răcoarea serii (*M. Staritski*).

297. Запишіть слова. Розберіть їх за будовою, визначте спосіб творення.

Безхмарний, сонячний, двох'ярусний, прибережний, лісовий, премудрий.

МОДЕЛЮЄМО

298. Спишіть речення, подані в дужках прикметники поставте в потрібній формі. Визначте групу, відмінок, число кожного прикметника та спосіб творення.

1. Васько обережно узяв (бабусин) руку і чмокнув (*В. Винниченко*). 2. Розумна дитина в (батьків) свитині (*Народна творчість*). 3. Вплив вінок із м'яти край (Василів) хати (*Л. Забашта*). 4. Село всюди озивалося йому (материн)

словом (М. Стельмах). 5. Із (Дарина) грудей вирвалося зітхання (За М. Старицьким). 6. Не знаймо хитрощів (змійний)! (За М. Доленгом)

299. Запишіть подані прикметники у формі родового, орудного й місцевого відмінків однини. Виділіть відмінкові закінчення. З утвореними формами складіть словосполучення та речення.

Присутній, довгоший, новий, ясний, легкий, торішний, білолиций, житній, соняшниковий.

300. Зі словами *сміливий, скупий, хворий, подорожній* складіть і запишіть по два речення, щоб ці слова були іменниками й прикметниками.

§ 40. Не з прикметниками

ЦІНУЄМО

301. Спишіть прислів'я, розкрийте їх значення. З'ясуйте синтаксичну роль прикметників із *не*. Поміркуйте, чому в одних випадках *не* з прикметниками пишемо разом, а в інших – окремо.

1. Розумний і без майна не бідний. 2. Плуг і борона – невелике багатство, та на них увесь світ тримається. 3. Господарів хліб не білий, а ситий. 4. Неправда кожному ненависна.

майно – *proprietate*

плуг – *arā*

борона – *grarā*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

НЕ з прикметниками пишеться	
разом	окремо
➤ якщо прикметник без НЕ не вживається і не є префіксом: <i>негайний, неозорий</i>	➤ якщо до прикметника в реченні є протиставлення: не <i>легкий, а важкий; не сумний, а веселий</i>
➤ якщо утворений прикметник з не можна замінити синонімом без не : <i>нешвидкий – повільний, незлий – добрий</i>	➤ якщо прикметник з не є присудком (між прикметником і не можна вставити є, був): <i>туман не густий (туман не є (був) густим)</i>

<p>➤ якщо не є у складі префікса недо-, що надає значення неповноти якості: недоладний, недосяжний</p>	<p>➤ якщо перед прикметником є слова зовсім, далеко, анітрохи, ніяк: звір був зовсім не страшний</p>
<p>➤ у прикметниках, що становлять єдине поняття: незнайомий, несканний, незрівняний</p>	

302. Запишіть подані прикметники в три колонки: у першу – без **не не вживається; у другу – можна дібрати синонім без **не**; у третю – є протиставлення.**

Не/безпечний; не/бідний; не/бувалий; не/вблаганний; не/вгамовний; не/вдалий; не/вдачливий; не/великий, а малий; не/врожайний; не/втішний; не/веселий, а сумний; не/гайний; не/гарячий, а холодний; не/дбалий.

303. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть свій вибір за допомогою правила.

(Не)високі дерева; ця дівчина (не)висока; його будинок (не)високий, а низький; (не)гідний учинок; (не)щасний випадок; (не)гайний результат; (не)досяжна мрія; рішення (не)справедливе.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Глибина Азовського моря лише 13,5 метрів. Це наймілкіше море на планеті (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

304. Прочитайте та прослухайте повністю речення. Поясніть написання **не з прикметниками та інші орфограми.**

1. Ой, летіла зозуленька понад гори й села, чогось наша громадонька сумна й не/весела. 2. Дружній череді вовк не/страшний (*Народна творчість*). 3. Наче вітер у не/году, загула не/впинна пісня – пісня вільного народу (*М. Вороний*). 4. У нашому не/величкому місті, що розкинулося на схилі прибережних гір, я знав майже кожен двір (*Д. Ткач*). 5. Кінь під тобою не/вороний, не/сірий, а золотий (*В. Шевчук*). 6. Мені

осіння ніч короткою здається, безсоння довге не/страшне мені
(*Леся Українка*).

■ МОДЕЛЮЄМО

305. Відновіть фразеологічні звороти, уставивши з довідки потрібні за змістом прикметники з часткою *не*. Поясніть написання *не* з прикметниками та значення відновлених фразеологізмів. Складіть речення з двома-трьома зворотами (на вибір).

1. ... на розум. 2. ... проби. 3. Хома 4. Глянути ... оком.
5. ... голосом. 6. Побила лиха та ... година. 7. ... сила поплутала.
Довідка: *не/високої, не/людським, не/багатий, не/чиста, не/вірний, не/добрим, не/щаслива.*

306. До поданих прикметників доберіть із довідки прикметники-синоніми. З'ясуйте, у яких словах *не* виконує роль префікса, а в яких є частиною кореня.

Пасивний, бідний, загрозовий, безпрецедентний, простий, грубий, навіжений, короткий, збитковий, безмежний, поблажливий, безнадійний, зрадливий, наполегливий, пам'ятний, особливий.

Довідка: *невгамовний, неактивний, невігідний, небезпечний, невеликий, невиправний, незабутній, небагатий, нечуваний, невірний, невибагливий, невічливий, невимірний, незвичайний, невимогливий, невтомний.*

§ 41. Найуживаніші суфікси прикметників (практично). Буква *ь* у суфіксах *-ськ-*, *-цьк-*, *-зьк-* та на означення пестливості: *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*. Суфікси *-уват-*, *-юват-* на позначення неповноти ознаки

■ ЦІНУЄМО

307. Прочитайте та прослухайте повністю речення. Випишіть прикметники. Позначте суфікси, з'ясуйте, якого відтінку вони надають прикметникам.

1. Була собі мишка. Така, як і інші: сіренька, маленька. 2. Були вони люди заможненські, усього в їх доволі. 3. Цілісінький рік не дасть йому порога переступити, хіба в неділю поведе до церкви, та за ним і не молиться. 4. Її дуже жаліли й любили, але ж любили не тільки за те, що вона була манісінька, як кошенятко. 5. Зима люта перестане, вітрець повіє теплесенький, гарнесенький, все зазеленіє. 6. Два хлопчики на ставочку ловлять рибу в холодочку, золотеньку і срібненьку, і велику, і маленьку (О. Пархоменко).

ДОСЛІДЖУЄМО

308. Від поданих іменників утворіть відносні прикметники за допомогою суфікса **-ськ-**. Які зміни приголосних відбулися при цьому? Запишіть утворені слова, виділіть суфікси.

Зразок. Париж – паризький.

Кременчук, Буг, Волинь, чех, Золотоноша, Київ, Рига, Прага, Овруч, Гадяч, Острог, товариш, козак.

Опрацюйте таблицю

УВАГА!	
г-з-ж + ськ = зьк	Буг – бузький, француз – французький, Париж – паризький
к-ц-ч + ськ = цьк	Кодак – кодацький, Луцьк – луцький, ткач – ткацький
х-с-ш + ськ = ськ	птаx – птаський, Одеса – одеський, Сиваш – сиваський

ВИНЯТКИ!

Ацтекський, баскський, герцогський, іракський, казахський, кембриджський, ла-маниський, меккський, малакський, нью-йоркський, орокський, орочський, падишахський, сакський, тюркський, франкський, цюрихський, шахський, яський

309. Утворіть прикметники за допомогою суфіксів *-уват-*, *-юват-*.

Довгий, сірий, сизий, дикий, синій, сухий, брудний, пісний.

Суфікс *-уват(ий)*, а після м'яких приголосних – *-юват(ий)*, уживається в прикметниках на позначення певного вияву ознаки: *горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий*, а також виявлення невеликої міри властивості, схильності до чогось, що позначається іменниковою основою: *дуплуватий, злодійкуватий, остюкуватий, піскуватий*.

Суфікс *-овит(ий)* уживається на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордовитий, грошовитий, талановитий*.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Миші їдять до 15–20 разів на день. Вони люблять зерно, а також можуть харчуватись корінням, стеблами, фруктами та горіхами, а інколи навіть їдять комах. Зуби в мишей ростуть протягом усього життя, через те треба постійно щось жувати та сточувати їх (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

310. Від поданих прикметників утворіть пестливі та здрібнілі форми, запишіть, виділіть суфікси.

Рідний, малий, дорогий, любий, дрібний, чорнявий, русявий, круглий, кумедний, м'який, смішний.

311. Спишіть речення. Утворіть від іменників у дужках прикметники й поставте їх у потрібній формі. Поясніть орфограми.

1. За річкою, з-за далеких синіючих горбів, червоним (веле-тень) м'ячем викочувалося сонце (В. Козаченко). 2. Природа –

вічне джерело (людина) творчості,
(людина) мислення (*М. Рильський*).

3. Набираюсь сил од природи, од
(село) повітря (*М. Коцюбинський*).

4. Сонце запалило зеленим вогнем
(кінь) щавель (*М. Коцюбинський*).

5. (Прага) дзвони скликають усі мої
спомини (*В. Незвал*).

6. У (Париж) окрузі живуть мої друзі
(*П. Воронько*).

7. Дрібочка солі (Сиваш) в торбі лежить
(*Є. Гуцало*).

8. Ніжно кличе в далечінь (юнак) мрія
(*О. Луній*).

9. (Полісся) діброво, почуй мое слово!
(*О. Ковальчук*)

МОДЕЛЮЄМО

312. Складіть і запишіть словосполучення. Утворіть від іменників за допомогою суфіксів -ськ-, -цьк-, -зьк- прикметники.

козак

Франція

чумак

Тернопіль

Одеса

море

місто

парубок

-ськ-

+ -цьк-

-зьк-

човен

мова

віз

область

пісні

берег

школа

костюм

313. Спишіть речення. Доповніть на місцях пропуску речення прикметниками із суфіксами пестливої форми. Визначте рід, число, відмінок прикметників.

1. Над рікою сходить ... сонце.

2. Піднімається ... , як молоко,
туман. 3. За вікном віє ... вітер.

4. Світило ... сонце, день був

5. Землю вкрило ... снігом, наче
ковдрою. 6. ... , як макові зер-

нятка, мурашки невтомно трудяться цілий день. 7. За селом
розкинулось ... поле (*З інтернет-джерел*).

§ 42. Уживання суфіксів *-ев-* (*-єв-*), *-ов-*, *-ин-*, *-ін-* (*-їн-*), *-ів-*, *-ичн-*, *-ічн-*, *-їчн-* у прикметниках

ЦІНУЄМО

314. Прочитайте та прослухайте повністю речення й запишіть їх, уставте пропущені букви в словах. З'ясуйте творення виділених прикметників та поясніть їх написання. Визначте прикметники, ужиті в переносному значенні, розкрийте ці значення.

1. Будуть.. сні **оксамитові** снит..ся, буде сонце гулят.. золоте (*І. Микитенко*).

2. Я милуюс.., як квітує **яблуневий** сад (*Н. Поцелуйко*).

3. І дикі бджоли **грушевих** урочищ у дупла дбають.. **бурштиновий** мед (*Л. Костенко*).

4. **Ліщинові** кущі позад..рали списи, по списках дощ стіка (*Є. Гуцало*).

бурштин – *chihlimbar*

ліщина – *săpruie*

урочище – *tract*

спис – *suliță*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Написання прикметникових суфіксів <i>-ов-</i> , <i>-ев-</i> , <i>-єв-</i>	
Суфікс <i>-ов-</i> пишеться в прикметниках після букв, що позначають тверді приголосні, крім шиплячих.	<i>смарагдовий, сливовий</i>
Суфікс <i>-ов-</i> пишеться після приголосних, що позначають шиплячі [<i>ж</i>], [<i>ч</i>], [<i>ш</i>] та м'які, якщо наголос падає на закінчення.	<i>дощовий, сторожовий</i> <i>нульовий, крайовий</i>
Суфікс <i>-ев-</i> пишеться в прикметниках після букв, що позначають м'який приголосний та шиплячі [<i>ж</i>], [<i>ч</i>], [<i>ш</i>], якщо наголос падає на основу слова.	<i>вишневий, ситцевий</i>
Суфікс <i>-єв-</i> пишеться в прикметниках, утворених від іменника з основою на [<i>й</i>] або після подвоєних букв, що позначають подовжений м'який приголосний.	<i>життєвий, алюмінієвий</i>

315. Утворіть від поданих іменників відносні прикметники за допомогою суфіксів -ов-, -ев-, -єв-. Позначте наголос у словах.

Матч, черешня, соя, яблуня, щавель, калій, вишня, гроші, калина, клен, кришталь, ситець, стронцій, тиждень, душ, сургуч, марганець, діагональ, плащ, життя, грудень, тюль, взуття, алюміній.

соя – *soia*
 калій – *potasiu*
 стронцій – *stronțiu*
 сургуч – *seară*
 марганець – *mangan*
 тюль – *tul*
 алюміній – *aluminii*

Опрацюйте таблицю

Написання прикметникових суфіксів -ичн-, -ічн-, -їчн-	
Суфікс -ичн- пишеться, якщо прикметник утворений від іншомовного слова після приголосних « Де ти з'їси цю чашу жиру? ».	<i>класичний, драматичний</i>
Суфікс -ічн- пишеться, якщо прикметник утворений від іншомовного слова після приголосних, окрім « Де ти з'їси цю чашу жиру? ».	<i>міфічний, біологічний</i>
Суфікс -їчн- пишеться, якщо прикметник утворений від іншомовного слова з основою на голосний.	<i>героїчний, архаїчний*</i>

316. Спишіть речення, уставте пропущені букви. Поясніть свою думку.

1. У вівтарі* тьмяно виблискували старовинні моза..чні лики* роботи грецьких майстрів (За З. Тулуб). 2. Як страшно оре істор..чний плуг*! (Л. Костенко) 3. Гетьман мав маг..чну, надприродну силу (М. Старицький). 4. Електр..чне світло раптом залило велику світлицю, неначе махнуло срібним крилом (М. Коцюбинський).

тьмянний – *plictisitor*

Опрацюйте таблицю

Правопис суфіксів <i>-ин-, -ін- (-їн-), -ів- (-їв-)</i> у присвійних прикметниках	
Суфікс <i>-ин-</i> пишеться в присвійних прикметниках, що утворені від іменників I відміни (крім іменників з основою на [й]).	<i>сестра – сестрин, матуся – матусин</i>
Суфікс <i>-ін- (-їн-)</i> пишеться в присвійних прикметниках, що утворені від іменників I відміни з основою на [й].	<i>Марія – Марїїн, змія – зміїний</i>
Суфікс <i>-ів-</i> пишеться в присвійних прикметниках, що утворені від іменників II відміни, а <i>-їв-</i> – якщо прикметник утворено від іменника з основою на й.	<i>лікар – лікарів, Андрій – Андріїв</i>

317. Спишіть речення. Від іменників, поданих у дужках, утворіть присвійні прикметники. Поділіть перше речення на словосполучення. Запишіть їх.

1. (Мотря) півень перескочив через тин та давай вибирати (Мелашка) огірки. 2. То був старший (Кайдаш) син Карпо. 3. Щось палке, аж гаряче було в (Микола) погляді. 4. Матушка дала (баба) онукам коржиків та бубликів. 5. (Свекруха) слова були приправлені вже не медком, а гірким полином (*Із творів І. Нечуя-Левицького*).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Бурштин, або янтар, – це не мінерал, а скам'яніла смола деяких давніх дерев, що пускали коріння 38–120 мільйонів років тому. Його появі сприяла критична зміна рослинного покриву Землі. Через зміни клімату з'явилося безліч нових рослин, але зникли такі види рослинності, як: цикадові, сагові, папоротеві (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

318. Відновіть фразеологізми, утворіть словосполучення «прикметник + іменник». Поясніть значення цих фразеологізмів, за потреби зверніться до фразеологічного словника. Визначте розряд прикметників.

Баба, літо; лебідь, пісня; Ахіллес, п'ята; Дамокл, меч; Авгій, стайні; Геркулес, подвиг; Прометей, муки; Гомер, сміх;

Прометей, вогонь; Тантал, муки; Сізіф, праця; Гордій, вузол; Геркулес, стовпи; Прокруст, ложе.

319. Спишіть, замінюючи в словосполученні один з іменників на прикметник. Позначте суфікси прикметників.

***Зразок.** Консультація юриста – юридична консультація.*

Закони фізики, вулиці столиці, подвір'я фабрики, втручання хірургів, спроби в поезії, роман про історію, вода з криниці, варення із суниці, досліди з хімії, теорія з економіки, система в політиці, колектив педагогів, гурток техніків, рух на вулиці.

МОДЕЛЮЄМО

320. Проаналізуйте написання прикметникових суфіксів у поданих рядах словосполучень. Випишіть зайве словосполучення з кожного ряду, позначте суфікси. Поясніть свою думку.

1. Дуб..вий гай, коричн..ве пальто, лісник..ва хата.
2. Малин..ве варення, стал..вий трос, емал..вий казан.
3. Брат..ва ідея, Франк..ві твори, яблун..вий сад.
4. Крем..ве плаття, вишн..вий джем, метал..вий стіл.
5. Ондатр..ва шапка, батьк..ва порада, клас..чна проза.
6. Березн..вий вітер, оранж..вий колір, святк..вий концерт.
7. Сутт..вий виступ, значенн..вий висновок, служб..вий роман.
8. Замш..вий колір, борщ..ва приправа, берез..вий сік.
9. Істор..чна тема, клас..чна музика, морфолог..чний розбір.
10. Дипломат..чна зустріч, алегор..чний образ, цин..чна людина.
11. Лакон..чний виступ, електр..чний струм, астроном..чний календар.

321. Спишіть речення, уставте пропущені букви. Виділіть суфікси прикметників, поясніть написання. Виконайте синтаксичний розбір другого речення.

1. Дощ..ва роса блищала на придорожніх травах. 2. Вітер котив дорогою вихор із великого клен..вого та дрібного вишн..вого листя. 3. Віяло духом поль..вих солдатських кухонь.

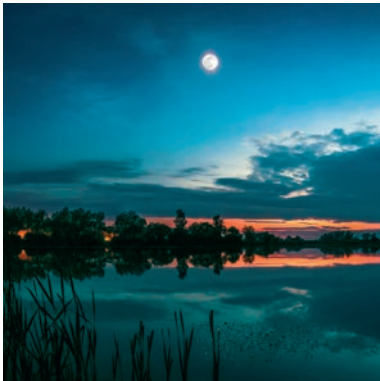
4. Алюміні..вий кухоль* випав із рук, лунко зацокодав по асфальту. 5. Митт..вий переляк минув, але хлопець ніяк не міг оговтатися. 6. Жінка була вдягнена в ситц..ву сукню, на якій жаром пашіли троянди (Із творів Гр. Тютюнника).

§ 43. Букви **н** і **нн** у прикметниках

ЦІНУЄМО

322. Спишіть текст, розкрийте дужки, уставте, де потрібно, букву **н. Спробуйте з'ясувати, коли в прикметниках пишеться **-нн-**, а коли – **-н-**.**

За вікном (не)проглядн..а веснян..а ніч. Настя одяглася й вийшла в сон..ий сад із розквітлими вишнями. Хотілося самій пересвідчитися, що нема тієї страшен..ої ріки, яка на очах перетворилася на (не)вблаган..е море.

У лузі розлила свої води інша ріка: спокійн..а й весела. І з лугу, і з лісу летіло пташин..е щебетан..я, висви- стуван..я, голубин..ий перегук і голос ран..ьої зозулі.

Настя полегшено зітхнула: усе живе, умите нічн..ою рососою, усе жде сонця. Віяв півден..ий вітер, і На- стин..а душа поволі наповнювалася спокоєм (За К. Мотрич).

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Написання -н- і -нн- у прикметниках	
<p>➤ у прикметниках із суфіксом -н-, що утворені від іменника з основою на -н: <i>осін-н-ий, вікон-н-ий</i></p>	<p>➤ у прикметниках, що утворені від іменників з основою на будь-який приголосний, крім н, за допомогою н: <i>холод – холод-н-ий</i></p>
<p>➤ у наголошених суфіксах -енн(ий), -анн(ий), -янн(ий), що вказують на збільшену ознаку: <i>здоров-енн-ий, незрівн-янн-ий</i></p>	<p>➤ у прикметниках, що утворені додаванням -ан-, -ян-, -ин-, -їн-, -ен- до основи іменника: <i>греч-ан-ий, пташ-ин-ий</i></p>

<p>➤ у словах старослов'янського походження: <i>огненний</i>, <i>благословенний</i>, <i>блаженний</i>, <i>окаянний</i>, <i>священний</i></p>	<p>➤ з однією буквою н (-ен-) завжди пишуться: <i>печений</i>, <i>варений</i>, <i>завчений</i>, <i>бережений</i>, <i>товчений</i>, <i>точений</i>, <i>копчений</i> (прикметники з наголошеним суфіксом)</p>
--	--

323. Утворіть від поданих іменників прикметники із суфіксами -н-, -ан-, -ян-, -ин-, -ін-, -ен-, поясніть їх написання. Уведіть три-чотири прикметники в словосполучення. Виділіть головне слово.

День, сезон, зміна, причина, ціна, глина, пісок, малина, чавун, сила, сокіл, голуб, змія, скло, дерево, лимон, звір, вікно, весна, вогонь, пісня.

чавун – fontă

324. Дайте відповіді на запитання, використайте прикметники з -нн-.

1. Який народ не можна подолати? 2. Яких ворогів не можна примирити? 3. Яка гора дуже висока? 4. Яку річку можна назвати дуже широкою? 5. Яку красу ні з чим не зрівняєш? 6. Яку красу не можна передати словами?

325. Утворіть від іменниково-прийменникових форм за зразком прикметники. Поясніть їх правопис. Розберіть за будовою утворені прикметники.

Зразок. *Без закону – беззаконний.*

Без імені, без сну, без жалю, без кінця, без сліду, без упину.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Загальна площа лісів на Землі становить 38 мільйонів квадратних кілометрів, або майже третину поверхні всієї суші, але ще 200 років тому лісові масиви займали вдвічі більше простору (з інтернет-джерел).

326. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Визначте, що виражає заголовок: тему чи основну думку. Доведіть, що текст належить до художнього стилю. Випишіть прикметники, у яких потрібно вставити *-н-* чи *-нн-*, позначте суфікси, поясніть свою думку.

НА ПІВНОЧІ

Височеч..ий місяць блищав, наче золотий диск. Зорі блідли од місячного сяйва. Унизу, як величез..е біле покривало, простяглася північ..а пустиня – нескінче..а тундра.

Б'ючи перед..ім копитом об землю, олень розгрібав сніг. Потім товстими, наче гумовими, губами тулився до землі. Так олень добував з-під снігу мох та лишайники – свій харч.

Стадо північ..их оленів повільно йшло тундрою. Тут були старі олені, що мали великі гіллясті роги. Були самиці з красивими телятами, хутро яких виблискувало в місяч..ому сяйві, наче оксамит. Були рухливі молоді олені – уже не телята, але ще й не дорослі.

Попереду йшов старий олень. Молодий олень випередив його. Щоб зігритися, він то біг підтюпцем*, то бив ногами об сніг, добуваючи мох. Тишу ра..ьої тундри порушував лише рух оленів. Стадо було спокій..е. Тільки старий олень-водій час од часу обережно оглядався. Та нічого, крім синіх іскор місяч..ого сяйва на снігу, він не бачив (За М. Трублаїні).

тундра – *tundra*
гумовий – *de cauciuc*
лишайник – *lichen*

327. Перекладіть речення українською мовою. Позначте суфікси в прикметниках. Поясніть орфограми.

1. Cu bucurie soarele a răsărit, și-a sărutat pământul adormit (A. Kazka). 2. Și acum toate florile și ierburile par o pădure înaltă și deasă (S. Vasylchenko). 3. Atât pădurea, cât și râul mi s-au

пăрут magice și pline de o frumusețe de nedescris (*După O. Dosvitnii*). 4. Și nenumărate stoluri de stele sclipeau în grădina mea (*V. Simonenko*). 5. Semi-somnul auriu al stepei de dinainte de toamnă flutura liniștit în jur (*M. Stelmah*). 6. Pârâul a condus cântecul său nesfârșit (*Gr. Tiutiunnik*).

МОДЕЛЮЄМО

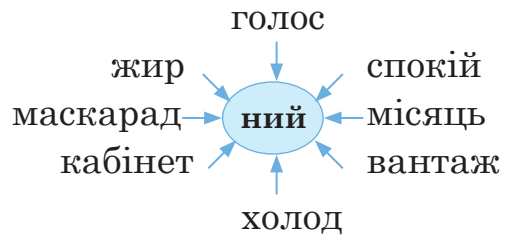
328. Утворіть прикметник від кожного першого іменника в поданих парах слів. Запишіть словосполучення. У яких прикметниках ви написали одну букву *н*, а в яких – дві?

Зразок. Сон, погляд – сонний погляд.

Кінь, прогулянка; лимон, сік; скло, посуд; глина, глечик; ціна, папір; лебідь, вірність; честь, людина; журавель, ключ; олово, вироби; вітер, день; родина, виховання; бджола, рій.

329. Утворіть і запишіть прикметники за поданими схемами. Поясніть у записаних словах орфограму «Написання *-н-* і *-нн-* у прикметниках».

баклажан – *vînătă*
маскарад – *mascaradă*

330. Доберіть до прикметників синоніми з довідки. Поясніть уживання подвоєних приголосних.

Справедливий, невинуватий, великий, потухлий, безмежний, цілий, надзвичайний, яровий*, невимовний, молодий, наспівний, інтенсивний, легковажний.

Довідка: зако(н,нн)ий, безви(н,нн)ий, здорове(н,нн)ий, нескінче(н,нн)ий, незрівня(н,нн)ий, неказа(н,нн)ий, пісе(н,нн)ий, напруже(н,нн)ий, тьмя(н,нн)ий, неподіль(н,нн)ий, ю(н,нн)ий, весня(н,нн)ий, вітря(н,нн)ий.

§ 44. Написання складних прикметників разом і з дефісом

ЦІНУЄМО

331. Прочитайте та прослухайте повністю речення. Випишіть складні прикметники, розберіть їх за будовою. Проаналізуйте написання складних прикметників разом і з дефісом.

1. Заходило сонце, мінилося барвами небо – то жовтогарячими, то густо-червоними, то просинюватими (*Гр. Тютюнник*).
2. Червонобоким яблуком округлим скотився день, дорпливий і тяжкий (*М. Рильський*).
3. Над водою пропливало легеньке білосніжне павутиння (*Ю. Збанацький*).
4. В'яже осінь ліси перевеслами* бурштиново-коралово-жовтими (*Н. Забіла*).
5. Чудовий килим опалого листя осики то спалахує криваво-червоним і малиновим кольором, то вилискує ніжно-рожевим, світло-жовтим, оранжевим (*Ю. Збанацький*).

просинюватий – *cu ochi albaştri*

ДОСЛІДЖУЄМО

332. Дайте відповідь на запитання, чому прикметник *сніжно-білий* пишеться з дефісом, а *білосніжний* – разом.

Опрацюйте таблицю

НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ	
разом	з дефісом
➤ якщо складні прикметники утворені зі словосполучень, у яких одне слово залежить від іншого: <i>деревообробний</i> (обробляти дерево), <i>синьоокий</i> (сині очі)	➤ якщо складні прикметники утворені від словосполучень рівноправних слів, між якими можна поставити сполучник <i>і</i> : <i>українсько-французький</i> (український і французький), <i>м'ясо-молочний</i> (м'ясний і молочний)

<p>➤ якщо складні прикметники походять від складних іменників: <i>біологія – біологічний, землероб – землеробний</i></p>	<p>➤ якщо складні прикметники означають відтінки поєднання кольорів, смаків: <i>світло-жовтий (світлий і жовтий), кисло-солодкий (кислий і солодкий)</i> ВИНЯТКИ: <i>жовтогарячий, червоногарячий</i></p>
<p>➤ якщо першою частиною складного прикметника є числівник: <i>семирічний, шестизірковий</i></p>	<p>➤ якщо перша частина складного прикметника закінчується на -ико, -іко: <i>фізико-математичний, хіміко-біологічний</i></p>
<p>➤ якщо першою частиною складного прикметника є прислівник: <i>давноминулий, вічнозелений</i></p>	<p>➤ якщо складні прикметники означають проміжні сторони світу: <i>північно-західний, південно-східний</i></p>
	<p>➤ якщо першою частиною складного прикметника є воєнно-, військово-: <i>військово-морський, воєнно-історичний</i> ВИНЯТКИ: <i>військовозобов'язаний, військовополонений</i></p>
<p>Пишемо окремо словосполучення, де прислівник логічно наголошений і є членом речення: <i>абсолютно правильний, чітко окреслений.</i> ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ: <i>успільно корисний, успільно необхідний.</i></p>	

333. Утворіть від кожної пари слів складні прикметники. Поясніть їх написання.

Високий урожай, північний і східний, військовий і польовий, воєнний і промисловий, правий берег, жовтуватий і рожевий, кислий і солодкий, успільний і політичний, сільське господарство.

334. Прочитайте. Запам'ятайте назви кольорів. Спишіть слова, розкрийте дужки.

Бордо – (темно)червоний; теракотовий – (червоно)коричневий; електрик – (сіро)голубий; беж – (ясно)коричневий; помаранчевий – середній між (жовто)гарячим і (червоно)гарячим; хакі – (коричнево)зелений; бурий – (темно)коричневий.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Більшість людей реально розрізняють у веселці 3–5 кольорів, хоча, як показують дані опитувань, можуть із першої спроби відразу назвати 11 кольорів. У мовах народів світу в середньому є 100–150 назв кольорів та їх відтінків. Насправді кольори веселки безупинні й плавно переходять з одного в інший, змінюють тисячі відтінків, а значить – їх набагато більше, ніж сім (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

335. Випишіть лише ті прикметники, які пишуться разом. Підкресліть четверту букву. Якщо завдання виконано без помилок, ви дізнаєтеся прізвище відомої української письменниці.

Ніжно/рожевий, м'ясо/молочний, важко/хворий, темно/малиновий, народно/поетичний, військово/полонений, інженерно/педагогічний, сіро/блакитний, жовто/гарячий, вище/згаданий, українсько/грузинський, мовно/стильовий, мовно/літературний, навчально/виховний, легко/атлетичний, чорно/білий, м'ясо/заготівельний, ясно/голубий.

336. Перекладіть словосполучення. Поясніть правопис складних прикметників.

Apartament cu o cameră, cameră dublă, călătorie de afaceri de trei zile, excursie de patru ore, hotel de cinci stele, ediție în șase volume, aniversare de o sută douăzeci și cinci de ani.

МОДЕЛЮЄМО

337. Утворіть словосполучення «прикметник + іменник». Поясніть правопис складних прикметників.

(Багряний цвіт) листок, (гострий бік) каміння, (срібна вода) Дніпро, (приємний, святковий) подія, (шість пелюсток) квітка, (брунатний, сизий) вода, (легка атлетика) крос, (яскраве, синє) небо, (рожевий, бузковий) дим.

338. Спишіть текст, доберіть заголовок. Зніміть скісну ризку в складних прикметниках, поясніть свою думку. У виділених реченнях визначте граматичну основу.

Четвертий день вирує багато/людний ярмарок. Викочують селяни вози чорно/бузкового, наче окуреного димом, винограду, золотавих груш і червоно/боких яблук. Накопичують гори малахітових кавунів, сіро/зелених динь, темно/жовтих гарбузів. *Цигани хвацько виграють кіньми.* Чумаки ляскають по халявах* батогоми*, прицінюються до круто/рогих волів. Голова йде обертом від різно/мовного гамору, галасування, рипіння возів і вигуків перекупок* (За З. Тулуб).

ярмарок – *tîrg*
малахітовий – *malachit*
хвацько – *atrăgător*
віл – *boi*
гамір – *zgomot*
галасування – *vacarm*
рипіння – *țipăt*

§ 45. Написання прізвищ прикметникової форми

ЦІНУЄМО

339. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Що ви дізналися про творення прізвищ? Розберіть виділені слова за будовою. З'ясуйте, як утворилися ці прізвища.

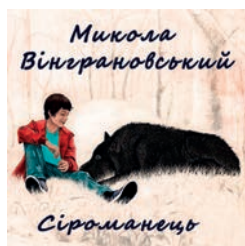
Оскільки назви населених пунктів повторюються, а до того ж мають по кілька близьких варіантів найменування, установити точно, від назви якого населеного пункту утворене прізвище, буває важко, а іноді – неможливо.

Прізвище *Коцюбинський* могло походити від назв сіл Коцюбинці й Коцюбинчики; *Вербицький* – від назви сіл Верба, Верби, Вербичі. Отже, установити щось точно без додаткових відомостей про конкретну родину важко (А. Коваль).

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

ПРИЗВИЩЕ – це зафіксоване в документах родинне найменування. **ІМ'Я** служить для виділення особи, **ПО БАТЬКОВІ** вказує на зв'язок із батьком, а **ПРИЗВИЩЕ** об'єднує членів однієї родини й дає змогу відрізнити їх від представників інших родин.

340. Пригадайте й запишіть прізвища авторів, твори яких ви вивчали на уроках української літератури. Доведіть, що прізвища цих письменників мають прикметникове походження. Виділіть у них суфікси.

«Люби природу не як символ...», «Сіроманець», «Ще не вмерла Україна», «Євшан-зілля», «Казка про говорючу рибу», «Джури козака Швайки».

Опрацюйте таблицю

НАПИСАННЯ ПРИЗВИЩ	Українські прізвища передаються на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису.
	Прізвища іншомовного походження не перекладаються, їхня вимова передається українською графікою.
	Прізвища прикметникової форми на -ов, -ев, -єв, -ів, -їв відмінюються як іменники II відміни, за винятком орудного відмінка, у якому буде закінчення -им : <i>Прокопівим</i> .

341. Від поданих слів за допомогою суфіксів **-ов-** (**-ев-**, **-єв-**), **-ськ-** (**-цьк-**) утворіть прізвища прикметникового типу.

Агафон, Андрій, Роман, Володимир, Гурій, Дмитро, Ярмолай, Ігнатій, Карпо, Клим, Корній, Леон, Назар; острів, доля, чайка, коваль, груша, шанс, глина, качур.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Цікаво, що найпопулярнішими українськими прізвищами є Шевченко, носіїв якого налічують понад 158 тисяч, та Мельник – із таким прізвищем живуть більш як 155 тисяч українців. До топтрійки українських прізвищ належить і Коваленко – їх понад 133 тисячі. Людей із прізвищами Бондаренко, Ткаченко, Бойко, Кравченко та Ковальчук – теж вельми багато в Україні, понад 100 000 осіб (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

342. Запишіть подані прізвища в алфавітному порядку, уставте потрібні букви. Поясніть свою думку. Доберіть із довідки інформацію про носія прізвища й запишіть.

Дмитро М(е,е)нд(е,е)л(е,е)в, Ілля Мечн(и,і)ков, Олег Блох(и,і)н, Сергій Корол(йо,ьо)в, Микола П(и,і)рогов, Мирослав Скор(и,і)к, Олександр Пономар(йо,ьо)в.

***Довідка:** мікробіолог, учений-хімік, відомий хірург, композитор, футбольний тренер, конструктор космічних кораблів, сучасний український співак.*

343. Провідмініяйте подані імена, по батькові, прізвища.

Емма Іванівна Андієвська, Максим Тадейович Рильський.

344. Спишіть речення, доберіть із дужок потрібні букви. Зробіть синтаксичний розбір першого речення.

1. Шевченко з нетерпінням чекав приїзду Щепк(и,і)на (О. Іваненко). 2. Рильський-юнак захоплювався творчістю Шевченка, Міцк(е,и)вичка (В. Борщевський). 3. Прізвище Кушн(і,и)р походить від загальної назви «кушнір», що відома в усіх мовах східних слов'ян. У «Словнику української мови» Б. Гр(і,и)нченка слово «кушнір» зафіксовано в значенні «людина, яка вичинює овечі шкури» (І. Єфименко).

МОДЕЛЮЄМО

345. Утворіть від поданих чоловічих прізвищ жіночі. Дослідіть, у яких варіантах форми чоловічого й жіночого прізвищ збігаються.

Збанацький, Швидкий, Білоцерківський, Сиволозький, Лесів, Яцків, Нижній, Молод, Іванишин, Дячишин, Кузьмин, Крайній, Грицьків, Куций, Чорнявий.

346. Випишіть прізвища прикметникового типу відомих українських письменників/письменниць. Доповніть ряд прізвищ відомих вам людей. Додайте до виділених прізвищ імена по батькові. Поставте ці сполучення в родовому, давальному й місцевому відмінках.

Іван Нечуй-Левицький, *Тарас Шевченко*, Костянтина Малицька, Павло Тичина, Микола Вінграновський, Григійр Тютюнник, Богдан-Ігор Антонич, Євген Гуцало, Антін Лотоцький, Олена Пчілка, Оксана Сенатович, Василь Симоненко, Леонід Глібов, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Панас Мирний, *Іван Франко*.

§ 46. Перехід прикметників в іменники

ЦІНУЄМО

347. Спишіть прислів'я. Поставте питання до виділених слів, з'ясуйте їх синтаксичну роль.

1. *Ситий* голодному не товариш. 2. *Ледачий* двічі робить, а *скупий* двічі платить. 3. *Добрий* *доброго* навчає, а *злий на зле* наставляє. 4. Краще своє *старе*, як чуже *нове*. 5. Дай, Боже, *старим* очі, а *молодим* – розум. 6. Не питай у *хворого* здоров'я. 7. Хто на *чуже* зазіхається, свого позбувається.

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Деякі прикметники в процесі мовлення втрачають своє основне прикметникове значення, набувають ознак іменників і виражають предметність: *військовий літак – немолодий військовий; молодий чоловік – щасливий молодий*.

Ознаки прикметників, що перейшли в іменники

відповідають на питання <i>хто? що?</i>	<i>(хто?) Черговий сьогодні добре виконав свої обов'язки.</i>
відмінюються як прикметники	<i>Хто не знає (чого?) минулого, той не вартий (чого?) майбутнього.</i>
виконують синтаксичну роль іменника	<i>Один мудрий (хто? підмет) сто немудрих навчить.</i>

Перехід прикметників в іменники може бути

повний – прикметники постійно вживаються в ролі іменника: *пальне, Морське* (назва села), *Коцюбинський* (прізвище)

неповний – прикметники можуть уживатись і як прикметники, і як іменники: *Розумний* (іменник) *мовчить, коли дурень кричить. Розумний* (прикметник) *батько спитати сина не соромиться.*

348. Прочитайте речення. Визначте слова, які з прикметників перейшли в іменники. Укажіть відмінки цих слів.

1. І тільки той, у кого серце чуле, хто вміє берегти своє минуле і вміє шанувати своє сучасне, лиш той майбутнє вивершить прекрасне (*М. Чубинський*). 2. Треба було б хворому перед сном дати калини з медом (*Олесь Гончар*). 3. Два недужих сіли й казан борщу з'їли. 4. Не скупий володіє багатством, а воно ним (*Народна творчість*).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Острів Зміїний – важкодоступне місце серед пам'яток України. Знаходиться він на відстані 37 км від суші. У це важко повірити, але на острові є село Біле, яке належить до Одеської області. Живуть тут переважно прикордонники, науковці науково-дослідної станції «Острів Зміїний» і технічний персонал маяка (з інтернет-джерел).

349. Спишіть словосполучення. До виділених слів поставте питання, визначте частину мови. Чи зберігають прикметники, що перейшли в іменники, свої граматичні властивості?

Майбутнє рішення – наше *майбутнє*, *знайома* жінка – мамина *знайома*, *учительська* робота – зайшли в *учительську*.

350. Визначте, якими частинами мови є виділені слова у фразеологізмах. Розкрийте значення фразеологізмів, із виділеними складіть речення.

Як мокре горить; заганяти на слизьке; *пасти задніх*; переливати з пустаго в порожнє.

МОДЕЛЮЄМО

351. Прослухайте, утворіть словосполучення з поданими словами так, щоб в одному випадку це були іменники, а в іншому – прикметники. Поставте до них питання, визначте частину мови.

352. З поданими словами складіть прості речення так, щоб в одному випадку це були іменники, в іншому – прикметники. Підкресліть ці слова як члени речення.

Минуле, рівне, старий, майбутнє, лісничий.

Розбір прикметника як частини мови Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
3. Група за значенням (якісний, відносний чи присвійний).
4. Ступінь порівняння (якщо є).
5. Число, рід (в однині), відмінок, група (м'яка чи тверда).
6. Синтаксична роль прикметника.

*Гаю, гаю, зелений розмаю**, любив дівчину, сам добре знаю
(Народна творчість).

Зразок усного розбору

Зелений (розмаю) – прикметник; означає ознаку предмета; відповідає на питання який?; початкова форма – зелений; якісний; однина; чоловічий рід; ужитий у називному відмінку; тверда група; не є членом речення, оскільки входить до складу поширеного звертання.

Зразок письмового розбору

Зелений (розмаю) – прикм., ozn. предмета, який?, п. ф. – зелений, якісний, одн., ч. р., Н. в., тв. гр., не є членом речення.

353. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Виділені прикметники розберіть як частину мови.

Усеньке літо Катерина малювала. Не мала ні *міцного* здоров'я, ні показної вроди. Тому, мабуть, і любила все здорове, прекрасне, досконале. Із діда-прадіда селянка, вона не переставала дивуватися *незбагненній* силі землі.

Із малесенького зернятка виростає чудотворна краса. Хіба це не диво? Деся беруться з води, землі та світла найтонші переливи вишнево-червоних, сиво-блакитних, жовтогарячих відтінків. Де знаходить благословенна природа ці дивовижно-розмаїті барви? Як хотілося художниці перелити цю красу на папір! (Із часопису)

переливи – revärsäri

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР
за темою «Прикметник»

Виконайте тестові завдання

1. Усі прикметники є якісними в рядку

- А** ласкавий, круглий
- Б** добрий, золотий
- В** рішучий, осінній
- Г** сестрин, срібний

2. Правильно утворено складену форму вищого ступеня порівняння прикметників у рядку

- А** менш спритний, найсерйозний
- Б** більш сильніший, найдобріший
- В** найсильніший, більш грамотний
- Г** менш смачний, більш добрий

3. Прикметники утворюються за допомогою суфікса -ев- (-єв-) у рядку

- А** ситець, борщ
- Б** нуль, січень
- В** парча, куля
- Г** замш, алюміній

4. Присвійний прикметник ужито в словосполученні

- А** шевченківський стиль
- Б** материнська ласка
- В** батьківські збори
- Г** братова книжка

5. Букву *и* необхідно писати в усіх прикметниках іншомовного походження в рядку

- А** математ..чний, діалог..чний
- Б** гімнаст..чний, метод..чний
- В** енергет..чний, публ..чний
- Г** цикл..чний, сцен..чний

6. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка

- А** гарнесенький, спокійний
- Б** білосніжний, гостинний
- В** вишневий, горбатий
- Г** гучний, мудрий

7. Установіть відповідність між прикметником та його морфологічною характеристикою

1 якісний, називний відмінок	А Мова <i>українського</i> народу розвивається і збагачується.
2 відносний, орудний відмінок	Б Узимку день <i>короткий</i> .
3 відносний, родовий відмінок	В Вона не розставалася з <i>маминою</i> брошкою.
4 присвійний, орудний відмінок	Г Україна завжди була <i>житницькою, хлібною</i> країною.

8. Установіть відповідність між іменниками і суфіксами, за допомогою яких творяться прикметники

1 суфікс <i>-ин-</i>	А Зоя, Надія
2 суфікс <i>-ів-</i>	Б Олексій, водій
3 суфікс <i>-їв-</i>	В Катруся, донька
4 суфікс <i>-їн-</i>	Г товариш, скрипаль

Прочитайте текст і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) Народна архітектура України найоригінальніша за формами, розмаїта щодо типів. (2) Вона завжди втілювала національні духовні цінності народу, який її створював. (3) У ній відбивався ступінь розвитку суспільства, стан будівельної техніки. (4) Вона служила важливим засобом *художнього, культурного* виховання людини (З книги «Українське народознавство»).

9. Допущено помилку при творенні ступеня порівняння прикметника в реченні

А 1	Б 2	В 3	Г 4

10. Орфографічну помилку допущено в реченні

А 1	Б 2	В 3	Г 4

11. У четвертому реченні виділені прикметники є

А додатками	Б означеннями	В присудками	Г підметами

12. У знахідному відмінку вжито прикметник у реченні

А 1	Б 2	В 3	Г 4

ЧИСЛІВНИК

СПОРТ. ЗДОРОВ'Я. БЕЗПЕЧНЕ ЖИТТЯ

§ 47. Числівник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

ЦІНУЄМО

354. Прочитайте текст. Випишіть числівники. Надпишіть над кожним числівником, на яке питання він відповідає.

У давні часи не існувало єдиної системи рахування. У деяких країнах за основу брали число два, в інших – п'ять, ще в якихось – вісім, дванадцять, двадцять, шістдесят. Сучасна система чисел винайдена в Індії понад тисячу років тому. Вона побудована на основі десятків.

Аж до шістнадцятого століття в Європі для запису чисел були поширені римські цифри. Сьогодні вони використовуються здебільшого для позначення порядкових чисел, особливо для позначення століть, тисячоліть, нумерації розділів у книгах (*З інтернет-джерел*).

ДОСЛІДЖУЄМО

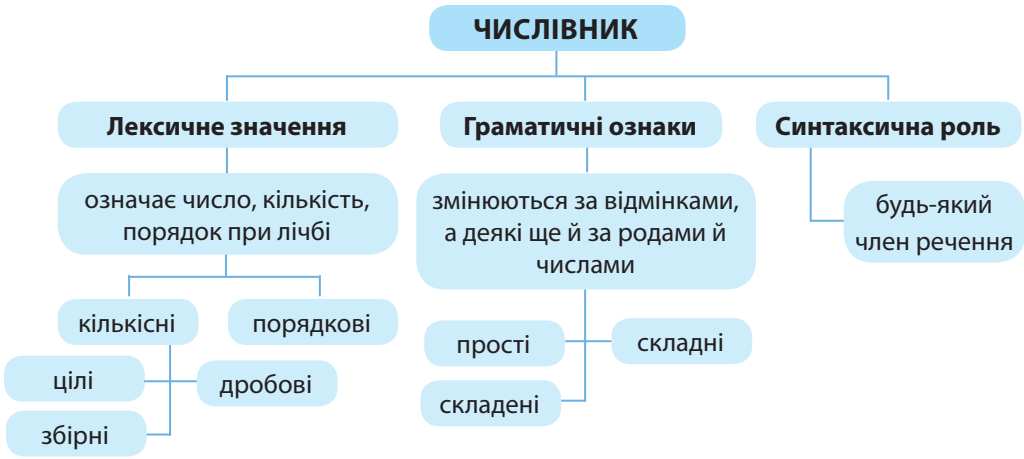
Числівник – учений: любить усе підраховувати, тому й ходить завжди з калькулятором.

Числівник – це повнозначна самостійна частина мови, що називає кількість предметів (кількісні числівники) або порядок їх при лічбі (порядкові числівники), відповідає на питання *скільки? котрий?*

Наприклад: *сім зошитів, сьомий учень, тридцять дві парти, двадцять другий день.*

Опрацюйте таблицю

355. Спишіть. Визначте, якими частинами мови є записані слова.

Одностайність, по-перше, однозначний, однокласниця, подвоєння, одноголосно, один, двоє, два, потрійний, по-десяте, три, по-третє.

Опрацюйте таблицю

СИНТАКСИЧНА РОЛЬ ЧИСЛІВНИКА	
Підмет	<i>(Що?) <u>Двадцять</u> ділиться на п'ять. (Що?) <u>Два горіхи</u> ростуть біля хати.</i>
Присудок	<i>П'ятнадцять і п'ять – (є скільки?) <u>двадцять</u>.</i>
Додаток	<i>Семеро (кого?) <u>одного</u> не ждуть (Народна творчість).</i>
Означення	<i>(Котрий?) <u>Третій</u> ряд уже впорався із завданням.</i>
Обставина	<i>Ми працювали (скільки?) <u>три години</u>.</i>

356. Спишіть прислів'я. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені слова. Назвіть слова, у яких звуків більше, ніж букв. Поясніть свій вибір.

1. Знайшли їх трьох в оцій долині: один юнак, а два в літах (А. Малишко). 2. Одну фразу з першого диктанту я й досі пам'ятаю дуже добре (Остан Вишня). 3. Сім струн я торкаю струна по струні... (Леся Українка) 4. Я жив би двічі... якби було нам два життя дано (М. Бажан). 5. Зосталися вони вдвох, мати й син (В. Близнець).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

У сиву давнину люди рахували десятками. Учені вважають, що десяткова система числення, якою користуємося й ми, походить від десяти пальців на руках (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

357. Спишіть, підкресліть у кожній групі зайві слова. Поясніть свою думку. До якої частини мови належать ці слова? У виділених словах поясніть уживання апострофа.

1. Чотири, один, **п'ятірка**, шостий.
2. Ходять, **п'ять**, сидять, стояти.
3. Восьмий, далекий, восьмиповерховий, давній.
4. Два, двійня, двійка, дворіччя.
5. Сорока, рушниця, мішок, сорок.
6. Бігти, червоніти, їсти, **п'ятий**.
7. **Дев'яносто**, сотня, двадцять, другий.

358. Розподіліть слова у дві колонки: у першу – числівники; у другу – іменники, що утворені від числівників.

Два, двійня, три, трійця, чотири, чверть, п'ять, п'ятірка, десять, десяток, двадцять, двадцятка, шістдесят, сто, сотня, сотник*.

сотня – sutǎ

МОДЕЛЮЄМО

359. Прочитайте, прослухайте та утворіть із кожної групи слів речення, поставте слова в потрібній формі. Зробіть словотвірний розбір слова *козацький*. До слова *засмучений* доберіть синоніми.

1. П'ять, хлопці, іти, ліс.
2. Четвірка, гребці, почати, тренування.
3. Десять, три, остача, ділиться.

підрозділ – unitate

360. Прочитайте загадки, розгадайте їх, визначте числівники, з'ясуйте їх синтаксичну роль.

1. Шість ніг і два роги, у садок не питає дороги.
2. Один говорить, двоє дивляться, двоє слухають.
3. Два братики-вусатики, в обох жовтенькі сорочки, стоять у кутку, повисували язички.
4. У кожного в домі така дивина: братів аж чотири, а шапка – одна.
5. Сімсот солов'ят на подушці сидять.
6. Два животи, чотири вуха.
7. Сто один брат, усі в один ряд зв'язані стоять.
8. Багато сусідів поруч живуть, та ніколи не бачаться.

§ 48. Розряди числівників за значенням.

Числівники кількісні (власне кількісні, неозначено-кількісні, дробові, збірні) і порядкові.

Числівники прості, складні і складені

ЦІНУЄМО

361. Із поданих прислів'їв і приказок випишіть числівники у дві колонки: у першу – відповідають на питання *скільки?*; у другу – відповідають на питання *котрий?* Визначте, які числівники називають число та кількість предметів, а які означають порядок предметів при лічбі.

1. От погода: один день блисне, а сім кисне.
2. Дощ у жнива, як п'яте колесо до воза.
3. П'ять днів нічого не робимо, а шостий відпочиваємо.
4. Сім п'ятниць на тиждень.
5. З одного поля на вогню не розложиш.
6. Як пече, то клади на друге плече.
7. Добре там діє, де два оре, а третій сіє.
8. Семеро одного не ждуть (*Народна творчість*).

поліно – buturugă

Опрацюйте таблицю

Числівники за значенням і граматичними ознаками поділяються на	
кількісні	порядкові
скільки?	котрий? котра? котре? котрі?
<ul style="list-style-type: none"> означають число або кількість: <i>один, сто, двісті сорок три, тисяча</i> 	<ul style="list-style-type: none"> означають порядок предметів при лічбі: <i>перший, тридцять друга, одинадцятье</i>
<ul style="list-style-type: none"> змінюються за відмінками 	<ul style="list-style-type: none"> змінюються за відмінками, родами й числами

362. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Спишіть текст, підкресліть числівники як члени речення, укажіть розряд за значенням.

У бджіл немає дитинства. Уже на третій день після свого народження вони починають працювати: чистять вулик.

Із четвертого дня годують личинок медом і квітковим пилок. У віці дванадцять–вісімнадцять днів бджоли вже самостійно будують із власного воску соти. А на п'ятнадцятий день виконують найпочеснішу роботу: збирають нектар і пилок. Живе робоча бджола влітку тридцять п'ять–шістдесят п'ять днів. Причина

такого короткого життя бджоли – важка робота (З народного календаря).

Опрацюйте таблицю

Кількісні числівники поділяються на розряди	
власне кількісні	означають кількість, виражену в цілих числах: <i>п'ять, дванадцять, тридцять вісім, сто сімдесят шість</i>
дробові	означають кількість, що складається з певного числа частин цілого: <i>чотири сьомі, дві цілі і п'ять десятих</i>
збірні	означають кількість предметів у їх сукупності як одне ціле: <i>двоє, троє, семеро, десятеро</i>
неозначено-кількісні	означають загальну, точно не визначену кількість: <i>багато, небагато, чимало, кільканадцять, стонадцять</i>

363. Користуючись таблицею, выпишіть словосполучення в такій послідовності: 1) із власне кількісними числівниками; 2) із збірними; 3) із дробовими; 4) із неозначено-кількісними; 5) із порядковими. В іменниках підкресліть другу від початку букву. Із цих букв прочитаєте фразеологізм, що означає «дуже мало часу».

Кільканадцять стільців, п'ятеро кроленят, шістдесят об'єктів, дванадцятий удар, кількасот кроків, шістдесят метрів, дві третіх скирти*, двоє коней, півтора кубометра, п'ятдесята книжка, п'ять озер, кілька зим, шістнадцятий рік.

364. Поміркуйте й скажіть: чим відрізняються слова *два, дванадцять, двадцять два*? Складіть із поданими числівниками словосполучення, речення.

Шість, сто, шістнадцять, шістдесят чотири, четвертий, сто сорок третій, семеро, три цілих і сім десятих.

Опрацюйте таблицю

За будовою числівники поділяються на	
прості	➤ мають один корінь: <i>шість, сто, мільйон</i>
складні	➤ утворені поєднанням двох коренів, пишуться разом: <i>сімнадцять, шістсот, двадцять</i>
складені	➤ складаються з двох і більше простих і складних числівників, пишуться окремо: <i>сто два, триста сорок чотири</i>

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Чи не найбільшою популярністю користується в людей число *сім*: *сім днів тижня, сім чудес світу, у казках – сім господинь, семеро козенят, сім сестер*. У чому ж причина? Виявляється, що число *сім* відповідає обсягу короткотривалої пам'яті людини, тобто це та кількість предметів, ознак, яку ми спроможні запам'ятати відразу й на більш-менш тривалий час (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

365. Прочитайте та прослухайте числівники й запишіть їх. Додайте до кількісних числівників відповідні порядкові. Як творяться порядкові числівники? До якої самостійної частини мови найбільше подібні порядкові числівники? Доведіть.

Один, два, вісім, п'ятнадцять, двадцять чотири...

366. Запишіть подані числівники в три колонки: у першу – прості; у другу – складні; у третю – складені.

Сорок вісім, тисяча, шістдесят, дев'ятсот, сто, сто сорок п'ять, шістсот п'ятдесят чотири, двісті, п'ять, два, двадцять сім, п'ятдесят.

367. Запишіть і відгадайте загадки. Підкресліть числівники як члени речення. Визначте розряд числівників за значенням.

1. В одній скрині сімсот козаків.
2. Тисяча тисяч бондарів* роблять хати без дворів.
3. Що це – десять пальців, а нігтів нема?
4. Один баранець пасе тисячу овець.
5. Головата, сорочок наділа триста, а нога одна.

МОДЕЛЮЄМО

368. Спишіть прислів'я та приказки, уставляючи замість крапок пропущені числівники. Поясніть значення фразеологізмів. Складіть речення з виділеною приказкою. Визначте морфологічні ознаки та синтаксичну роль кожного числівника.

1. ... раз відміряй, а ... – відріж. 2. Дерти ... шкір. 3. У ... няньок дитина не доглянута. 4. ... п'ятниць на тиждень. 5. ... *вода на киселі*. 6. На ... небі.

369. Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Чому текст має таку назву? Випишіть числівники, поставте до них питання. З'ясуйте, що вони означають. Укажіть розряди числівників за значенням та будовою.

СІМ ПОКОЛІНЬ

Колись в українців було звичаєве правило, що зобов'язувало кожного знати свій рід до сьомого коліна. Перше коліно – я; друге – батько й мати; у третьому – два дідусі й дві бабусі; у четвертому – чотири прадіди й чотири прабабусі; у п'ятому – вісім прапрадідів і вісім прапрабабусь; у шостому – шістнадцять пращурів, шістнадцять пращурок; у сьомому

коліні ми нараховуємо тридцять два прапращури й стільки ж прапращурок. Отже, на дереві твого роду тридцять дві гілки материнських і тридцять дві – батьківських. Разом – шістдесят чотири... (З календаря)

звичаєве – traditional

§ 49. Відмінювання кількісних числівників

ЦІНУЄМО

370. Прочитайте та прослухайте повністю текст, випишіть словосполучення з числівниками, числівники запишіть словами. Визначте відмінок і розряд за значенням. Провідмінійте виділені числівники.

Наша Земля є однією з **9** планет Сонячної системи. Вона трохи молодша, ніж Сонце, її вік вимірюється приблизно в 4,6 мільярда років. Від інших планет відрізняється не лише розмірами, але й багатою на кисень атмосферою, температурою, кліматичними умовами, які уможливають існування на ній життя. Унікальна Земля й тим, що більша частина її поверхні вкрита водою.

Період її обертання навколо Сонця – **23** години 56 хвилин 4,1 секунди. Структура земної кулі складається з ядра, яке перебуває на відстані 2920 км від земної поверхні, мантії та земної кори, товщиною 35–65 км від земної поверхні на континентах і 6–8 км під дном океанів (З книги «Світ і людина»).

ДОСЛІДЖУЄМО

371. Чи однакові граматичні ознаки в таких кількісних числівників, як *один, два, п'ять, двадцять*? Визначте, чи всі подані числівники мають форми числа й роду.

Опрацюйте таблицю

Особливості відмінювання деяких числівників		
один	відмінюється за родами, числами й відмінками	один, одна, одне, одні, одного, однієї, одних
два, три, чотири, кілька, багато, двоє, четверо	у збірних випадає -ер(о) , в обидва, обидві випадає -два, -дві	четверо – чотирьох, обидва – обох
нуль, тисяча, мільйон, мільярд	відмінюються, як іменники	нуля, нулем, мільйон, мільйоном
сорок, дев'яносто, сто	у непрямих відмінках мають закінчення -а	сорока, дев'яноста, ста
півтора, півтори	змінюються лише за родами	півтора кілометра, півтори доби
півтораستا	не відмінюється та не змінюється за родами	півтораста гривень, півтораста гривнями
дві п'ятих одна ціла сім сотих	усі перші компоненти змінюються як кількісний числівник, інші – як порядковий	двом п'ятим, однієї цілої семи сотих

УВАГА!

У числівниках *п'ять – тридцять, п'ятдесят – вісімдесят* при відмінюванні вживаються паралельні форми в родовому, давальному та місцевому відмінках: *семи (сімох), семи (сімом), на семи (сімох)*.

У складених числівниках на *-десят (від 50 до 80)* відмінюється лише друга частина: *шістдесят – шістдесяти – шістдесятьох*.

У числівниках на позначення сотень (*двісті – дев'ятсот*) відмінюються обидві частини, які у всіх відмінках пишуться разом: *триста – трьохсот – трьомстам*.

Дробові числівники *5/6* і *7/10* складаються з двох частин. Перша частина дробового числівника називає чисельник і є кількісним числівником. Друга називає знаменник і є порядковим числівником. Дробові числівники відмінюються за відмінками: чисельник – як ціле число, знаменник – як прикметник у множині: *п'ять шостих, сім десятих*.

Збірні числівники *двоє, обоє, обидва, обидві, троє* відмінюються як числівник *два*; *четверо – двадцятєро, тридцятєро* відмінюються як відповідні числівники *чотири – двадцять, тридцять*.

372. Спишіть, замініть числа словами. Визначте відмінок числівників.

Без 90 грамів, після 30 годин, $\frac{1}{4}$ доби, протягом 6 днів, із 7 депутатами, у 8 державах, побачив 5 тигрів, 3 друзів.

373. Запишіть числівники у формі давального й орудного відмінків. Провідмінійте виділений числівник, наведіть паралельні форми. Один із поданих числівників (на вибір) у формі орудного відмінка введіть у речення.

Вісімнадцять, нуль, мільйон, кількасот, четверо, сто одинадцять, шістсот двадцять п'ять, тисяча вісімсот вісімдесят чотири, дві тисячі дев'яносто.

374. Прочитайте. Спишіть речення, запишіть числа словами.

1. До 783 додати 53.
2. Від 637 відняти 298.
3. Скласти 4893638 з 256375.
4. Визначити добуток від множення 23 на 68.
5. Скільки разів 18 міститься в 1206?

375. Якими словами можна замінити дріб $\frac{1}{2}$ або 0,5; $3\frac{1}{2}$ або 3,5? Провідмінійте ці числівники.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Перші цифри з'явилися приблизно тоді ж, коли й перші букви. Слов'яни тривалий час числа на письмі позначали буквами кириличного алфавіту (з інтернет-джерел).

376. Перекладіть українською мовою, замініть числа словами, числівники поставте у відповідному відмінку.

1. În loc de 40 de minute piloții au zburat aproximativ 90. 2. O pasăre colibri face de la 30 la 100 de balansări pe secundă. 3. Barca _se legăna_ pe valuri la o 100 de metri de la mal. 4. Antrenorul cu 40 sportivi a sosit la locul de competiții.

377. Знайдіть помилки в написанні числівників і запишіть правильні варіанти.

Семиста навчальних закладів, восьмидесяти п'яти учасників, двумастами запитами, сто чотирьох кілометрів, шестиста-ми кілограмами, п'ятьохсот випускників, близько семидесяти випадків, на сороках будинках, сімомстам робітникам, сто дев'яносто чотирьома роликами, восьмиста дитячих садків, не більше вісьми спроб, не довше двух годин, знайомий з чотиристами співробітниками.

МОДЕЛЮЄМО

378. Відгадайте загадки, запишіть їх. Числівники запишіть словами, поясніть написання.

1. 700 соколят на 1 подушці сплять. 2. 1 багаття все світло зігріває. 3. У 32 воїнів 1 командир. 4. 5 братів роками рівні, проте ростом різні. 5. 2 моря на 1 дузі гойдаються. 6. 5 прикомірків*, 1 двері. 7. 4 братики 1 поясом підперезані, під 1 капелюхом стоять.

379. Уявіть собі, що люди можуть подорожувати різними планетами. Напишіть розповідь «Моя подорож на Марс» (10–12 речень), використайте числівники.

§ 50. Відмінювання порядкових числівників. Уживання числівників на позначення дат, часу

ЦІНУЄМО

380. Прочитайте текст. Випишіть із тексту числівники у дві колонки: у першу – кількісні; у другу – порядкові. Числівники запишіть словами. Доведіть, що виділене слово не є числівником.

Навколо світу на інвалідному візку 2018 року відбувся завершальний етап всесвітнього проекту 65-річного Миколи Подрезана «Планета Земля. Погляд з інвалідного візка». Київ став 34 містом у 256 країнах на 6 континентах, які чоловік відвідав за маршрутом всесвітньої естафети Олімпійського вогню.

Пан Микола розпочав подорож у 2011 році. Упродовж цього часу він вивчав світовий досвід адаптації* об'єктів культури і спорту, пам'яток архітектури та історії для людей з інвалідністю на візках, аби потім застосувати його в Україні. Та сам того не очікував і увійшов до Національного Реєстру Рекордів* за найбільшу кількість повторених маршрутів Олімпійського вогню.

Національний Реєстр Рекордів України *вперше* реєструє такий рекорд людяності та мужності. Це людина, яка не скорилася долі, яка сьогодні – приклад незламності. Цей рекорд із ним розділила його дружина, Наталка, яка постійно була поруч. «Я переконаний – немає світу здорових і світу інвалідів. Людей можна поділити на дві групи: ті, які сидять удома, та ті, які мандрують», – каже пан Микола й сподівається, що його історія комусь допоможе та додасть сил і оптимізму (Із журналу).

візок – cart, car

**381. Утворіть від поданих кількісних числівників порядкові. Провіді-
няйте один простий порядковий числівник і один складний.**

Чотири, сьомий, шістнадцять, двадцять, двадцять п'ять, со-
рок дев'ять, сто, сто сорок вісім, п'ятсот сімдесят шість, тисяча
шістсот дев'яносто дев'ять, дві тисячі п'ятсот сорок п'ять.

Опрацюйте таблицю

Порядкові числівники змінюються за родами, числами і відмінками. Вони відмінюються як прикметники твердої групи, а числівник *третій* – як прикметник м'якої групи. Відмінкові закінчення порядкових числівників чоловічого й середнього роду збігаються, за винятком форм називного й знахідного відмінків.

ВІДМІНЮВАННЯ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ			
Відмінок	Чоловічий і середній рід	Жіночий рід	Множина
Н. в.	<i>третій, третє</i>	<i>сімнадцята</i>	<i>сорокові</i>
Р. в.	<i>третього</i>	<i>сімнадцятої</i>	<i>сорокових</i>
Д. в.	<i>третьому</i>	<i>сімнадцятій</i>	<i>сороковим</i>
Зн. в.	<i>третій, третє (третього)</i>	<i>сімнадцяту</i>	<i>сорокові, сорокових</i>
Ор. в.	<i>третім</i>	<i>сімнадцятою</i>	<i>сороковими</i>
М. в.	<i>на (у) третьому</i>	<i>на (у) сімнадцятій</i>	<i>на (у) сорокових</i>

Порядкові числівники, як і прикметники, пов'язуються з іменником у тому ж роді, числі, відмінку: *перше запитання, перші морози*.

У складених порядкових числівниках відмінюється лише останнє слово.

ПОРІВНЯЙТЕ ВІДМІНЮВАННЯ СКЛАДЕНИХ КІЛЬКІСНИХ І ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ		
Відмінок	Складений кількісний числівник	Складений порядковий числівник
Н. в.	<i>сто вісімдесят дев'ять</i>	<i>сто вісімдесят дев'ятий</i>
Р. в.	<i>ста вісімдесяти дев'яти</i>	<i>сто вісімдесят дев'ятого</i>
Д. в.	<i>ста вісімдесяти дев'яти</i>	<i>сто вісімдесят дев'ятому</i>
Зн. в.	<i>сто вісімдесят дев'ять, ста вісімдесяти дев'яти</i>	<i>сто вісімдесят дев'ятий, сто вісімдесят дев'ятого</i>
Ор. в.	<i>ста вісімдесятьма дев'ятьма</i>	<i>сто вісімдесят дев'ятим</i>
М. в.	<i>на (у) ста вісімдесяти дев'яти</i>	<i>на (у) сто вісімдесят дев'ятому</i>

382. Запишіть числівники у дві колонки: у першу – кількісні; у другу – порядкові. Виділені числівники провідмініайте.

П'ять, сорок п'ятий, одинадцять, п'ятсот, дев'ятсот, **сорок шість**, сьомий, одинадцятий, **двісті п'ятдесят третій**, десять, шістсот шістдесят сьомий, шістсот, тисяча сімсот сімдесятий.

УВАГА! Треба розрізняти порядкові числівники й прикметники з числовим значенням. Якщо слово складається з двох і більше числівників, то це складний числівник: *шестисотий, двохтисячний, стомільйонний, п'ятдесятидвохмільйонний*.

Якщо слово складається з числівника та іменника, то це складне слово із числовим значенням – іменник або прикметник: *трьохелементний, двоокий, шестикласник, стовідсотковий, чотирикутник*.

 383. Утворіть складні слова, частиною яких є числівник. Поясніть їх правопис. Зробіть словотвірний розбір виділених слів.

Зразок. *20 днів – двадцятиденний.*

90 кілограмів, **30 діб**, 200 квартир, 40 хвилин, 70 мільярдів, 80 тонн, 500 кілометрів, 50 років, 60 метрів, **5 тисяч**.

Хвилинка-цікавинка

Числівник «сорок» спочатку був іменником, який мав значення «мішок». Це й справді був мішок, у якому вміщалося рівно 40 шкірок соболів чи білок, бо саме стільки треба було на пошиття однієї шуби. Зшитий і запечатаний сорок із зазначеною кількістю шкірок у давнину слугував грошовою одиницею (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

384. Запишіть цифри словами, утворіть числівники на позначення дат за першим рядком і часу (годин) за другим.

1. 01.09, 28.10, 01.01, 18.03.

2. 09:15, 22:30, 08:45, 21:05.

385. Розкрийте дужки, цифри запишіть словами. Визначте, у якому відмінку стоїть назва місяця після числа в різних відмінках.

24 (серпень), з 24 (серпень), 1-му (вересень), з 1 (вересень), 3 (лютий), перед 3 (лютий).

У датах порядкові числівники вживаються у формі середнього роду, а назви місяців стоять незмінно в родовому відмінку (у цьому словосполученні пропускається слово «число»): *перше* (число) *вересня*, *першого* (числа) *вересня*, *з першим* (числом) *вересня*, (*у*) *першому* (числі) *вересня*.

Тривалість у годинах позначається кількісними числівниками: *змагання триває п'ять годин*. Якщо словосполучення утворюється зі словом «година», то такі числівники називаються порядковими: *перша година*, *третья година*, *п'ята година* (так само, як ряди парт у класі: *перший ряд*, *другий ряд*, *третій ряд*). При відмінюванні змінюються обидва слова: *третьої години*, *о третій годині*, *перед третьою годиною*.

УВАГА! Числівники на позначення часу можуть використовуватися в різних сполученнях з іншими словами: *12:15 – дванадцята п'ятнадцять*, *дванадцята година п'ятнадцять хвилин*, *чверть на першу* (тринадцяту); *14:45 –*

чотирнадцята сорок п'ять, чотирнадцята година сорок п'ять хвилин, за чверть третя (п'ятнадцята), сорок п'ять хвилин на третю (п'ятнадцяту).

386. Розкрийте дужки, запишіть час словами.

1. Учора (07:30) ми прибули до Києва. 2. (08:00) поїхали на річковий вокзал. 3. (08:30) сіли на пароплав. 4. (09:00) пішли снідати. 5. Зараз рівно (18:15). 6. (17:00) ми побачили Канів. 7. (19:15) група туристів пішла на Тарасову гору. 8. З (20:00) до (21:45) ми знову були на пароплаві.

Опрацюйте таблицю

УВАГА! Називаючи точний час, треба пам'ятати, що до 30 хвилин треба вживати прийменник **на**, а після 30 хвилин – прийменник **за**. Наприклад: *пів на сьому* (годину), *п'ятнадцять (хвилин) на восьму* (годину), *за десять (хвилин) третя* (година).

Культура мовлення		
Котра година?	Запам'ятайте!	О котрій годині?
01:01 – одна хвилинка на другу	01:00 – перша година	01:00 – о першій годині
01:05 – п'ять хвилин на другу	01:15 – чверть на другу	10:00 – о десятій годині
01:25 – двадцять п'ять хвилин на другу	01:30 – пів на другу	10:25 – о десятій годині двадцять п'ять хвилин
01:48 – за дванадцять хвилин друга	14:00 – друга година дня	01:15 – чверть на другу
01:58 – за дві хвилини друга	07:00 – сьома година ранку	01:30 – о пів на другу
	19:00 – сьома година вечора	

387. Прочитайте, прослухайте та утворіть слова, що означають число, кількість та порядок при лічбі.

1. Порядковий номер, який відповідає числу тисяча. 2. Число, яке становить двічі по два. 3. Порядковий номер, який відповідає числу вісім. 4. Число, що становить тисячу тисяч.

388. Розгляньте малюнки, дайте відповідь на запитання: «Котра година?» Запишіть час, що зазначений на годинниках, різними можливими способами.

389. Подивіться на годинник і скажіть, котра година. Запишіть, котра година буде через 2 години, 3 години 30 хвилин, 5 годин. Використовуйте різні способи називання часу. Правильно ставте числівники в непрямих відмінках.

**§ 51. Буква ь на кінці числівників
та перед закінченням у непрямих відмінках.
Написання складених числівників.
Написання разом порядкових числівників
з -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний**

ЦІНУЄМО

390. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Випишіть числівники, запишіть їх словами. Укажіть розряди числівників за значенням і будовою. Поясніть їх написання.

Юрковська Олена Юріївна народилася 27 вересня 1983 року в місті Коломия Івано-Франківської області. Українська біатлоністка, лижниця, заслужений майстер спорту України,

Герой України, багаторазова чемпіонка Паралімпійських ігор.

У 3 роки дівчинка пережила ампутацію* обох ніг. Із 13 років займалася волейболом на колесах, а з 16-ти почала серйозно віддавати всі свої сили лижним гонкам і біатлону. Завзятість та цілеспрямованість Олени привели її до дебютної перемоги в 2002 році на Паралімпійських іграх у Солт-Лейк-Сіті (США).

У 2006 році на ІХ Паралімпійських іграх у Турині (Італія) Олена показала феноменальний результат – чотири золоті медалі, а у 2010 році на зимових Паралімпійських іграх у Ванкувері (Канада) вона виборола 10 медалей з різних змагань. Загалом має 18 паралімпійських нагород. Доробок Оленки в Сочі-2014 – три медалі (1 срібна та 2 бронзові). Опісля чемпіонка прийняла рішення завершити спортивний шлях. Олена почувається щасливою, окрім спортивних досягнень додалися й сімейні (*З інтернет-джерел*).

біатлоністка – це жоаcя биатлон

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

М'який знак у числівниках пишеться	
➤ на кінці слова в називному і знахідному відмінках у числівниках п'ять, шість , від дев'яти до двадцяти і тридцять	<i>п'ять, шість, дев'ять, п'ятнадцять, двадцять</i>
➤ перед закінченням у непрямих відмінках у числівниках п'ять, шість , від дев'яти до двадцяти і тридцять, три і чотири , від п'ятдесяти до вісімдесяти	<i>п'ятьох, п'ятьма, шістдесятьох, вісімдесятьма, вісімдесятьом</i>

УВАГА! М'який знак не пишеться в числівнику **чотири** в орудному відмінку перед закінченням: *чотирма*, **АЛЕ** *чотирьох, чотирьом*.

М'який знак не пишеться в числівниках від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* і від *двохсот* до *дев'ятисот*, за винятком деяких непрямих відмінків, де м'який знак пишеться в середині слова: *восьмистам*, *дев'ятьмастами*.

391. Випишіть окремо прості, складні та складені числівники. На місці крапок, де треба, поставте м'який знак.

Двадцят.., шіст..десят.., сімдесят.., п'ят..сот, одна ціла і п'ят..сотих, міл..йон, сім..сот тисяч, тридцят.. два, дев'ят.., віс..момастами, дев'ят..надцят.., чотир..охсот, тр..омастами, тр..ома, двадцят..ма.

Опрацюйте таблицю

Правопис числівників		
Разом пишуться	Окремо пишуться	З дефісом пишуться
складні кількісні числівники із -надцять , -десят , на -сотні : <i>одинадцять</i> , <i>п'ятдесят</i> , <i>триста</i> (<i>трьохсот</i> , <i>трьомстам</i>)	складені кількісні та порядкові числівники: <i>тисяча п'ятсот</i> , <i>тридцять вісім</i> , <i>тисяча дев'ятсот</i> , <i>вісімдесят восьмий</i> порядкові числівники, до складу яких входять слова з половиною й подібні, теж пишуться окремо: <i>три з половиною</i>	порядкові числівники, написані цифрами й буквами: <i>7-й</i> , <i>10-ї</i> , <i>11-го</i> , <i>35-мільйонний</i> , <i>3-тисячний</i>

Порядкові числівники на **-сотий**, **-тисячний**, **-мільйонний**, **-мільярдний** пишуться одним словом, і перша частина в них стоїть у родовому відмінку (крім **сто** і **дев'яносто**): *двохсотий*, *двохтисячний*, *трьохтисячний*, *двадцятип'ятитисячний*, *трьохсотп'ятдесятимільйонний* (**АЛЕ** – *стотисячний*).

392. Спишіть числівники, зніміть скісну риску. Поясніть написання числівників. Виділений числівник провідмініайте.

Тисяча/дев'ятсот/дев'яносто/сьомий, 16/го, шість/на/дцятий, чотири/ста, п'ят/сот/шість, **сто/шістдесят/вісім**, шести/тисячний, 35/мільйонний, дві/сті/два, тридцяти/семи/тисячний.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Наймолодший спортсмен світу – українець Олексій Серєда. Він став чемпіоном Європи зі стрибків у воду в 13 років (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

393. Прочитайте. Визначте будову числівників. Утворіть порядкові й кількісні числівники. Запишіть їх словами. Поясніть їх правопис.

67 зошитів, 243 спортсмени, 56 копійок, 64 олівці, 37 дерев, 575 мільйонів, 25 мільярдів.

394. Відгадайте загадки, скористайтеся довідкою. Спишіть їх, на місці крапок, де потрібно, поставте м'який знак. Визначте синтаксичну роль числівників.

1. Загородив дід хлівець* для п'ят..ох овець. 2. Один батько дев'ят..сот сорок синів має, усім шапки справляє, а в самого немає. 3. У двох матерів по п'ять синів, одне всім ім'я. 4. Що то за птах, що на віс..мох ногах? 5. Стоїть дуб, на дубі – дванадцят.. гнізд, у кожному гнізді – по чотири синиці. 6. Сім..десять сім..одежинок, і всі без застібок.

Довідка: рік, місяці, тижні; рукавиця; комар; на руках по 5 пальців; дуб і жолуді; капуста.

застібка – închizătoare – сорсă, sponcă, agrafă, încheietoare

МОДЕЛЮЄМО

395. Утворіть і запишіть словосполучення із складними числівниками. Укажіть розряд за значенням утворених числівників. Із трьома словосполученнями складіть речення.

(3 мільйони) народ, (200 тисяч) пасажира, (25 мільярд) місто, (5 тисяч) студентом, (325 тисяч) кілометр, (22 мільйони) екземпляр.

екземпляр – model, exemplar

396. Уявіть ситуацію, що ви в гостях познайомилися з хлопчиком чи дівчинкою вашого віку, який / яка навчається в іншій школі. Розпитайте в нього / неї про його / її освітній заклад і складіть діалог. У репліках використовуйте складні числівники. Діалог запишіть. У дужках позначте розряд числівників і відмінок, у якому вони вжиті.

§ 52. Узгодження числівників з іменниками

ЦІНУЄМО

397. Прочитайте та прослухайте повністю текст, правильно поєднуйте числівники з іменниками. Висловте міркування щодо порушеної в тексті проблеми. Доберіть заголовок. Випишіть словосполучення із числівниками. Обґрунтуйте узгодження числівника з іменником.

Здоров'я людини значною мірою залежить від харчування. Здоровій людині дієтологи* рекомендують їсти 4 (раз) на день. Якщо важко тримати перерви між основними прийомами їжі, допускається з'їсти яблуко, морквину, сухий хлібець, випити склянку соку. Їсти треба повільно, а після їди не можна відразу лягати спати. Найважливіший продукт – це чиста вода. Потрібно вживати 1,5–2 (літр) негазованої води на день. Оснoвою раціону мають бути овочі, фрукти, різні каші. Крім того, в ідеалі на день потрібно з'їдати 2 (грам) білка на 1 (кілограм) ваги. Інакше красивих м'язів, здорового й сильного тіла не буде. До речі, найбільше білків – від 15 (грам) – міститься в м'ясі, морепродуктах, яйцях, горіхах, квасолі, сої тощо, а найменше – від 0,4 до 1,9 (грам) – у грибах, ягодах, фруктах.

Пам'ятаймо, що їжа повинна бути нашими ліками, а не ліки – їжею (*З посібника*).

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

УЗГОДЖЕННЯ ЧИСЛІВНИКА З ІМЕННИКОМ		
<i>один (одна, одно, одне, одні)</i>	узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку	<i>один зошит, одна людина, одного хлопця, однієї дівчини, одне змагання, одні окуляри</i>
<i>два, три, чотири</i>	вимагає від іменника форми називного відмінка множини	<i>два стільці, три учні / учениці, чотири дні</i> УВАГА! <i>Два киянина (бо кияни), три селянина (бо селяни), чотири громадянина (бо громадяни)</i>
<i>п'ять і більше, збірні числівники, а також нуль, тисяча, мільйон, мільярд</i>	вимагає від іменника форми родового відмінка множини	<i>п'ять порцій, троє яблук, триста кілокалорій, нуль градусів, двадцять літрів, тисяча людей</i>
дробові	вимагає від іменника форми родового відмінка однини	<i>три п'яті години, нуль цілих і шість десятих бідона, півтора яблука, півтори тонни</i>
	АЛЕ якщо до складу дробового числівника входять слова з половиною, з чвертю , то іменник пов'язуємо із цілим числом	<i>три з половиною метри, шість із чвертю літрів</i>

398. Утворіть словосполучення, числівники запишіть словами. Іменники поставте в потрібній формі.

2 (день); 65 (ножиці); 5 (дуб); 1/2 (яблуко); 532 (грам); 3/7 (відсоток); 9571 (центнер); 1,5 (відро); 3 (звук).

399. Поясніть, чому в поданих реченнях іменник *кілограм* ужито в різних формах.

1. Купити три кілограми цукру.
2. У мішку п'ятдесят кілограмів цукру.

3. Додаємо дві треті кілограма цукру.

4. Засипати три з половиною кілограми цукру.

400. Утворіть словосполучення та запишіть у дві колонки: у першу – іменники із закінченнями -и або -і; у другу – іменники із закінченнями -а або -я.

Півтора (день), два (океан), три (раз), два (колесо), половина (острів), чотири (ешелон), три (акціонер), півтора (пиріг), чотири (стебло), півтори (секунда), два (зошит), три (сито).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Чиста вода – безбарвна прозора рідина, без запаху і смаку. На планеті Земля вода існує в трьох агрегатних станах – твердому, рідкому та газо-подібному (З інтернет-джерел).*

ВИВЧАЄМО

401. Перекладіть текст українською мовою. Числівники запишіть словами.

Fiecare celulă vie a corpului uman conține o soluție apoasă vindecătoare din diferiți nutrienți. În general corpul omului constituie 86–50 procente de apă (86 procente la nou-născut și 50 procente la matur). Un conținut cert și constant de apă este una din condițiile necesare pentru existența unui organism viu. Este necesar să se mențină întotdeauna cantitatea optimă de apă în organism!

De câtă apă are nevoie o persoană? O persoană simte schimbarea conținutului de apă în organism extrem de acut și poate trăi fără ea doar câteva zile. Din cauza pierderii de apă pină la 2 la sută din greutatea corpului (1 litru sau 1,5), va apărea setea, din cauza pierderii a 6–8 la sută, apare o stare de semi-inconștiență.

Cu o deficiență de 10 la sută, apar halucinații, înghițirea este perturbată. Din cauza pierderii de apă în volum de 12 la sută din greutatea corporală, o persoană poate muri (*Surse din internet*).

Опрацюйте таблицю

Збірні числівники поєднуються з такими іменниками	з іменниками чоловічого роду, що означають назви осіб, тварин і птахів: <i>двоє киян, троє школярів, четверо коней, п'ятеро орлів</i>
	з іменниками середнього роду: <i>двоє вікон (і два вікна), троє відер (і три відра), двоє лошат, четверо телят, п'ятеро хлоп'ят</i>
	з іменниками, що мають лише множину: <i>двоє воріт, троє окулярів, четверо ножиць</i> (а також: <i>три пари окулярів, чотири пари ножиць</i>)

УВАГА! З іменниками жіночого роду та іменниками чоловічого роду – назвами неістот збірні числівники **НЕ ВЖИВАЮТЬСЯ**.

402. Запишіть словосполучення, виберіть із дужок потрібне слово. Прокоментуйте.

Шестеро (кролів, ялинок), троє (відер, жолудів), десятеро (журналів, пасажирів), троє (сестер, братів), двоє (ножиць, дисків), четверо (оленят, учениць), десятеро (музикантів, балерин), двадцятеро (днів, військових).

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! Не ототожнюйте числівники з іншими частинами мови, що мають числове значення: *третина, п'ятірка, чверть* – іменники; *двічі, утрьох, по-третє* – прислівники; *подвоїти, потроїти* – дієслова.

Якщо слова **багато, мало** узгоджено з іменником, то вони є числівниками (*багато учнів*), а якщо з дієсловом – то прислівниками (*багато читати*).

403. Випишіть словосполучення з числівниками. Поясніть свою думку.

Трійка переможців, мало працювати, сорок сорочок, багато будинків, двічі запізнюватися, шосте лютого, кільканадцять сторінок, десяток зауважень, дев'ять десятих книжки, двійко

курчат, отримати сімку, п'ять балів, чверть голосів, мільйон запитань, півтори дині, подвоїти статки, шестеро баскетболістів, виконати втрьох.

■ МОДЕЛЮЄМО

404. Доберіть потрібний числівник замість крапок. Утворені фразеологізми запишіть, поясніть їх значення. Із виділеними фразеологізмами складіть речення, визначте синтаксичну роль числівників.

Закладати ... камінь; з ... кроку; ... нога тут, а ... там; ... дихання; до ... півнів; *як собаці ... нога*; обминати ... вулицею; ... вода на киселі; *грати ... скрипку*; ... номером; обернутися ... боком; з ... рук.

Довідка: друга, третій, перший, одна ... друга, першого, десятою, друге, п'ята, першу, сьома, другим, одинадцятим.

405. Утворіть кількісні та порядкові числівники, провідмінійте їх разом із дібраними до них іменниками. Складіть із цими числівниками речення.

2,9; 540; 600; 392; 16; 9.

Розбір числівника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок).
3. Група за значенням і граматичними ознаками: кількісний чи порядковий.
4. Розряд за значенням для кількісних числівників.
5. Група за будовою: простий, складний, складений.
6. Рід (якщо є), число (якщо є).
7. Відмінок.
8. Синтаксична роль.

За двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш
(Народна творчість).

Зразок усного розбору

Двома – числівник, означає кількість, початкова форма – два, відповідає на питання скількома?, кількісний, ціле число, простий, ужитий в орудному відмінку, у реченні є додатком.

Зразок письмового розбору

Двома – числ., озн. кількість, п. ф. – два, скількома?, кільк., ціле, прост., Ор. в., додаток.

406. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Виділені числівники розберіть як частину мови.

Кожен спортивний рекорд – це, безперечно, подія. Але є такі рекорди, що відкривають новий етап у розвитку спорту.

Ранок *тринадцятого* липня тисяча дев'ятсот вісімдесят п'ятого року в Парижі. Затишний стадіон імені Жака Буена. Український спортсмен Сергій Бубка подолав висоту *шість* метрів й установив світовий рекорд у стрибках із жердиною. Журналісти говорили, що видатний атлет здійснив «стрибок у ХХІ століття». Цю перемогу назвали спортивним подвигом (З інтернет-джерел).

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Числівник»

Виконайте тестові завдання

1. Усі числівники кількісні в рядку

- А п'ятий, сімсот
- Б шість, три п'ятих
- В шестеро, шістнадцятий
- Г сорок, двадцять сьомий

2. Разом треба писати всі числівники в рядку

- А чотир/надцятий, три/четвертих
- Б десяти/тисячний, одна/дев'ята
- В шіст/десят, п'ятсот/сорок
- Г вісім/сот, вісім/надцять

3. Правильно узгоджено числівник з іменником у рядку

- А троє жінок
- Б два з половиною років
- В три студента
- Г півтора метра

4. Граматичну норму на позначення часу порушено в рядку

- А двадцять п'ять хвилин по восьмій
- Б вісім годин двадцять п'ять хвилин
- В восьма година двадцять п'ять хвилин
- Г двадцять п'ять хвилин на дев'яту

5. Усі числівники порядкові в рядку

- А сто п'ятий, сорок
- Б семеро, три п'ятих
- В тридцятий, шостий
- Д восьмий, одинадцять

6. Правильною є відмінкова форма числівника

- А шестистам дев'яностам дев'ятьом
- Б шестистами дев'яноста дев'ятьма
- В шістьмастами дев'яноста дев'ятьма
- Г у шестиста дев'яноста дев'яти

7. Установіть відповідність між числівником у реченнях та його відмінком

1 В Оленки є троє братиків.	А називний
2 Довжина вулиці сягає до сорока кілометрів.	Б родовий
3 У лісі ми побачили шість маленьких зайченят.	В знахідний
4 Дуже люблю спостерігати за однією дівчиною	Г орудний

8. Установіть відповідність між виділеним числівником та його синтаксичною роллю

1 Троє дітей гуляли в саду.	А підмет
2 Чотири на два – вісім .	Б присудок
3 За три кроки від будинку цвіли чорнобривці.	В додаток
4 Краще десятьом віддати, ніж одного просити.	Г обставина

Прочитайте текст і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) У дві тисячі другому році в центральній частині Японського моря була виявлена величезна медуза. (2) Розмір її зонтика досягав у діаметрі понад три метри, а вага цієї тварини була сто п'ятьдесят кілограмів. (3) Цікаво, що медузи цього

виду, розміром до одного метра в діаметрі, почали зустрічатися тисячами. (4) На жаль, пояснити причини їх раптового збільшення сьогодні вчені не можуть (*З енциклопедії*).

9. Складений числівник ужито в реченні

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

10. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

11. У першому реченні числівник виконує синтаксичну роль

- А підмета
- Б означення
- В додатка
- Г обставини

12. У місцевому відмінку вжито числівник у реченні

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

ЗАЙМЕННИК

ДОСЯГНЕННЯ І ГОРДІСТЬ

§ 53. Займенник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

ЦІНУЄМО

407. Прочитайте текст. Визначте основну думку. Випишіть займенники, укажіть особові.

РЕМІСНИК* І РІЗЕЦЬ*

Майстер працював Різцем по дереву – вирізував Троянду. Різець маленький, сталевий, блискучий. У руках Майстра він був слухняним і вправним.

Не закінчив роботу Майстер і кудись пішов, а Різець залишився на столі. У майстерню зазирнув Ремісник. Бачить він: лежить блискучий ніжик. А поряд – незакінчена Троянда. Узяв Ремісник Різець і хоче вирізати пелюстки Троянди. Але нічого в нього не виходить. Крише Різець Троянду, псує роботу Майстра.

Здивувалася Троянда:

– Різцю, чого ти раптом так погано почав працювати?

Різець відповідає:

– Я просто шматочок криці*. Я стаю Різцем тоді, коли мене бере в руки Майстер. А коли торкається Ремісник, я не Різець, а просто ніжик (За В. Сухомлинським).

ДОСЛІДЖУЄМО

408. Порівняйте речення лівої та правої колонок. У яких із них виділені слова є займенниками? На що ще крім предметів указують займенники? Замість яких частин мови вони вживаються? На які питання відповідають? Сформулюйте правило про те, яка частина мови називається займенником.

Мамі *тридцять п'ять* років. Татові *стільки* ж років.
У мого друга *хокейні* ролики. У мене теж *такий* велосипед.

Опрацюйте таблицю

Кількість займенників у мові незначна, але вживаються вони дуже часто; за їх допомогою складають зв'язний текст, щоб уникнути повторів.

409. Розподіліть займенники в три колонки: у першу – ті, що відповідають на питання *хто? що?* і співвідносні з іменником; у другу – що відповідають на питання *який? чий?* і співвідносні з прикметником; у третю – що відповідають на питання *скільки?* і співвідносні з числівником.

Абихто, кожен, ваш, я, стільки, хто-небудь, скільки, воно, цей, що, будь-який, їхній, себе, твій, ніщо, такий, деякий, скільки-небудь.

 410. Відновіть текст, уставте на місці крапок потрібні за змістом займенники у відповідній відмінковій формі, скористайтесь довідкою.

1. Змалку ... дідуся ... сильно любив. 2. ... ніколи не гримав на ... , давав ... , дітям, шоколадки, коли ... провідували 3. Це першим заохотив читати по-українському – і ... почав читати масу дитячої літератури з України. 4. Потім

навернув на писання – спочатку щоденника, а там і ... оповідань (Ю. Ткач).

Довідка: 1. свій (Р. в.), я (Н. в.); 2. він (Н. в.), я (Зн. в.), ми (Д. в.), ми (Н. в.), він (Р. в.); 3. він (Н. в.), я (Зн. в.), я (Н. в.); 4. всякий (Р. в.).

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Професія нюхач затребувана* у сфері виробництва парфумерії. Дуже рідкісна, але високооплачувана професія. Досить мало людей, які володіють настільки сильним нюхом і здатністю розділяти запахи на складові* (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

411. Прочитайте та прослухайте вірш Анатолія Костецького. Впишіть займенники, поставте питання, визначте відмінок.

ГОЛОВНА ПРОФЕСІЯ

Спитай у тата і у мами,
Які професії у них.
Професій різних є чимало,
Сповна їх вистачить на всіх!

Та є одна поміж професій,
Якої вчаться у житті.
Вона для кожного найперша,
Якої вчитимешся й ти!

412. Зверніть увагу на слова тексту, що повторюються. У яких реченнях доречно іменник замінити займенником? Запишіть відредагований текст.

Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном. Дід був високий і худий, і чоло в діда було високе, хвилясте довге волосся сиве, а борода біла. І була в діда велика грижа* ще з молодих чумацьких літ. Пахнув дід теплою землею і трохи млином*. Дід був письменний по-церковному і в неділю любив урочисто читати псалтир*. Ні дід, ні ми не розуміли

прочитаного, і це завжди хвилювало нас, як дивна таємниця, що надавала прочитаному особливого, небуденного смислу (О. Довженко).

чумацький – *de ciutac*

небуденний – 1) *neobişnuit, ieşit din comun*; 2) *exceptional*

МОДЕЛЮЄМО

413. Відновіть і запишіть прислів'я, доберіть їх продовження з другої колонки. Виділіть у них займенники й визначте їх синтаксичну функцію.

Мудрим ніхто не вродився, а ...	що дає користь.
Людина прагне до того, ...	свого майстра.
Людей питай, а ...	зате плоди її солодкі.
Кожне діло любить ...	навчився.
Гірка наука, ...	сама себе хвалить.
Гречана каша ...	свій розум май.

414. Складіть і запишіть три речення, у яких займенник виступав би в ролі підмета, додатка, означення.

§ 54. Розряди займенників. Особові займенники.

Відмінювання особових займенників.

Буква *н* в особових займенниках 3-ї особи після прийменників. Уживання займенників *Ви, Ваш* на знак пошани при звертанні до однієї особи

ЦІНУЄМО

415. Спишіть текст. Підкресліть займенники як члени речення, визначте відмінок. Виділений займенник провідмініяйте.

ХУДОЖНИК БЕЗ РУК!

Федір Романов із Чернігівщини створює унікальні полотна* олією. Від народження в нього не працюють руки й ноги, тому пензлик художник тримає зубами. *Його* роботи були представлені на виставці в столиці разом з іншими художниками.

Усього навчався сам, отримав освіту, створив сім'ю. На честь своєї 9-річної донечки Федір установив рекорд України – «Мінімальний час написання картини пензлем, який утримується зубами». «Рекордну» роботу художник намалював за 34 хвилини (З інтернет-джерел).

мольберт – *şevalet*

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

РОЗРЯДИ ЗАЙМЕННИКІВ	Особові (<i>я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони</i>)
	Питальні (<i>хто? що? який? чий? котрий? скільки?</i>)
	Відносні (<i>хто, що, який, чий, котрий, скільки</i>)
	Зворотний (<i>себе</i>)
	Неозначені: питальні + частки <i>будь-, -небудь, казна-, хтозна-, аби-, де-, -сь</i> (<i>будь-хто, що-небудь, аби який, котрийсь</i>)
	Заперечні (<i>ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки, нікотрий, жодний</i>)
	Присвійні (<i>мій, твій, наш, ваш, свій, його, її, їхній</i>)
	Вказівні (<i>той, цей, такий, стільки</i>)
	Означальні (<i>весь, сам, самий, всякий, кожний, інший</i>)

416. Прочитайте, прослухайте та розподіліть подані займенники за розрядами.

Він, якого-небудь, сама, свого, мене, ти, йому...

З великої букви **Ви** пишеться лише за шанобливого звертання до однієї особи. І не будь-де, а лише в ділових документах або вітальних листівках, запрошеннях чи ділових листах. Коли ми звертаємось до двох або більшої кількості осіб, то займенник **ви** пишеться з малої букви.

Опрацюйте таблицю

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ							
	I особа		II особа		III особа		
	Однина	Множина	Однина	Множина	Однина		Множина
Н. в.	<i>я</i>	<i>ми</i>	<i>ти</i>	<i>ви</i>	<i>він, воно</i>	<i>вона</i>	<i>вони</i>
Р. в.	<i>мене</i>	<i>нас</i>	<i>тебе</i>	<i>вас</i>	<i>його (у нього)</i>	<i>її (у неї)</i>	<i>їх (них)</i>
Д. в.	<i>мені</i>	<i>нам</i>	<i>тобі</i>	<i>вам</i>	<i>йому</i>	<i>їй</i>	<i>їм</i>
Зн. в.	<i>мене</i>	<i>нас</i>	<i>тебе</i>	<i>вас</i>	<i>його (нього)</i>	<i>її (неї)</i>	<i>їх (них)</i>
Ор. в.	<i>мною</i>	<i>нами</i>	<i>тобою</i>	<i>вами</i>	<i>ним</i>	<i>нею</i>	<i>ними</i>
М. в.	<i>на мені</i>	<i>на нас</i>	<i>на тобі</i>	<i>на вас</i>	<i>на ньому, на нім</i>	<i>на ній</i>	<i>на них</i>

УВАГА! У непрямих відмінках особові займенники мають іншу основу, ніж у називному.

В орудному відмінку в займенниках 3-ї особи та після прийменників у непрямих відмінках на початку слова з'являється **н**: у **нього**, на **ньому**, **ним**, **нами**.

417. Спишіть прислів'я та приказки. Розкрийте дужки, поставте особові займенники в потрібній формі.

- Не дивись на чоловіка, а на (він) діло.
- Славний би козак був з (я).
- Як ми до людей, так і люди до (ми).
- Скажи (я), хто твій друг, і я скажу, хто ти.
- Дівка як верба: (вона) не поливай, а вона росте.
- Як ти вітаєш, так і (ти) вітатимуть.
- Їж, що дають, а роби, що (ти) кажуть.
- Іди, куди (ти) ноги несуть.
- Час – не віл, (він) не підженеш.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Виявляється, термін «мініатюра» аж ніяк не стосується маленьких розмірів. Це слово походить від латинського «*мініум*» – назва фарби свинцевого сурику*, який мав колір червоної кіноварі*. Такою фарбою писалися початкові букви текстів і малювалися дрібні ілюстрації в античних і середньовічних книгах (З інтернет-джерел).

418. Перекладіть текст українською мовою. Підкресліть займенники як члени речення, визначте розряд.

Renumitul coregraf* ucrainean Pavel Virskii a adus slava mondială dansului popular. El l-a îmbogățit cu procedee acrobaticе, l-a înzestrat cu finețea baletului clasic. Spectatorul, care vine la

concertele ansamblului în numele lui Pavel Virskii urmăresc încântați salturile vertiginoase, măiestria scrimei în dans. Artiștii execută învîrtituri inimaginabile, cele mai variate așezări în pirostrie. Sincronic zboară în sus mîinile. Chipurile zîmbitoare ale dansatorilor emană

un fel de putere, îndîrjire. Ei insuflă credință și speranță. Mîndria pentru propriul popor umple inimile tuturor celor prezenți (З интернет-джерел).

419. Випишіть зайве слово кожного рядка.

1. Я, мені, тобою, мною, мене.
2. Нам, ми, її, нас, нами.
3. Ними, вони, його, їм, до них.
4. Тебе, нас, ти, тобою, тобі.
5. Її, вона, їй, нею, їм.
6. Ви, йому, вас, вами, вам.

МОДЕЛЮЄМО

 420. Відновіть речення, знайдіть займенники, визначте їх розряд. Провідніайте особовий займенник.

1. В живемо будинку багатоповерховому ми. 2. Зошит Сашко з мій повернув біології. 3. Постукав двері хтось у несподівано. 4. Трапилося канікулах що весняних на? 5. Не силу зломить ніхто народну! 6. Дуже твір цікавим цей виявився!

421. Складіть чотири речення, у яких займенник ви треба писати з великої і малої букв.

422. Поставте подані займенники в початкову форму. Визначте розряд за значенням.

Мною, на нас, якого, деким, будь-кого, котромусь, стільком, самого, якому, чого, комусь, чиею, іншого, жодному, казна-ким, хтозна з ким, чиїхось, такою, цих, собою, своєю, ними, на всьому.

§ 55. Присвійні, вказівні, означальні займенники, їх відмінювання

ЦІНУЄМО

423. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть речення із займенниками, визначте розряд за значенням та синтаксичну роль. Виділений займенник провідмінійте.

Перший темношкірий депутат Верховної Ради України та відомий спортсмен Жан Беленюк народився в 1991 році в м. Києві. Його батько родом із Руанди, а мати – українка. 29 серпня він разом з іншими народними обранцями урочисто склав присягу на вірність Україні. Став першим заступником голови Комітету Верховної Ради України з питань молоді та спорту.

Жан уміло поєднує спорт і *свою* роботу як депутат. Українець удруге поспіль пробився до фіналу Олімпійських ігор у греко-римській боротьбі. У Ріо він здобув срібло, а в Токіо – золото!

«Дуже радий, що вдалося вийти у фінал. Знаю, як хвилюються наші українці, і хочу їх порадувати гідним результатом. Коли на тобі велика відповідальність, за тобою – ціла країна, за тобою люди, які впродовж п'яти років казали, що ми чекаємо “золота”, – я б дуже не хотів їх підставити», – сказав спортсмен (З інтернет-джерел).

обранець – *ales*

присяга – *jurământ*

поспіль – *alături, unul după altul*

424. Прочитайте словосполучення. Визначте в них головні та залежні слова. На які питання відповідають залежні слова лівої та правої колонок? Що спільного між цими словами? Чим вони різняться?

Дмитрикові обов'язки.

Твої обов'язки.

Мамині руки.

Її руки.

Лелече гніздо.

Їхне гніздо.

Присвійні займенники вказують на належність чогось певній особі.

Присвійними є займенники *мій, наш, твій, ваш, свій, його*.

Опрацюйте таблицю

Морфологічні ознаки й синтаксична роль присвійних займенників

Подібні до прикметників, тому мають такі ж морфологічні ознаки.

Змінюються за родами, числами й відмінками.

У реченні найчастіше виступають означенням, наприклад: *Щоночі, перш ніж заснути, уявляйте собі **свій** ідеальний завтрашній день.*

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИСВІЙНИХ ЗАЙМЕННИКІВ				
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н. в.	<i>свій</i>	<i>своя</i>	<i>своє</i>	<i>свої</i>
Р. в.	<i>свого</i>	<i>своєї</i>	<i>свого</i>	<i>своїх</i>
Д. в.	<i>своєму</i>	<i>своїй</i>	<i>своєму</i>	<i>своїм</i>
Зн. в.	<i>свій, свого</i>	<i>свою</i>	<i>свій, свого</i>	<i>свої, своїх</i>
Ор. в.	<i>своїм</i>	<i>своєю</i>	<i>своїм</i>	<i>своїми</i>
М. в.	<i>на своєму, на своїм</i>	<i>на своїй</i>	<i>на своєму, на своїм</i>	<i>на своїх</i>

Займенники *свій, твій, мій, їхній* відмінюються як прикметники м'якої групи, а займенник *наш, ваш* – як прикметник твердої групи.

425. Прочитайте діалог. Кого ви підтримуєте в розмові? Поясніть свою думку. Випишіть присвійні займенники. Визначте рід, число, відмінок і синтаксичну роль.

– На мою думку, наш основний обов’язок – навчання. Ми маємо розвивати свій інтелект, самовдосконалюватися. Батьки зацікавлені в цьому, тому їхнє завдання – створити нам умови для успішної самореалізації, а не завантажувати домашніми обов’язками.

– Розумію тебе, але не можна бути лише споживачем, потрібно мати певні обов’язки і вдома.

інтелект – intelect

самовдосконалюватися – a se autoperfecționa, a se autodesăvîrși

самореалізація – autorealizare

споживач – consumator

Вказівні займенники **цей, той, такий** указують на один предмет із ряду однорідних: **цей** указує на ближчий предмет, **той** – на більш віддалений у просторі або часі, **такий** – не тільки вказує на предмет, але й підсилює його ознаки. Вказівний займенник **стільки** вказує на невизначений або невизначено-великий кількісний вияв предмета.

Опрацюйте таблицю

Морфологічні ознаки й синтаксична роль вказівних займенників

Вказівні займенники **цей, той, такий** подібні до прикметників, тому мають такі ж морфологічні ознаки.

Вказівний займенник **стільки** подібний до кількісних числівників. Він змінюється лише за відмінками, як числівник **два**.

У реченні вказівні займенники виступають означеннями (*Ця квітка запашна*), рідше – підметами чи додатками (*Ти не думаєш про це*).

змінюються за родами, числами й відмінками

ВІДМІНЮВАННЯ ВКАЗІВНИХ ЗАЙМЕННИКІВ							
	Відмінюються як прикметники						Відмінюється як числівник два
Н. в.	<i>той</i>	<i>цей</i>	<i>та</i>	<i>ця</i>	<i>ті</i>	<i>ці</i>	<i>стільки</i>
Р. в.	<i>того</i>	<i>цього</i>	<i>тієї</i>	<i>цієї</i>	<i>тих</i>	<i>цих</i>	<i>стількох</i>
Д. в.	<i>тому</i>	<i>цьому</i>	<i>тій</i>	<i>цій</i>	<i>тим</i>	<i>цим</i>	<i>стільком</i>
Зн. в.	<i>той, того</i>	<i>цей, цього</i>	<i>ту</i>	<i>цю</i>	<i>тих</i>	<i>цих</i>	<i>стільки, стількох</i>
Ор. в.	<i>тим</i>	<i>цим</i>	<i>тією</i>	<i>цією</i>	<i>тими</i>	<i>цими</i>	<i>стількома</i>
М. в.	<i>на тому</i>	<i>на цьому</i>	<i>на тій</i>	<i>на цій</i>	<i>на тих</i>	<i>на цих</i>	<i>на стількох</i>

426. Провідмініайте подані словосполучення.

Той молодий красень, ця білолиця красуня.

427. Прочитайте, прослухайте і запишіть займенники у дві колонки: у першу – присвійні; у другу – вказівні.

Їхній, їх, наш, той, стільки, цей, ваша...

Означальні займенники **весь (увесь, ввесь), усякий (всякий), кожний (кожен), жодний (жоден), інший, сам, самий** узагальнено вказують на ознаки предмета.

Опрацюйте таблицю

Морфологічні ознаки означальних займенників

Подібні до прикметників, тому мають такі ж морфологічні ознаки.

Змінюються за родами, числами й відмінками.

Займенники **кожен (кожний), всякий, всілякий, інший, сам, самий** відмінюються як прикметники твердої групи.

У реченнях означальні займенники виступають означеннями (*Кожна деталь варта уваги*), рідше – підметами чи додатками (*Закон стосується кожного*).

ВІДМІНЮВАННЯ ОЗНАЧАЛЬНИХ ЗАЙМЕННИКІВ				
	Чоловічий	Жіночий	Середній	Множина
Н. в.	<i>весь (увесь, ввесь)</i>	<i>вся (уся)</i>	<i>все (усе)</i>	<i>всі (усі)</i>
Р. в.	<i>всього</i>	<i>всієї</i>	<i>всього</i>	<i>всіх</i>
Д. в.	<i>всьому</i>	<i>всій</i>	<i>всьому</i>	<i>всім</i>
Зн. в.	<i>весь (всього)</i>	<i>всю</i>	<i>все</i>	<i>всі (всіх)</i>
Ор. в.	<i>всім</i>	<i>всією</i>	<i>всім</i>	<i>всіма</i>
М. в.	<i>на всьому (на всім)</i>	<i>на всій</i>	<i>на всьому (на всім)</i>	<i>на всіх</i>

428. Спишіть речення, уставте потрібні за змістом означальні займенники з довідки. Визначте рід, число й відмінок та синтаксичну роль використаних означальних займенників.

1. За Україну! З огнем завзяття рушаймо, браття, ... вперед!
2. ... птиця має свій голос, ... поле має свій колос, ... справа має свої почини, ... казка – свої причини.
3. І миті ... не можна повернути, щоб заново, по-іншому прожити.
4. Сріблястий шлях, прокладений місяцем, простягся морем до ... берега.
5. Мислив я, що ... серце має ... ритм одмінний, ... біль, ... радість, ... стук і ... кров.
6. І ... фініш – це, по суті, старт.
7. ... двір хазяйським оком держиться.
8. Не можу стояти, доки ... працюють, піду полежу (З довідника).

Довідка: *кожен, інший, кожний, всякий, іншого, самого, кожна, жодної, іншу, кожне, всі, інші.*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

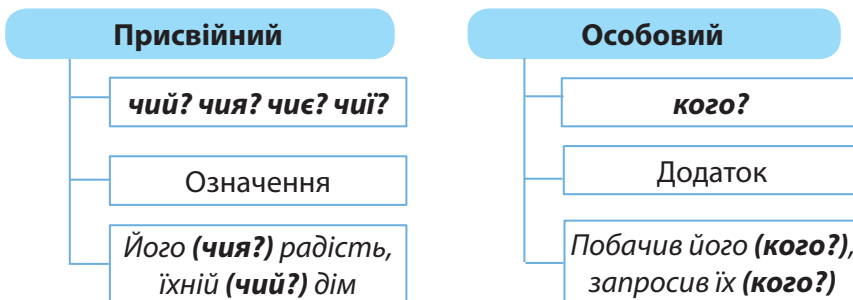
Кількість займенників в українській мові невелика, але вони вживаються дуже часто. За частотою вживання займенники посідають третє місце (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

УВАГА! Розрізняйте особові та присвійні займенники

При іменнику особові займенники *його, її, їх (їхній)* у формі родового відмінка набувають значення присвійних. Найлегше їх розрізнити за допомогою запитань.

429. Спишіть речення. Визначте розряд за значенням і синтаксичну роль займенників.

1. Її викликали до дошки. 2. Його не було сьогодні на першому уроці. 3. У її кімнаті було затишно. 4. Його підручник лежав на столі. 5. Я підвіз їх до їхнього будинку.

430. Прочитайте подані речення. У яких слово *це* є вказівним займенником середнього роду, а в яких – іншою частиною мови?

1. Це кошенятко таке кумедне.
2. Кіт – це свійська тварина.
3. Це моя найкраща подруга.
4. Я прочитала це оповідання із захопленням.

Міркуйте: у першому реченні слово *це* виступає означенням, відповідає на питання *яке?*

У другому реченні слово не відповідає на питання, не є членом речення, тому *це* інша частина мови.

431. Поставте означальні займенники в указаній формі. Виділіть закінчення. Складіть словосполучення з кожним займенником, одне з них уведіть у речення.

Весь – М. в.; кожне – Р. в.; сам – Ор. в.; усякі – Зн. в.; все – Ор. в.; інші – Д. в.; інша – Р. в.

■ МОДЕЛЮЄМО

432. Відновіть прислів'я, доберіть їх продовження з другої колонки. Запишіть речення в такій послідовності: 1) з присвійними займенниками; 2) із вказівними займенниками; 3) з означальними займенниками.

На все ...	а дурень сам за всіх вирішить.
Один кивне, ...	а інший усе наперед знає.
Розумний порадиться, ...	і своя доля.
Чоловік свою долю ...	хто нічого не робить.
Учись, ...	усього досягнеш.
Скільки голів, ...	свій лад.
У всякого свій розум ...	на інших дивлячись.
Надією й терпінням ...	працею кує.
Тільки той не помиляється, ...	стільки й умів.

433. Спишіть речення. Підкресліть займенники як члени речення, визначте відмінок і розряд за значенням.

1. Звучав наш сміх у широких коридорах під час перерв.
2. Інші квіти в диханні весни розцвітуть. 3. У пам'яті моїй тримає років сила твій тихий карий зір. 4. Все чарувало нас (За тв. В. Сосюри). 5. Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилася любити. 6. У всякого своя доля і свій шлях широкий (З тв. Т. Шевченка).

§ 56. Відмінювання зворотного займенника себе. Питальні й відносні займенники, їх відмінювання

ЦІНУЄМО

434. Прочитайте текст. Випишіть займенники, визначте відмінок і розряд за значенням. Спробуйте поставити займенник себе в початкову форму (Н. в.), обґрунтуйте.

Стів Джобс захоплювався радіотехнікою. Коли йому було 12 років, він звернувся до одного із творців компанії – НР і сказав:

– Мене звать Стів Джобс. Чи є у вас запасні частини для лічильника частоти?

Директор здивувався. Він просто дав деталі хлопчикові й запропонував:

– Попрацюй у моїй компанії!

Так Стів Джобс поєднав власне хобі та віру у власні сили й досяг успіху.

Тож і ви не бійтеся експериментувати. Пізнайте себе! Любіть те, що робите (З інтернет-джерел).

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Зворотний займенник **себе** вказує на виконавця дії й може стосуватись усіх трьох осіб: *похвалив (я), похвалив (ти), похвалив (він), похвалила (вона) себе* тощо.

Відмінювання зворотного займенника себе	
Н. в.	
Р. в.	себе, до себе
Д. в.	собі
Зн. в.	себе
Ор. в.	собою
М. в.	на собі

УВАГА! Зворотний займенник **себе** не має форми називного відмінка. У реченнях виконує роль додатка. Підметом не буває, бо підмет завжди в називному відмінку!

435. Прочитайте фразеологізми, поясніть їх значення (усно). Запишіть, визначте відмінок займенника себе в кожному фразеологізмі. Із фразеологізмом *знайти себе* складіть речення, запишіть його.

Взяти себе в руки

Вийти з себе

Душі в собі не чути, брати себе в руки, зарубати собі на носі, не знаходити собі місця, бити себе в груди, бути самим собою, давати собі раду, замикатися в собі, знайти себе, не тямити себе, сам по собі, сам собі пан.

436. Прочитайте речення лівої та правої колонок. Укажіть дві характеристики, за якими відрізняються ці речення. Які з виділених займенників питальні? Поясніть свою думку. У яких за будовою реченнях уживаються відносні займенники? Запишіть два останні речення кожної колонки. Підкресліть головні та другорядні члени в цих реченнях.

Скільки книжок ти вже прочитав за місяць карантину?
Що перетворить подив у допитливість?
Яку розкіш життя відкриває перед людиною читання?
Хто сьогодні буде обов'язково читати?

Порахуй і скажи, скільки книжок ти прочитав за місяць карантину.
Скажіть мені, будь ласка, що перетворить подив у допитливість.
Поміркуй, яку розкіш життя відкриває перед людиною читання.
Ти вирішив, хто сьогодні буде читати.

Опрацюйте таблицю

Відмінювання питальних і відносних займенників <i>хто, що, який, чий</i>				
Н. в.	<i>хто</i>	<i>що</i>	<i>який</i>	<i>чий</i>
Р. в.	<i>кого</i>	<i>чого</i>	<i>якого</i>	<i>чийого</i>
Д. в.	<i>кому</i>	<i>чому</i>	<i>якому</i>	<i>чийому</i>
Зн. в.	<i>кого</i>	<i>що</i>	<i>який, якого</i>	<i>чий, чийого</i>
Ор. в.	<i>ким</i>	<i>чим</i>	<i>яким</i>	<i>чийм</i>
М. в.	<i>на кому, на кім</i>	<i>на чому, на чім</i>	<i>на якому, на яким</i>	<i>на чийому, на чиєму, на чийм</i>

Відмінювання питальних і відносних займенників <i>чия, чиє, чиї, скільки</i>				
Н. в.	<i>чия</i>	<i>чиє</i>	<i>чиї</i>	<i>скільки</i>
Р. в.	<i>чиєї</i>	<i>чийого</i>	<i>чиїх</i>	<i>скільких</i>
Д. в.	<i>чийї</i>	<i>чийому, чиєму</i>	<i>чийм</i>	<i>скільким</i>
Зн. в.	<i>чию</i>	<i>чиє</i>	<i>чиї, чиїх</i>	<i>скільки, скільких</i>
Ор. в.	<i>чиєю</i>	<i>чийм</i>	<i>чийми</i>	<i>скількима</i>
М. в.	<i>на чийї</i>	<i>на чийому, на чиєму, на чийм</i>	<i>на чийїх</i>	<i>на скільких</i>

УВАГА! Займенники *хто, що* в непрямих відмінках мають інші основи, ніж у називному. Займенники *який, чий, котрий* відмінюються як прикметники, займенник *скільки* – як числівник *два*.

437. Перетворіть прості речення з питальними займенниками на складні речення з відносними займенниками. Підкресліть займенники як члени речення.

Зразок. *Кого ти найбільше поважаєш? – Я хочу дізнатися, кого ти найбільше поважаєш.*

Ким ти пишаєшся? Чиєї підтримки ти потребуєш? Які книжки ти читаєш? У скількох гуртках ти береш участь?

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Хто знає такі факти? У Чорному морі понад 5600 видів живих організмів, що майже вдвічі менше, ніж у сусідніх морях. Що нас здивує? У прибережній зоні на радість усім знову можна побачити крабів, креветок та морських коників (3 інтернет-джерел).

438. Прочитайте та прослухайте речення, запишіть їх. Поміркуйте, у яких слово *собі* є займенником у давальному відмінку, а в яких це інша частина мови.

1. Василько налив собі чаю.
2. Іду собі та й пісню співаю.

439. З'ясуйте, у якому з речень слово *що* є відносним займенником.

1. Ті, що творять добро, мусять добрими бути (*О. Підсуха*).
2. Раптом виявилось, що Павка великий винахідник-конструктор (*О. Копиленко*).

Міркуйте так:

Прочитайте речення без слова *що*. Якщо речення має зміст – це сполучник, а не займенник. Замініть слово *що* займенником *який* (*яка, яке, які*). Якщо така заміна можлива, то це займенник.

440. Прочитайте речення, визначте відмінки та синтаксичну роль ужитих у них питальних і відносних займенників.

1. Хто ця жінка, чим вона стривожена, звідки вона і чому не знає шляху до повітового міста? (*А. Шиян*).
2. Добре жить тому, чия душа і думка добро навчилися любити (*Т. Шевченко*).
3. Ой, який хороший день, в небі чисто-чисто.
4. Скільки музики й пісень розлилось над містом! (*М. Познанська*)
5. Книга й школа – що є глибше, як із наукою дружить? (*П. Тичина*)

МОДЕЛЮЄМО

441. Запишіть речення у дві колонки так, щоб у першій колонці слово *що* було займенником, а в другій – сполучником.

1. У серце ввійде те, що буде йти від іншого серця.
2. Усі зрозуміли, що Андрій ні в чому не винний.
3. Добре, що ви молоді, сповнені сил.
4. Моя душа не забуде дарунка, що рідна людина піднесла.
5. Можливо, ви знаєте, що окремі слова можуть мати подвійний наголос.

Ключ. Перші букви слів, які стоять після **що**, утворять слово, яке стане оцінкою вашої роботи.

442. Запишіть прислів'я, уставте потрібні за змістом відносні займенники. Визначте їх синтаксичну функцію. Назвіть відмінки займенників.

1. Думай, ... робити, але не роби те, ... надумав. 2. ... закінчує вчитися, той перестає жити. 3. Розумний знає, ... й немає. 4. Не той багатий, ... багато прожив, а той, ... багато діла зробив. 5. ... розумніша голова, тим легше рукам. 6. ... знаєш, за плечима не носиш.

§ 57. Неозначені та заперечні займенники, їх творення, відмінювання та написання

ЦІНУЄМО

443. Прочитайте текст. Про кого йдеться? На що вказують виділені займенники? Випишіть займенники, визначте їх розряд.

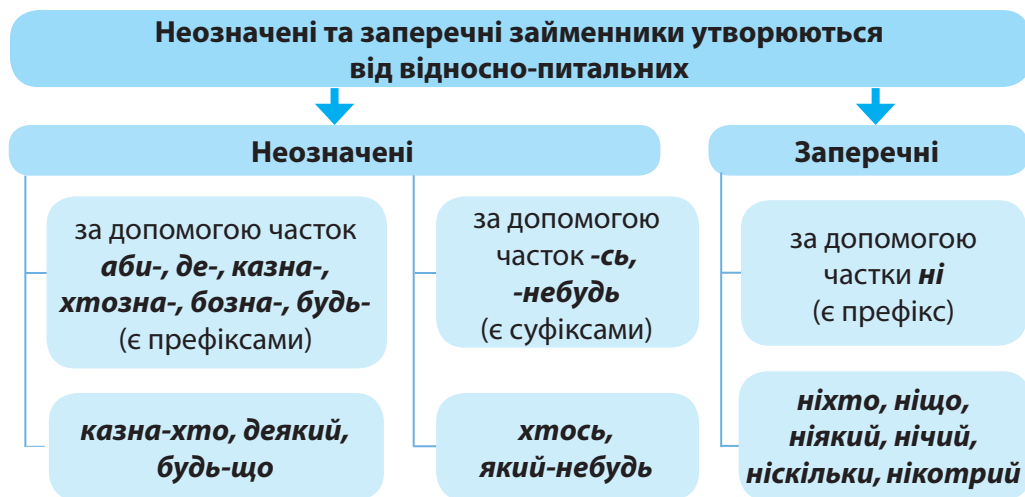
Зараз нікогісінького тут нема. *Ніхто* і *ніщо* не заважає, він зможе віддатися своїй улюбленій справі.

Тарас виймає папір і починає перемальовувати. Але всі почуття, думки, мрії збуджені прогулянкою. Йому дуже захотілося заспівати так, як колись співав він сам, коли блукав степами, ярами, над синім Дніпром. У голові линуть ці пісні з якимись новими своїми словами, і, замість того, щоб малювати, як збирався, на рисувальному папері, він записує свої пісні (За О. Іваненко).

Т. Шевченко. Автопортрет. 1843 р.

Опрацюйте таблицю

444. Прочитайте, прослухайте та запишіть спочатку заперечні займенники, потім – неозначені.

Дещо, абичий, ніщо, хто-небудь, нічий, ніскільки, ніякий, ніхто, хтозна-скільки...

Опрацюйте таблицю

Заперечні й неозначені займенники відмінюються як відносні й питальні, від яких вони утворені		
Н. в.	<i>ніхто́</i>	<i>яка́-небу́дь</i>
Р. в.	<i>ніко́го</i>	<i>яко́ї-небу́дь</i>
Д. в.	<i>ніко́му</i>	<i>якій-небу́дь</i>
Зн. в.	<i>ніко́го</i>	<i>яку-небу́дь</i>
Ор. в.	<i>нікі́м</i>	<i>якою-небу́дь</i>
М. в.	<i>ні на ко́му</i>	<i>на якій-небу́дь</i>

445. Складіть із поданими дієсловами по два словосполучення: одне – із неозначеним займенником; інше – із заперечним (дієслово повинно мати при собі заперечну частку не). Визначте, у яких відмінках ужито займенники.

Зразок. *Писати (що?) – писати абищо; не писати нічого.*

Пригадувати (кого?) ... ; товаришувати (з ким?) ... ; ризикувати (чим?) ... ; говорити (про що?) ... ; запитати (що?) ... ; хвилюватися (за що?) ... ; прийти (з чим?) ... ; розповідати (про кого?)

446. Перекладіть українською мовою народні вислови. Підкресліть займенники як члени речення, укажіть їх розряд та морфологічні ознаки (рід, особу, число, відмінок).

Nimeni nu s-a născut deștept, ci s-a învățat. Ce ai învățat nu porti în spate. A venit cineva și a luat ceva, să alerg după el – nu știu după cine, căci m-am dus încolo – nu știu încotro. Cine vrea să știe mai mult, trebuie să doarmă mai puțin. Cine de oameni întrebă, acela și minte are. Singur pe sine o dată în an se iubește.

ПІЗНАЄМО

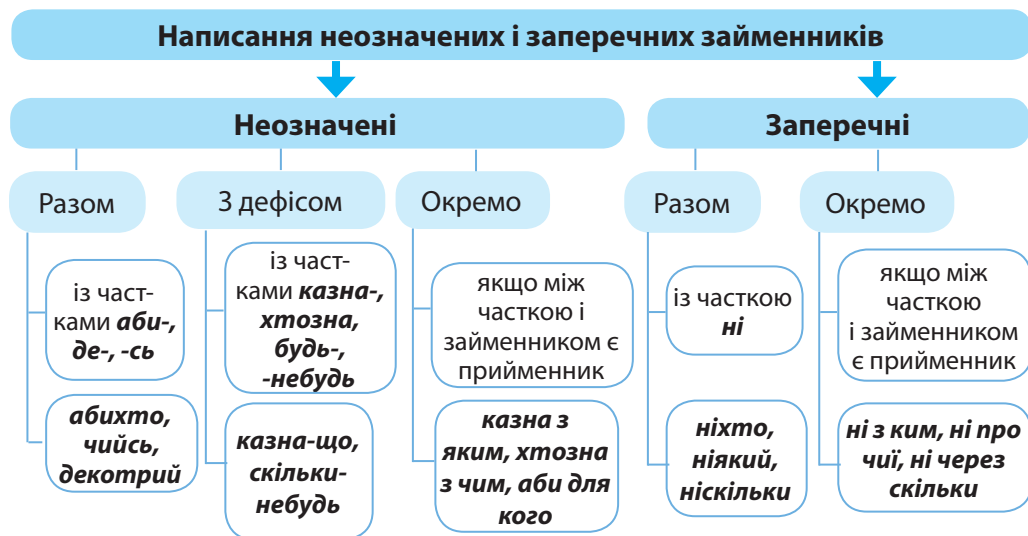
Хвилинка-цікавинка

Якби вас запитали, скільки загалом існує кольорів, щоб ви відповіли? Виявляється, людське око може легко розрізнити близько 10 мільйонів кольорів. Це відбувається завдяки мільйонам колбочок в оці, здатних розрізняти пігмент* (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

Опрацюйте таблицю

447. Запишіть займенники в три колонки: у першу – займенники, що пишуться з частками разом; у другу – з дефісом; у третю – окремо. Розберіть за будовою займенники *хтозна-чого, який-небудь, дечим*.

(Ні)хто, ні(в)кого, де(з)чим, кимо(сь), чий(небудь), будь(з)ким, будь(до)кого, (будь)кого, хтозна(з)ким, хтозна(до)чого, (хтозна)чий, хтозна(від)чого, казна(з)чим, (аби)хто, аби(з)чим, (аби)чий, чим(небудь), (аби)якого, який(небудь), (аби)що, аби(до)чого, (де)хто, (де)який, (де)чим, де(з)ким, (де)котрий, (де)яким, (де)кого, ні(до)кого, ні(з)ким, ні(з)яким, (ні)кого, (ні)чим, (ні)скільки, ні(з)чим, ні(за)ким, (будь)хто.

448. До поданих займенників доберіть антоніми. Складіть речення із займенником *хтось* та з його антонімом.

Хтось –	щось –	чийсь –
якийсь –	дещо –	дехто –
котрийсь –	про щось –	у когось –
для когось –	у якомусь –	у чомусь –

МОДЕЛЮЄМО

449. Прочитайте займенники, утворіть від них заперечні й неозначені займенники. З'ясуйте групу за значенням і відмінок займенників.

Кого, яким, що, скількох, чия, чому, хто, чийому, ким, чие, котрого.

450. Доберіть до слів і сполучень слів синонімічні фразеологічні звороти із заперечними й неозначеними займенниками. Скористайтеся довідкою.

Робити з великим напруженням; завжди; досить непогано; безперечно; ніщо.

Довідка: *нічого не скажеш; нічого собі; ніяка сила; будь-якою ціною; у будь-яку хвилину.*

451. Запишіть речення, розкрийте дужки, поясніть правопис займенників.

1. (Де)який час у залі панувала тиша, а потім залунали гучні оплески. 2. За консультацією може звернутися (будь) хто. 3. Хай (аби)що, а ця зустріч повинна відбутися. 4. Хто(сь) тихенько нишпорив у сусідній кімнаті. 5. (Будь)хто може взяти

участь у цьому конкурсі. 6. Хтозна(в)кого не проси, (будь)кого не перепрошуй. 7. Без здоров'я (ні)що людині не миле. 8. Я б тобі сказав що(сь), та хай тобі скаже хто(сь). 9. А добра того було (казна)скільки. 10. Жодне погане слово не зірвалося ні(в)кого з уст. 11. Нехай я буду (казна)що, а не заповрожець (*З посібника*).

гучний – tare; zgomotos, răsunător
консультація – consultație

Розбір займенника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Розряд.
4. Рід (якщо є), число (якщо є), відмінок.
5. Синтаксична роль.

Уже заходило сонце, коли Богдан, шулячись усередині, підійшов до своєї хати (М. Стельмах).

Зразок усного розбору

Своєї – займенник, початкова форма – своя, присвійний, ужитий у формі жіночого роду, однини, родового відмінка; у реченні виступає означенням.

Зразок письмового розбору

Своєї – займ., п. ф. – своя, присвійний, Р. в., одн., означення.

452. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Виділені займенники розберіть як частину мови.

Звук летів знизу річки. Лось звівся, тепер **його** постать чітко вимальовувалась у досвітніх сутінках. Він був великим звіром з широкими грудьми, які легко здималися од дихання. Роги нагадували осінній низькорослий кущ, **із якого** обнесло листя (Є. Гуцало).

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Займенник»

Виконайте тестові завдання

1. Усі особові займенники в рядку

- А ви, ніякий
- Б вони, хтось
- В ваш, їхній
- Г мене, вас

2. Разом треба писати всі займенники в рядку

- А де/який, хто/небудь
- Б ні/скільки, котрого/сь
- В ні/до/кого, ні/з/ким
- Г аби/що, хтозна/який

3. Особові займенники I та II особи множини вжито в реченні

- А Не він би казав, не я би слухав.
- Б Ви мовчіть, а ми будемо підтакувати.
- В Ти над товаришем не смійся, бо над собою заплачеш.
- Г Шукайте ви собі там прибутку, де немає іншим загибелі.

4. Усі означальні займенники в рядку

- А самий, чий
- Б жодний, той
- В сам, абиякий
- Г всякий, інший

5. З дефісом треба писати всі займенники в рядку

- А казна/кого, ні/скільки
- Б хтозна/який, ні/з/ким
- В хто/небудь, аби/що
- Г будь/де, хто/небудь

6. Особовий займенник III особи має приставний -н- у реченні

- А (Він) як послухати, так і Бога нема.
- Б Ніхто не знає, що (він) в житті чекає.
- В Не дивись на чоловіка, а на (він) діло.
- Г У (він) і льоду серед зими не випросиш.

7. Установіть відповідність між займенником та його розрядом за значенням

1 Ми з другом грали в теніс.	А неозначений
2 Хто хоче більше знати, треба менше спати.	Б особовий

3 Ішли повільно, боялися що-небудь пропустити. В вказівний

4 Копали цей колодязь при дорозі чумаки. Г відносний

8. Установіть відповідність між займенником у реченні та його відмінком

1 Вони наближалися дуже швидко. А називний

2 Моїм винаходом зацікавилися друзі. Б родовий

3 Біля нашого будинку зупинилося сім машин. В давальний

4 Так думай, щоб потім не довелося тобі переробляти. Г орудний

Прочитайте текст і виконайте завдання 9–12 до нього.

(1) Коли б *кому-небудь* забажалося добре придивитися з того берега на наш світ, то відразу побачив би нас у цьому лелечому гнізді. (2) У нас склалася особлива дружба, яка не допускала будь-яких секретів один від одного. (3) Їй хотілося розповісти комусь про свої кривди, щоб хтось приголубив і заспокоїв. (4) Прокидається він, бачить над собою сиву бороду (*З підручника*).

9. Присвійний займенник ужито в реченні

А 1

Б 2

В 3

Г 4

10. Зворотний займенник ужито в реченні

А 4

Б 3

В 2

Г 1

11. У першому реченні виділений займенник виконує синтаксичну роль

А підмета

Б означення

В додатка

Г обставини

12. Особовий займенник ужито в називному відмінку в реченні

А 4

Б 3

В 2

Г 1

ПОВТОРЕННЯ В КІНЦІ РОКУ

ДОЗВІЛЛЯ. ХОБІ

§ 58. Лексикологія. Фразеологія

453. Випишіть власне українські слова. Доберіть до виділених слів синоніми.

Багаття, фарватер, гай, держава, сузір'я, боксер, баскетбол, прізвище, передбачати, вариво, вермішель, *чарівний*, мрія, інтуїція, вибалок, кафе, голота, реверанс, відродження, смуга, рюкзак, зачарований, нездара, дуель, малесенький, *кремезний*, леді.

454. Спишіть слова, уставляючи пропущену букву *и* або *і*. Підкресліть орфограму «Правило дев'ятки». З одним словом (на вибір) складіть і запишіть спонукальне речення.

Велос..пед, роум..нг, ч..пси, парк..нг, пр..нтер, інтонац..я, д..плом, д..ректор, глад..олус, аргент..нський, ц..стерна, Д..дро, С..dney, Ваш..нгтон, Мекс..ка, Ч..лі, С..нгапур, Лейпц..г, Сан-Франц..ско.

455. Спишіть, розкрийте дужки *і*, де треба, уставте букви.

1. Ман..а з неба не падає і не впаде (*М. Вінграновський*).
2. Вся величезна тер..иторія станції була в цей день переповнена військами (*Олесь Гончар*).
3. Цінує розум вигуки прогрес..у, душа скарби правічні стереже (*Л. Костенко*).
4. Мадон..а – це жінка з маленьким дитям на руках (*Л. Забашта*).
5. Хіба метал.. проймеш словом? (*Панас Мирний*)
6. Мое небо підперте колон..ами димарів, а земля оперезана поясом лану (*В. Лучук*).
7. З обличчя Тал..ін.. сон свій витер. До праці тал..ін..ці ідуть (*В. Лучук*).

правічний – *din veac, de demult*

456. Прочитайте речення. Випишіть застарілі слова. Які з них є архаїзмами, а які – історизмами?

1. І на оновленій землі врага не буде, супостата... (Т. Шевченко). 2. Як лицедій, міняє маски час (Л. Костенко). 3. Групами йшли спудеї академії, міщани, купці... Сьогодні має бути театральна вистава (Р. Чумак). 4. Дзигарі на першому поверсі у вестибюлі непоквапно відбили вісім ударів (Ю. Смолич).

457. Випишіть із кожної групи словосполучень фразеологізм. Доберіть із довідки значення виписаних фразеологізмів. З перших букв лексичних значень прочитайте слово.

1. Макітра розуму; глек розуму; тарілка розуму.
2. Замилювати боки; замилювати очі; замилювати спину.
3. Проковтнути горох; проковтнути язик; проковтнути слину.
4. Ні світ ні полудень; ні світ ні зоря; ні світ ні тьма.
5. Як кіт наплакав; як дощ наплакав; як горобець наплакав.

Довідка: *мало; удосвіта; розумний; замовкнути; обманювати.*

458. Прочитайте, прослухайте та запишіть речення, визначте синтаксичну роль фразеологізмів.

1. Він довго ще почував себе ні в сих ні в тих.
2. Шила в мішку, синку, не сховаєш.
3. Дядько любив чужими руками жар загібати.

459. Виконайте тестові завдання.

1. Усі слова є термінами в рядку

- А числівник, квадрат
- Б поміщик, знамено
- В вітер, хуртовина
- Г когут, файний

2. Усі слова є синонімами в рядку

- А промова, діалог
- Б говорити, мовчати
- В дискусія, суперечка
- Г безмежний, великий

3. Усі слова іншомовного походження в рядку

- А небо, квіти
- Б сайт, скринька
- В дизайн, планшет
- Г сніданок, смартфон

4. Лексичну помилку НЕ допущено в рядку

- А вірний друг
- Б слідуючий день
- В приймати участь
- Г на протязі уроку

5. У реченні «Нарешті вона замовкла» виділене слово можна замінити фразеологізмом

- А пекти раків
- Б знати на зубок
- В прикусити язика
- Г замилювати очі

6. Фразеологізмами є всі вислови, ОКРІМ

- А дерти носа
- Б повісити носа
- В потерти носа
- Г тикати носом

7. Установіть відповідність між групою слів за вживанням та реченням

1 стилістично забарвлене слово	А Уранці заспівав когут.
2 термін	Б Мені назустріч вийшла дівчина.
3 діалектне слово	В Біля неї стояв малесенький хлопчик.
	Г Суфікс – це значуща частина слова, що стоїть після кореня.

8. Установіть відповідність між фразеологізмом та його синтаксичною роллю в реченні

1 Рішення накивати п'ятами прийшло миттєво.	А підмет
2 Жінки зібралися біля двору теревені правити.	Б присудок
3 Сергійко – права рука класного керівника.	В обставина
	Г означення

§ 59. Словотвір. Орфографія

460. Прочитайте, прослухайте та доберіть до похідних слів твірні. Визначте у твірних словах твірну основу, а в похідних – префікси та суфікси, за допомогою яких вони утворилися.

Котик, продавець, гіркота, чемно, схильність, рознести...

461. До слова казати доберіть спільнокореневі слова. Утворіть словотвірний ланцюжок.

462. Визначте спосіб творення поданих слів.

Верболіз, перелаз, кущ, перехід, випас, блакить, перелісок, співробітник, городній, ямка, мудрець, прадід, недавно, принести, зоопарк, працелюб.

463. Утворіть з поданих пар слів словосполучення «прикметник + іменник». Укажіть чергування приголосних. Які слова ви написали з великої букви й чому?

Узбек, плов; студент, гуртожиток; казах, степ; Острог, академія; Прага, торт; чумак, шлях; тюрки, народи; Галичина, акцент; Рига, берег; Овруч, вулиці; пірати, корабель.

464. Прочитайте текст. Визначте його тему. Випишіть складні слова. Зробіть їх словотвірний розбір. Обґрунтуйте написання виділених слів.

Календарна обрядовість поділяється на чотири основних цикли: *зимовий*, *весняний*, *літній* та *осінній*. Кожний цикл обрядовості *приурочувався*, з одного боку, до природних явищ, і з іншого – до відповідних їм видів сільськогосподарської діяльності.

Саме зима – найбагатша на свята пора року. Популярними обрядовими українськими піснями цього циклу є колядки й щедрівки.

Основним весняним *святом* у народі завжди вважався Великдень.

Найрізноманітнішим є літній обрядовий цикл, який триває від кінця травня аж до початку вересня.

Осінній цикл свят замикає річне календарно-обрядове коло. *Більшість* обрядів цього періоду *пов'язана* не з конкретною датою чи святковим днем, а з виконанням певного виду робіт (*З інтернет-джерел*).

465. Утворіть зі словом минуле два речення, щоб продемонструвати перехід слова з однієї частини мови в іншу.

466. Виконайте тестові завдання.

1. Слово «перекладач» утворено способом

- А** безафікчним
- Б** суфіксальним
- В** префіксальним
- Г** префіксально-суфіксальним

2. Суфіксальним способом утворено всі слова рядка

- А** прибережний, розпис
- Б** водограй, підземний
- В** лісок, молдовський
- Г** зелень, чорнослив

3. Одним способом утворено всі слова рядка

- А** двоповерховий, дощик
- Б** кароокий, круглолиций
- В** НУШ, морський
- Г** синь, літній

4. Способом переходу з однієї частини мови в іншу утворено слово в реченні

- А** Ми зайшли в учительську.
- Б** Учительська кімната була просторою.
- В** Молода жінка підійшла до дверей.
- Г** Черговий учень зустрічав гостей.

5. Правильно записано всі слова в рядку

- А** пів яблука, пів-ніч
- Б** пів дня, пів-Києва
- В** напів кущ, пів'ягоди
- Г** пів манго, полумисок

6. Правильно визначено спосіб творення слова в рядку

- А** ліс – безафіксний
- Б** милий – префіксальний
- В** чорнослив – префіксально-суфіксальний
- Г** приміський – суфіксальний

7. Установіть відповідність між словами та способом їх творення

1 хід, гнів	А суфіксальний
2 виховний, сильний	Б безафіксний
3 світловолосий, праворуч	В префіксально-суфіксальний
	Г складання основ

8. Установіть відповідність між словами та суфіксом, який треба писати при творенні прикметників

- 1 -зьк(ий)
- 2 -ськ(ий)
- 3 -цьк(ий)

- А Ялпуг, Прага
- Б птах, Сиваш
- В козак, ткач
- Г казах, страх

§ 60. Морфологія. Орфографія

467. Прочитайте, прослухайте та запишіть подані слова в чотири колонки: у першу – іменники; у другу – прикметники; у третю – числівники; у четверту – займенники.

Його, світло, кольоровий, себе, сім, санчата, три восьмих, їх, Наталчина, курчат, п'ятеро, осінній...

468. Поставте іменники в орудному відмінку однини, поясніть написання.

Ніж, біль, кров, верф, піч, сіль, груша, вежа, змія, гай.

469. Спишіть речення, підкресліть іменники як члени речення та визначте рід, число, відмінок, відміну і групу.

1. Герб – символічний знак, своєрідний ключ до історії роду, міста, держави (*За А. Мовчун, Л. Соловець*). 2. Ти повір у пахучу траву, у цвітіння ночей горобиних (*П. Перебийніс*). 3. Пишаюсь родом і своїм народом, бо це – життя моє, моя природа (*Л. Голота*).

470. Запишіть іменники у дві колонки: у першу – загальні назви; у другу – власні назви. У кожному іменнику підкресліть першу від початку букву, із цих букв прочитаєте прислів'я.

(А,а)нґлія, (Р,р)одина, (І,і)ндик, (Н,н)аталка, (Д,д)иректор, (Е,е)верест, (П,п)олтава, (Н,н)імець, (О,о)панас, (А,а)кація, (М,м)ова, (Л,л)ьвів, (О,о)деса, (О,о)брій, (В,в)орона, (В,в)еликий, (В,в)із, (А,а)зія.

індик – *curcap*

471. Відновіть речення, поставте замість крапок прикметники з довідки у відповідній формі. Визначте їх рід, число й відмінок.

1. ... друг у біді не залишить. 2. Зовні апельсин 3. Як з'їсти кисле яблуко, а потім солодке, то воно здається ще

4. До ... соку додають цукру, бо сік дуже кислий. 5. Оля вихвалялася ... черевичками. 6. Ніде немає воїнів ... і відважніших від українських. 7. Шпаки люблять ласувати стиглими темно-червоними ... ягодами.

Довідка: справжній, оранжевий, лимонний, смачніший, червоний, стійкіший, вишневий.

472. Випишіть словосполучення в три колонки: у першу – з якісними прикметниками; у другу – з відносними; у третю – з присвійними. Підкресліть останню букву кожного словосполучення й прочитаєте повністю вислів французького просвітителя Ш. Монтеск'є: «Треба багато вчитися, щоб знати...».

Лисячий усміх, золотий браслет, золоте правило, риба'чий жир, лисяче манто, гусячий пух, горобина ніч, лисячі нори.

манто – mantou

473. Відновіть прислів'я, підкресліть числівники як члени речення, визначте відмінок.

1. За, поженешся, жодного, не, зайцями, двома, спіймаєш.
2. Хата, не, господинь, де, там, сім, метена.
3. Одна, ще, голова, добре, а, краще, дві.
4. Сім, відмір, а, разів, відріж, один.

474. Запишіть числа словами так, щоб у першому випадку вони означали кількість, а в другому – порядок при лічбі. Провідмініайте виділені два складених числівники.

4, 7, 16, 20, 25, **49**, 100, 148, **576**, 1699, 2545.

475. Запишіть займенники, зніміть скісну риску. Поясніть свою думку.

Будь/який, аби/до/кого, ні/до/чийого, на/який/небудь, з/казна/яким, ні/в/чийй, ні/який, казна/хто, аби/кого, ні/в/якій, ні/хто, що/небудь, ні/до/чого, аби/з/ким, бозна/який, де/кому, який/сь, ні/на якій, хтозна/скільки, ні/в/чому.

476. Виконайте тестові завдання.

1. Іменниками є всі слова в рядку

А стіна, четвертий

Б темний, темнота

В стілець, щастя

Г тихий, тихо

2. Іменниками II відміни є всі слова в рядку

А ніч, ім'я

Б зілля, мати

В батько, сіль

Г море, Дніпро

3. Разом треба писати прикметник з НЕ в рядку

А (не)високі дерева

Б ця дівчина (не)висока

В (не)високий, а низький

Г це (не)синій колір

4. Не можна утворити ступенів порівняння від усіх прикметників у рядку

А міцний, пустий

Б добрий, добренький

В мудрий, квадратний

Г величезний, літній

5. Допущено помилки у відмінюванні числівників рядка

А чотирьохсот, чотирьомстам

Б п'ятисот, п'ятиста

В шестисот, шістьомастами

Г семисот, на семистах

6. Допущено помилку в написанні займенника в рядку

А хтось, деякий

Б будь-хто, аби-що

В бозна з ким, нічого

Г з котримсь, аби в кого

7. Установіть відповідність між розрядом числівника та прикладом

1 цілі

А шестеро, двадцятеро

2 дробові

Б три з половиною, дві четвертих

3 збірні

В дев'яностий, двадцять восьмий

Г сімсот, дев'ять

8. Установіть відповідність між займенником та його розрядом за значенням.

1 що, кому, котрий, якого

А зворотні

2 кому-небудь, абикому, казна-хто

Б відносні

3 самого, кожній, увесь, іншого

В неозначені

Г означальні

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 61. Спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) (повторення та поглиблення).

Загальне уявлення про ситуацію спілкування: той, хто говорить / пише, адресат мовлення, тема й основна думка висловлювання (практично)

477. Прочитайте висловлення Олеса Гончара. Дайте відповіді на запитання.

МОВА – ЯВИЩЕ СУСПІЛЬНЕ

Мова – явище суспільне. З одного боку, мову творить і розвиває народ, з іншого – без мови не було б і науки, і техніки, і релігії, і культури. Мова забезпечує всі без винятку процеси життя і діяльності людини (*Із журналу*).

Вона виникла в суспільстві, обслуговує суспільство, є однією з найважливіших ознак суспільства і поза суспільством існувати не може.

забезпечувати – 1) *a îndestula, a înzestra;*
2) *a aproviziona, a furniza; a asigura, a garanta*

1. Яка різниця між мовою і мовленням?
2. Чому мовлення (мовленнєва діяльність) є найважливішим засобом спілкування?
3. У яких формах і видах функціонує мовлення?

МОВА

система знаків, засобів і правил, що забезпечують процес спілкування й пізнання

МОВЛЕННЯ

це мова в дії, тобто процес використання мови в спілкуванні

478. Запишіть речення. Поясніть, про які види мовленнєвої діяльності йдеться в кожному з речень.

1. Заговори, щоб я тебе побачив (*Сократ*). 2. Говори з кимось поменше, а з собою побільше. 3. Людина має два вуха, щоб багато слухати, а один язик, щоб менше говорити. 4. Не на користь книжку читати, коли тільки вершки хапати. 5. Не перо пише, а розум (*Народна творчість*).

вершок – vîrf, culme, creștet

ВИДИ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Говоріння

Аудіювання

Письмо

Читання

479. Прочитайте та прослухайте повністю уривок із повісті-казки Володимира Рутківського. Хто бере участь у спілкуванні? Назвіть адресата й адресанта мовлення. Визначте тему, основну думку висловлення й місце спілкування.

ГОСТІ НА МІТЛІ

– Отаке-то життя, – сумовито сказав Аристарх, коли втупився в сонячну пляму, що повільно піднімалася по стіні льоху. – А от у вас, людей, кажуть, їжа зовсім інакша. Це правда?

– Правда, – погодився Степан.

– От ти, наприклад, що з'їв би в першу чергу?

Степан замислився.

– Багато чого... Для початку я, мабуть, випив би кухоль молока.

– Молока? – перепитав Аристарх і жадібним поглядом упився в Степанове обличчя. – Я чув, що це неймовірна смакота, але ні разу ще не куштував. А яке воно хоч на вигляд, те молоко?

– Звичайнісіньке, – відказав Степан. – Біле й смачне. Можна пити його відразу ж після доїння. Таке молоко називається парним.

– Зрозуміло, – сказав Аристарх і облизався.

– А ще є пряжене молоко, – продовжував Степан. – Це коли воно вистоїться в печі, то на ньому з'явиться така бура шкуринка.

сумовито – trist, cu tristețe

кухоль – cană, сирă; urcior

смакота – gustos, pe plac

480. Відновіть логічну послідовність і розташуйте репліки діалогу в правильному порядку. За потреби замініть репліки відповідно до правил культури спілкування.

– На індивідуальну консультацію.

– То ходімо разом, там ще наші будуть.

– Агов, ти куди йдеш?

– Та ні, не вийде. У мене через пів години змагання з баскетболу. Але я тепер знаю про консультації і прийду наступного разу.

– Навіщо?

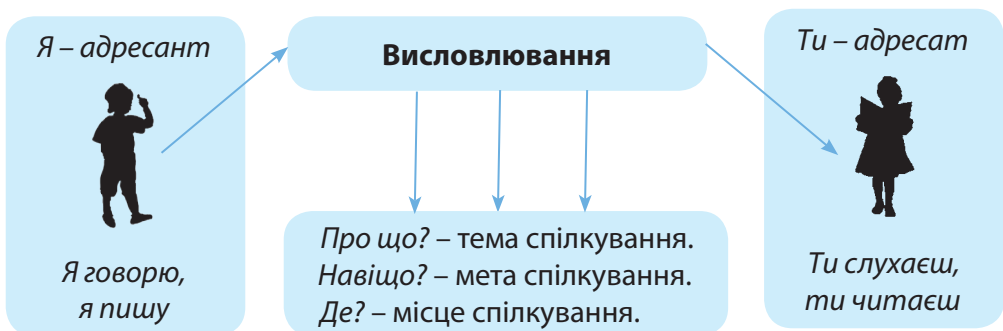
– Успіхів тобі!

– Я не дуже зрозуміла сьогоднішню тему з української мови.

– Бувай!

– О, мені теж вона здається важкою. Правила знаю, а як їх застосувати – не розумію.

Опрацюйте таблицю

481. Утворіть із наведених слів словосполучення. Сформулюйте основні правила спілкування, використайте утворені словосполучення.

Корисний, порада; приємний, спілкування; ввічлива, співрозмовник; доброзичливі, погляд; цікавий, розмова; грубий, слово; погані, настрої.

482. Розгляньте ілюстрації. Визначте тему, мету й місце спілкування. За однією з поданих ілюстрацій складіть і запишіть діалог. Доберіть заголовок.

§ 62. Засоби спілкування (вербальні та невербальні). Правила спілкування

483. Прочитайте та прослухайте текст. Визначте, що таке спілкування.

Життя кожної людини від самого її народження проходить серед людей.

Мовлення – не єдиний спосіб спілкування. Люди обмінюються інформацією й за допомоги інших засобів – жестів, міміки, погляду, пози, рухів тіла, які часто поєднуються в різних комбінаціях. Усе це **невербальні** (несловесні) засоби.

Невербальні засоби спілкування – це система немовних знаків, що слугують засобами для обміну інформацією між людьми.

ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ Й КОМУНІКАЦІЇ

ВЕРБАЛЬНІ

(усне й писемне мовлення)

НЕВЕРБАЛЬНІ

(немовні засоби спілкування)

484. Розгляньте ілюстрації. Визначте засоби спілкування (вербальні, невербальні).

485. Доберіть із довідки значення мови жестів, запишіть.

Зразок. *Ходіння по кімнаті – розмірковування, зважування.*

Рука біля щоти; голова нахилена вниз і вбік, очі опущені; потирання долонь; пальці складені гостроверхим дашком; виставлені з кишень великі пальці; постукування пальцями по столу; погладжування підборіддя; руки закладені за спину; потирання кінчика носа; ходіння по кімнаті.

Довідка: *незгода, сумнів, намір завершити розмову. Прийняття позитивного рішення. Глибокий роздум. Приємне очікування. Впевненість людини, вищої за становищем. Недовіра. Нетерпіння. Роздум щодо прийняття рішення. Владність, агресивність.*

486. Створіть і запишіть пам'ятку «Умови успішного спілкування».

487. Перекладіть речення українською мовою, передайте подану інформацію тільки мовою жестів, поз, мімікою.

1. După lecții vom pleca în parc să admirăm frumusețea toamnei. 2. Prietenul meu (prietena mea) s-a îmbolnăvit. Eu mă duc în vizită. 3. Duminică vom pleca în excursie la delfinariu.

488. За допомогою невербальних засобів спілкування «покажіть» назву телепередачі.

1. «Спортивний матч».
2. «Розсміши коміка».
3. «Новини».
4. «Найрозумніший».
5. «Світ навиворіт».

§ 63. Стилi мовлення: розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний.

Поняття про офіційно-діловий стиль

489. Прочитайте тексти. Визначте їх стилі мовлення. Поясніть, чим вони відрізняються.

Текст 1. Мак дикий – однорічна рослина 20–25 см заввишки, з молочним соком. Листки роздільні. Квіти великі – 3,5–5 см у діаметрі. Чашолистіків 2, вони зелені, рано опадають. Пелюсток 4, яскраво-червоні. Плід – куляста коробочка. Цвіте в травні-липні. Росте на полях, схилах, уздовж доріг по всій Україні, але найчастіше – у західних лісостепових і степових районах та в Криму (*З довідника*).

Текст 2. Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (*З Конституції України*).

Текст 3. На кожному крилі городу росли куці барвінку. Коли повітря ставало по-материнськи м'яким та лагідним, то барвінок зацвітав.

Наче небо бризнуло на землю живою своєю блакиттю, зацвітав так, немов дитячі очі землі дивилися на тебе довірливо (*За Є. Гуцалом*).

Текст 4. Готувалися ми до уроку історії утрюх. Довго розглядали малюнки. Особливо вразив нас малюнок, на якому був зображений князь Олег зі своєю дружиною. Так і було написано: «З дружиною». Ми довго шукали поміж вусатих, озброєних мечами і списами дядьків, що сиділи на конях, оту князеву дружину... (*Із журналу*)

Текст 5. Культура – це не тільки все те, що створено руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поводження, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови (За В. Русанівським).

За різних умов спілкування про те саме ми говоримо чи пишемо по-різному, тобто використовуємо різні **стилі мовлення**. Кожен стиль має свої особливості: своєрідні слова й словосполучення, будову речень тощо.

Стилі мовлення вивчає розділ науки про мову, який називають **стилістикою**.

Опрацюйте таблицю

СТИЛІ МОВЛЕННЯ		
НАЗВА СТИЛЮ	СФЕРА ВИКОРИСТАННЯ	ВИДИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ (жанри)
РОЗМОВНИЙ	побутове спілкування, неофіційні обставини	розмова на побутову тему
ХУДОЖНІЙ	художня література	оповідання, повість, роман, п'єса, вірш, поема
НАУКОВИЙ	наука, техніка, освіта	наукова доповідь, наукова стаття, лекція, підручник
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ	ділові папери, службові відносини між державами (дипломатія)	закон, постанова, наказ, розписка, оголошення, заява, звіт
ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ	суспільне життя	промова, звернення, статті про життя суспільства в газетах, журналах, онлайн-виданнях, соцмережах

490. Прочитайте текст. Визначте його тему та сферу використання (побут, освіта, законодавство, художня література). До якого стилю мовлення він належить? З якою метою створено текст?

Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я та набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Дитина, яку тимчасово чи постійно позбавлено сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою (З «Конвенції ООН про права дитини»).

громадянство – *cetățenie*
якнайкращий – *cel mai frumos, cel mai bun*

Офіційно-діловий стиль – різновид мови, який слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті.

Найхарактернішими ознаками цього стилю є *офіційність, конкретність, точність формулювань, стислість, логічна послідовність*.

Основними видами офіційно-ділового стилю є ділові папери (документи): *заява, постанова, оголошення, автобіографія, доручення, розписка, довідка, наказ, договір* тощо.

491. Прочитайте та прослухайте слова. Запишіть (на вибір) ті, які належать до офіційно-ділової лексики. З'ясуйте за словничком значення виділених слів.

Життя, кислиці, зобов'язуюсь, мужній, *констатувати**, розпорядок, покажчик, Сумщина, повноваження, повчати, *довіритель**, шовковий, *канцелярія**...

кислиці – *mere sălbătice*
повноваження – *putere deplină, plenipotență; împuternicire, autorizare*
вештатися – 1) *a umbla*; 2) *a hoinări, a bate străzile, a umbla haimana*

492. Прочитайте мовні звороти офіційно-ділового стилю. Складіть і запишіть 2–3 речення з кількома з них.

Брати участь, взяти до уваги, відповідно до закону, згідно з інструкцією, за згодою сторін, надати можливість, дозвольте нагадати, маю відмовити, просимо повідомити, вважаємо за потрібне, в установленому законом порядку, нести відповідальність, брати зобов'язання, порушувати питання, оголосити подяку.

Оголошення – діловий папір, який повідомляє, оповіщає про щось.

Схема оголошення:

1. Заголовок (*Оголошення*) або звернення (*Увага! Шановні друзі!*).

2. Календарна дата, час і місце проведення заходу.

3. Виклад суті заходу.

4. Підпис (*хто склав оголошення*).

Наприклад.

Оголошення

10 жовтня 2022 року о 15.00 в актовій залі Комунальної установи «Одеський ліцей № 5» відбудеться вистава, яку підготували учасники драматичного гуртка «Прометей».

Вхід вільний.

Комітет культури шкільного самоврядування

493. Розгляньте ілюстрації реклами. Відредагуйте й запишіть.

 494. Складіть і запишіть оголошення про благодійний ярмарок у вашій місцевості.

§ 64. Повторення вивченого про текст, його основні ознаки, особливості будови тексту, використання мовних засобів зв'язку між його частинами

495. Перекладіть українською мовою. У якій колонці записаний текст? Як ви зрозуміли?

După popularitate simbolul Ucrainei nu are seamă. Numele lui în Ucraina îl poartă sute de sate, el este glorificat în sute de cântece. Și aceasta este clar. În popor călinul simbolizează puritatea feciorelnică, puterea vieții, soarta omenească, unitatea națiunii.

Arbustul de călin se făleşte deasupra apei. Copiii mîncau cu poftă dulceață de călin. Primăvara călinul se înveleşte în flori albe. Ieri bunica ne-a povestit legenda călinului (За О. Братко-Кутинським).

Опрацюйте таблицю

Текст – це зв'язне висловлювання з кількох речень, що об'єднуються між собою спільною думкою.	→	Тема – те, про що розповідається в тексті.
	→	Головна думка тексту – це головне, що автор хоче сказати.

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТЕКСТУ

- До тексту можна дібрати заголовок.
- Наявність теми й основної думки.
- Зв'язок речень за змістом.
- Використання мовних засобів для зв'язку речень у тексті (уживання займенників, синонімів, спільнокоренових слів).
- Певна послідовність речень.

496. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Назвіть ознаки, що дозволяють або не дозволяють визначити цей запис як текст. Визначте основні ознаки тексту.

ВІД БЕРЕСТУ – ДО «ЦИФРИ»

Сивочолий чернець Нестор схилився над столом – пише історію свого народу. Цей епізод увічнено в мармурі та є свідченням того, що люди здавна прагнули зберегти інформацію для своїх нащадків.

Колись історію свого життя наші пращури писали на камені, глині, бересті, потім – на папері, а ще пізніше світ завоювали

машинні носії інформації: грамофонні платівки, магнітні стрічки й диски.

Нині ж – ера цифрових технологій, що допомагають миттєво надсилати листи за тисячі кілометрів, а через вебкамеру бачитися й спілкуватися з рідними наживо. Хоч оцифрування й полегшує нам спілкування, проте живе слово має свою чарівну силу. Справді, дохристиянські пісні «На Івана, на Купала», «Ой весно, весно, днем красна» й тисячі інших дійшли до нас не в глині, бересті чи «цифрі», а через живе слово, що передавали наші предки з уст в уста (*Фрагмент радіодиктанту національної єдності 2019 року*).

497. З'ясуйте, який засіб зв'язку речень у тексті використаний (за допомогою займенників; сполучників; синонімів; повторюваних слів; спільнокореневих слів). Запишіть.

1. Колись калина кущувала біля кожної хати. Калинові намистинки червоніли до пізніх заморозків.

2. Українці люблять калину. Вони присвячують їй свої приказки, прислів'я, оспівують у піснях.

3. Калина – символ України. Вона є уособленням краси, багатства.

4. Криниці копають під вербою. На сухому місці це дерево ніколи не ростиме.

5. Верба дає багато користі. З верби виготовляють ліки.

6. Пишається біля хати калина. Її посадила ще бабуся.

498. Прочитайте речення. Розташуйте їх так, щоб утворився текст. Доберіть заголовок, який би виражав тему висловлювання.

Уже панувала осінь. А береги вздовж річки охоронялися пролісами та прикрашалися пишними очеретами. Була суха, прозора, але холодна година. Глибоке річище влітку й узимку заповнювала плинна вода. Вона так дивно в'юниться в лісових хащах, що виникає серед

лісу та очерету й непомітно щезає в схилах урвистих берегів. Тихо котила річка свої чисті, ледь зеленуваті хвилі. Ця річка багата на рибу, славиться озерами, правічними лісами, луговою зеленню, розкішними болотами (За Д. Яворницьким).

499. Прочитайте заголовки текстів. Розподіліть їх на ті, що визначають: а) тему; б) основну думку. Свій вибір обґрунтуйте.

1. Вірте в Україну! 2. Наш Шевченко. 3. З історії української вишивки. 4. Таїнства природи. 5. Безпека спілкування в соцмережах. 6. Бережімо багатства природи. 7. За що цінують хліб? 8. Мамині страви. 9. Українець, що здивував світ. 10. Не бійтесь заглядати у словник! 11. У пошуках слова.

500. Складіть і запишіть мінівір на одну з тем.

1. Водить осінь хороводи.
2. Красуня-осінь завітала в наш край.
3. Осінь на камінчику над ставком присіла.

501. Створіть інфографіку «Текст, його основні ознаки».

§ 65. Простий план прослуханого або прочитаного медіатексту, власного висловлення

502. Прочитайте та прослухайте текст. До якого стилю він належить? Дайте відповіді на запитання.

Ви чули легенду про щастя? Стверджують, що воно перебувало в золотистому пуп'янку тюльпана (З інтернет-джерел).

пуп'янок – boboc (de floare)

жебраки – cerșetori, calici; romanagii.

натовп – 1) mulțime, gloată, droaie;

2) îmbulzeală, aglomerație; 3) abundență, cantitate mare.

згодом – ceva mai târziu, după câțva timp

1. Визначте тему та основну думку тексту.
2. Де перебувало щастя?
3. Хто і яким чином хотів дістатися до нього?
4. Що хотіла бідна жінка?

5. Що сталося від дитячого сміху?
6. Хто може по-справжньому бути щасливим? Чому?
7. Визначте мікротеми.

Щоб переказати текст, потрібно скласти його **план**, визначити **мікротеми** тексту. Стисло й чітко сформульовані мікротеми – це пункти плану тексту.

Мета складання плану – визначення в змісті (темі) тексту основного, найбільш важливого (мікротем), а також – послідовності викладу думок. Переказуючи текст, потрібно дотримуватися пунктів його плану.

503. Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення. Доберіть заголовок. Складіть план. Усно перекажіть текст за планом.

Коли ми обминаємо липовий шлях і опиняємось у долині, нас оточує воркування струмків. Вони заклопотано поспішають собі і до ставків, і до левад, і на Ведмежу долину, де в'юниться річечка. Вона ще спить собі, а струмки вже б'ють у бубни й витанцьовують на її кризі.

Ми прислухаємося до річки, і вона знову затріщала за верболозами.

Веселі й брудні входимо в ліс. По ньому зараз у верховітті й низом гуляють шуми. Це гомонить душа лісу. Я дуже люблю ліс. Люблю натрапити на лісове джерело й дивитися, як воно викручується з глибини. І люблю, коли гриби збирають на свої шапки росу, і люблю восени по коліна ходити в листі, коли так гарно червоніє калина і пахнуть опеньки...
(За М. Стельмахом)

воркування – *gîngureală, turuială*

в'юниться – *șerpuiește*

1. Що привернуло увагу дітей, коли вони йшли до лісу?
2. Чому веселі струмочки постають як живі істоти?
3. Яким постає в уяві дітей ліс навесні й восени?
4. Чому хлопчик радіє зустрічі з лісом?

504. Прочитайте учнівський твір, виправте помилки. Що відображає заголовок: тему чи основну думку? Визначте мікротеми, поділіть твір на абзаци. Складіть план.

У ЯКИХ ВЧИНКАХ ВИЯВЛЯЄТЬСЯ ЛЮДСЬКА ШЛЯХЕТНІСТЬ*

Шляхетною є людина, яка відзначається високими моральними якостями, яка дістала добре виховання. Шляхетність дозволяє правильно пройти життєвий шлях. Кажуть, що справжня шляхетність не має роду. Ця риса характеру перевіряється тільки діями й виявляється у вчинках. Наприклад, допомогти старенькій бабусі чи дідусеві перейти вулицю, донести сумку з продуктами. А ще шляхетна людина ніколи не образить іншу, особливо слабшу. Вона має почуття гідності. Ця людина добра, чуйна, терпляча, не дає порожніх обіцянок і не звалить провину на іншого. Шляхетною є людина, яка проявляє милосердя, турботу про ближнього, творить добрі справи.

505. За поданим планом складіть і запишіть твір-розповідь «Чи потрібно виконувати домашні завдання?» (8–10 речень).

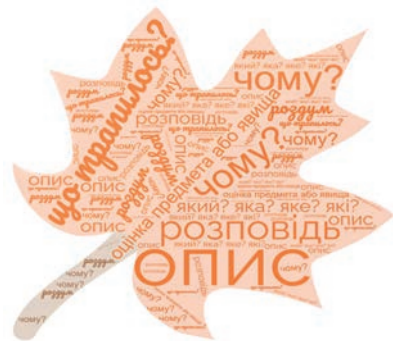
План

1. Навіщо нам домашні завдання?
2. Мудрим ніхто не вродився, а навчився.
3. Учись змолоду – знадобиться на старість.

506. Складіть план і запишіть розповідь про один із випадків зі свого життя чи життя класу.

§ 66. Повторення вивченого про типи мовлення. Будова роздуму

507. Випишіть із хмарки слів типи мовлення й питання, на які вони відповідають.

508. Прочитайте та прослушайте повністю тексти, визначте типи мовлення. Яка мета кожного із типів мовлення?

Текст 1. Серед зими потепліло, пішов дощ, а потім знову замерзло. Вкрилися льодом дерева, зледеніли шишки на ялинках. Немає чого їсти дятлові: стукає об лід, а до кори не достукається. Б'є дзьобом шишку, а зернятка не вилущуються. Сів дятел на ялині й плаче. Падають гарячі сльози на сніг, замерзають. Дивиться білка з дупла – дятел плаче.

Стриб, стриб, прибігла до дятла.

– Чого це ти, дятле, плачеш?

– Немає чого їсти, білочко.

Шкода стало білочці дятла. Винесла вона з дупла велику ялинкову шишку. Поклала між стовбуром і гілкою.

Сів дятел біля шишки та й ну її молотити дзьобом.

А білочка сидить біля дупла й радіє. І білченята в дуплі радіють. І сонечко в небі радіє *(За В. Сухомлинським)*.

вилущуватися – a se descoji, a se dezgioca

Текст 2. Недалеко від Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки білих хат попід горами біліють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки *(І. Нечуй-Левицький)*.

Текст 3. Безпека – це відсутність загрози твоєму життю, здоров'ю чи добробуту. Якщо комусь загрожує небезпека, це виводить його з рівноваги, нервує, жахає, позбавляє сну й апетиту. Кожне наступне покоління успадковує від попереднього навички подолання небезпек. У прадавні часи це було вміння захищатися від хижих звірів, несприятливих погодних умов.

Згодом – від загроз, пов’язаних із діяльністю самих людей: небезпеки на дорогах, у побуті, на виробництві. Тому сьогодні говорять не лише про безпеку життя, а й про безпеку життєдіяльності людини (*З підручника*).

добробут – prosperitate, bunăstare

Опрацюйте таблицю

ТИПИ МОВЛЕННЯ

Текст-розповідь
(що відбулося?)

Текст-опис
(який? яка? яке?)

Текст-роздум
(чому? для чого? навіщо?)

I. Вступ
(що сталося?)
II. Основна частина
(як відбувається дія)
III. Висновок
(чим усе закінчилося)

I. Вступ
(загальне враження від предмета опису)
II. Основна частина (опис основних елементів)
III. Висновок

I. Теза
(проблема або питання, на які потрібно дати відповідь)
II. Аргументи
(послідовний підбір доказів)
III. Висновок
(відповідь на питання, яке поставили на початку)

509. Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення, його частини. Доберіть заголовок.

У багатьох українських народних піснях дуб постає як символ незламної сили, могутності та непереможного довголіття. Чому? А ось послухайте.

Дуби й дійсно живуть надзвичайно довго. Серед них є справжні патріархи*, дуби-довгожителі, яким буває понад тисячу років!

Ще в сиву давнину люди поклонялися дубові, бо вірили в його чудодійну силу. Слов’яни вважали дуб священним деревом. Під цими велетнями вони приносили жертви богам, справляли релігійні обряди. Предки наші навіть грізного бога Перуна вирізьблювали* з дубових колод.

Знайдено незаперечні докази того, що люди ще понад п'ять тисяч років тому розтирали жолуді на борошно й випікали з нього хліб.

Обожнювання дуба, очевидно, зумовлено його довговічністю, надзвичайною міцністю деревини. Так,

славнозвісний Хортицький дуб прожив майже дві тисячі років, а на Рівненщині нині росте тисячатрьохсотлітній красень.

Традиційно на відзнаку народження хлопчика садили молоденький дубок.

Шанують дуб і в наші дні. Насаджуються молоді діброви*, гаї. Старі дуби охороняються законом як найцінніші пам'ятки природи (За С. Івченком).

ПРИГАДАЙТЕ!

510. Перекладіть текст українською мовою. Доведіть, що це роздум. Визначте тему, основну думку, доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання.

Trăia odată un băiețel cu un caracter foarte complicat. El ușor își ieșea din fire, era certăreț, făcea multă pagubă. Odată tatăl său i-a dat un săculeț cu cuie și i-a spus să bată cîte un cui în gardul ce înconjură curtea de fiecare dată, cînd se va certa cu cineva. În prima zi băiatul a bătut treizeci și șase de cuie. După cîtva timp a înțeles, că i-ar fi mai ușor să-și controleze accesesele de furie, decît să bată cuiele, și iată că într-o seară i-a spus tatălui, că pe parcursul zilei nu s-a certat cu nimeni. Tatăl i-a răspuns: Aceasta e foarte bine. Acum în fiecare zi, cînd nu te vei certa cu nimeni, scoate din gard cîte un cui. După un timp băiatul a scos

тоате cuiele. Atunci tatăl l-a luat de mână, l-a dus la gard și a rostit: Fiul meu, aceasta-i minunat, uite: în gard sunt o mulțime de găuri. Gardul de acum nicicînd nu va mai fi așa ca altădată. Cînd te adresezi cuiva cu furie, atunci tuturor celor, pe care-i iubești, le provoci răni asemenea acestor găuri. Și chiar dacă pe urmă îți vei cere iertare, aceste răni vor rămîne. Ființele omenești sunt firave, și e foarte ușor să le provoci răni (*За Б. Феррепо*).

1. Що особливо вразило в тексті? Чи є він повчальним для вас?
2. Яким був характер хлопчика?
3. У чому виявилася батькова мудрість?
4. Чи зразу син усвідомив, що потрібно змінювати характер, ні з ким не сваритися?

511. Виразно прочитайте текст. Виконайте подані після нього завдання. Складіть план. Напишіть детальний переказ.

ЯБЛУКО

Кожного ранку могутній цар Бенгаді приймав дарунки від підданих, які приходили виявити йому свою вірність і пошану. Цар Бенгаді досяг у своєму житті всього, що можна було досягнути, і почав уже потроху нудьгувати.

Щодня на подвір'ї поряд з іншими підданими пунктуально з'являвся один смиренний* жебрак.

Він приносив цареві яблуко і зникав так само тихо, як і з'являвся.

Цар, що звик приймати дорогі подарунки, дивився на ці яблука дещо зневажливо, і, тільки жебрак відвертався, насміхався з нього, а разом із царем – увесь двір.

Але жебрак не звертав увагу на це.

Наступного ранку він приходив знову, щоб покласти в царську долоню свій подарунок.

Цар звичним рухом приймав яблуко й одразу ж відкладав його в кошик, який спеціально для цієї процедури поставили біля трону. Кошик був уже майже доверху наповнений яблуками, що їх терпеливо й покійрно дарував жебрак.

Якось улюблена царська мавпа взяла одне яблуко, надкусила його, а потім виплюнула й кинула цареві під ноги. Монарх онімів із дива, коли побачив у яблуці блискучу перлину.

Він зразу ж наказав порозрізати всі яблука з кошика – і в кожному виявилася перлина.

Викликали жебрака, і вражений цар почав його розпитувати. «Я приносив тобі подарунки, царю, – пояснив чоловік, – аби ти зрозумів, що життя обдаровує тебе щодня надзвичайним даром, якого ти навіть не помічаєш і викидаєш на смітник. А все тому, що в тебе надмір багатства. Найпрекраснішим з усіх дарів є день, що починається» (*Народна притча*).

нудьгувати – *plictiseală*

зневажливо – *insultă*

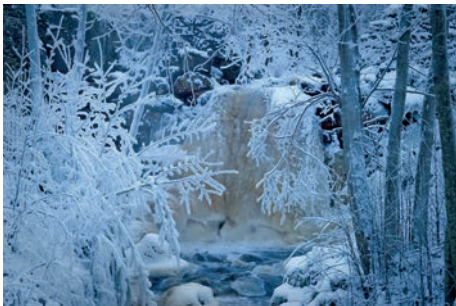
надмір – *exces*

1. Поясніть лексичне значення слів: пунктуально, смиренний, жебрак.
2. Доберіть синоніми до слів: цар, жебрак.
3. Доберіть епітети до слів: Бенґаді, жебрак.
4. Про що цей текст, якою є його тема?
5. Чому цар Бенґаді почав нудьгувати?
6. У що складала принесені жебраком яблука?
7. Визначте основну думку тексту.
8. Визначте стиль і тип мовлення тексту.

§ 67. Особливості будови опису природи

512. Прочитайте та прослухайте повністю текст. Визначте стиль і тип мовлення.

Нинішнього ранку дерева зацвіли. Ясени і клени, осики й дуби, горішина й калина – позацвітали. Вони позодягалися у цвіт від підніжжя стовбурів до крон, кожна гілочка цвіте, кожен сучечок...

Інеєм порозцвітали дерева, стоять одухотворено* ясні, й кожне видається великою квіткою, хай і холодною, таж не може зима похвалитись теплими квітами, що грають яскравими барвами.

Як три феєричні вибухи буйної фантазії зими, стоять віддалік одна від одної над річкою три верби. Їхне текуче, спадисте гілля особливо густо обнизалось пухкою білизнаю...

Квітки інею на кожному дереві не схожі між собою, відмінні. Особливо пишними видаються на сосні, де вкрита інеєм хвоя нагадує хризантеми завбільшки з кулак. Гострі іскорки сіються донизу так, як навесні сіються пелюстки з розквітлої черешні та вишні (За Є. Гуцалом).

 513. Прочитайте. Доберіть із довідки прикметники, уставте на місці крапок. Запишіть.

Нарешті випав сніг – ... і Вечір. Тиша. Так ... , ... тишина, яка буває тільки ... вечорами. ... тиша. Світ ніби ... , такий, якого ніколи не буває весною, літом, восени.

Довідка: повний, м'який, сліпучо-білий, спокійний, зимовий, містичний, зачарований.

містичний – *mistic, de basm*

Мета художнього опису природи – створити образ побаченого, вплинути на почуття читача чи слухача.

У художньому описі широко застосовують вислови в переносному значенні (*художні засоби: метафори, уособлення, епітети, порівняння* тощо).

Мета наукового опису природи – правдиво й точно назвати постійні або змінні ознаки предметів, з яких складається картина природи.

Усі слова в таких текстах уживаються в прямому значенні.

514. Прочитайте уривки. Визначте стилі кожного з них. Свою думку доведіть.

В Україні зима настає наприкінці листопада – на початку грудня (на Закарпатті – у середині грудня). Це найхолодніша пора року, якій властива морозна погода з випаданням снігу та встановленням снігового покриву. Українська зима порівняно м'яка, із частими відлигами. Для цього сезону характерні різноманітні атмосферні явища (тумани, хуртовини, ожеледь, у горах – снігові лавини) (З підручника).

По обидва боки Росі долини були засипані свіжим білим снігом, неначе лебединим пухом. Небо вкрите білим прозорим туманом, крізь який лився срібний світ вечірнього сонця. Молоде гілля грабів спускалося до самого низу на м'який, пухкий сніг. Дрібний іній обсилав гілки тонким пухом та дрібними алмазами. Іній блищав, світився, переливався білим світлом (І. Нечуй-Левицький).

характерний – characteristic; tipic, specific

515. Прочитайте текст. Доберіть заголовки. Поширте речення художніми засобами (епітетами, метафорами, порівняннями). Запишіть.

У ... лісі під ... ялинками лежить ... сніг. Яка краса! Усі дерева одяглися в ... убрання, а кущі стали ... , як Ялина накинула поверх ... пальта ... хустку; дуб одягнув ... шапку й стоїть, немов Усі дерева стають схожі на ... сніговиків. На ... поверхні з'явилися ... візерунки.

516. Прослухайте текст. Визначте стиль. Які типи мовлення поєднано в тексті? Свою думку обґрунтуйте. Складіть план.

517. Подивіться через вікно або вийдіть на прогулянку, поспостерігайте за природою, поділіться своїми враженнями, складіть і запишіть невеличкий опис природи (8–10 речень).

ВСТУП	5
ДЕРЖАВА І МОВА	5
§ 1. Мова – коштовний скарб народу	5
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 5 КЛАСІ	8
МАЛА І ВЕЛИКА НАША БАТЬКІВЩИНА	8
§ 2. Словосполучення і речення. Члени речення: головні та другорядні	8
§ 3. Однорідні члени речення, звертання, вставні слова та розділові знаки при них	12
§ 4. Просте і складне речення. Кома між частинами складного речення	16
§ 5. Пряма мова і діалог. Розділові знаки в них	19
§ 6. Будова слова. Найпоширеніші орфограми в коренях, суфіксах і префіксах	22
§ 7. Уживання слів у прямому та переносному значеннях. Багатозначні слова. Розрізнення багатозначних слів та слів-омонімів. Синоніми та антоніми, уживання їх для збагачення та увиразнення мовлення	26
§ 8. Звуки мови і знаки письма. Склад і наголос	30
§ 9. Уживання м'якого знака та апострофа. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних	34
<i>Тестовий простір</i>	37
ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ	40
КОЗАЦЬКА СЛАВА	40
§ 10. Групи слів за походженням: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова. Лексична помилка та умовне позначення її (практично). Тлумачний словник української мови. Словник іншомовних слів	40
§ 11. Правопис слів іншомовного походження: букви и, і ; м'який знак і апостроф; подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження	45
§ 12. Активна й пасивна лексика української мови: застарілі слова (архаїзми й історизми), неологізми	49
§ 13. Групи слів за вживанням: загальноновживані й стилістично забарвлені слова, діалектні, професійні слова й терміни, просторічні слова	52
§ 14. Пароніми	56
§ 15. Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення. Ознайомлення із фразеологічним словником	58
§ 16. Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки, крилаті вирази, афоризми як різновиди фразеологізмів. Фразеологізми в ролі членів речення	62
<i>Тестовий простір</i>	65
СЛОВТВІР. ОРФОГРАФІЯ	68
КНИГИ – СВІТ	68
§ 17. Змінювання і творення слів. Твірне слово	68
§ 18. Основні способи словотворення: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний (відкидання від твірного слова префіксів, суфіксів і закінчення), складання основ (або слів)	71
§ 19. Словотвірний ланцюжок. Словотвірний розбір слова	74

§ 20. Зміни приголосних при творенні слів: іменників із суфіксом -ин(а) від прикметників на -ський, -цький ; буквосполученням -чн- (-шн-) ; при творенні прикметників із суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк- та іменників із суфіксами -ств(о), -зтв(о), -цтв(о)	77
§ 21. Складні слова. Сполучні о, е в складних словах. Правопис складних слів разом і з дефісом, написання слів з пів- ; творення й правопис складноскорочених слів	80
<i>Тестовий простір</i>	84
МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСТИН МОВИ	87
ІМЕННИК	88
ЗВИЧАЇ І ТРАДИЦІЇ	88
§ 22. Іменник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.....	88
§ 23. Іменники, що означають назви істот і неістот (повторення), загальні і власні назви. Велика буква і лапки у власних назвах.....	91
§ 24. Рід іменників. Іменники спільного роду	95
§ 25. Число іменників (повторення). Іменники, що мають форму лише однини або лише множини.....	98
§ 26. Відмінки іменників (повторення). Кличний відмінок в українській мові	102
§ 27. Типи відмін іменників. Відмінювання іменників I та II відмін (групи)	105
§ 28. Відмінювання іменників I та II відмін.....	110
§ 29. Букви -а (-я), -у (-ю) в закінченнях іменників чоловічого роду II відміни	113
§ 30. Відмінювання іменників III та IV відмін	117
§ 31. Незмінювані іменники іншомовного походження	121
§ 32. Особливості творення іменників, найчастіше вживані суфікси	124
§ 33. Не з іменниками	127
§ 34. Написання і відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові	129
§ 35. Правопис складних іменників	132
<i>Тестовий простір</i>	135
ПРИКМЕТНИК	138
ПРИРОДА УКРАЇНИ	138
§ 36. Прикметник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.....	138
§ 37. Розряди прикметників за значенням: якісні, відносні та присвійні прикметники.....	142
§ 38. Ступені порівняння прикметників. Утворення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.....	145
§ 39. Прикметники твердої і м'якої груп, їх відмінювання. Способи творення прикметників (практично).....	150
§ 40. Не з прикметниками.....	154
§ 41. Найуживаніші суфікси прикметників (практично). Буква ь у суфіксах -ськ-, -цьк-, -зьк- та на означення пестливості: -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк- . Суфікси -уват-, -юват- на позначення неповноти ознаки	156
§ 42. Уживання суфіксів -ев- (-єв-), -ов-, -ин-, -ін- (-їн-), -ів-, -ичн-, -ічн-, -ічн- у прикметниках	160
§ 43. Букви н і нн у прикметниках	164
§ 44. Написання складних прикметників разом і з дефісом	168
§ 45. Написання прізвищ прикметникової форми	171
§ 46. Перехід прикметників в іменники	174
<i>Тестовий простір</i>	178

ЧИСЛІВНИК	180
СПОРТ. ЗДОРОВ'Я. БЕЗПЕЧНЕ ЖИТТЯ	180
§ 47. Числівник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	180
§ 48. Розряди числівників за значенням. Числівники кількісні (власне кількісні, неозначено-кількісні, дробові, збірні) і порядкові. Числівники прості, складні і складені	183
§ 49. Відмінювання кількісних числівників	187
§ 50. Відмінювання порядкових числівників. Уживання числівників на позначення дат, часу	191
§ 51. Буква ь на кінці числівників та перед закінченням у непрямих відмінках. Написання складених числівників. Написання разом порядкових числівників з -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний	196
§ 52. Узгодження числівників з іменниками	200
<i>Тестовий простір</i>	205
ЗАЙМЕННИК	208
ДОСЯГНЕННЯ І ГОРДІСТЬ	208
§ 53. Займенник: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	208
§ 54. Розряди займенників. Особові займенники. Відмінювання особових займенників. Буква н в особових займенниках 3-ї особи після прийменників. Уживання займенників Ви, Ваш на знак пошани при звертанні до однієї особи	211
§ 55. Присвійні, вказівні, означальні займенники, їх відмінювання	215
§ 56. Відмінювання зворотного займенника себе . Питальні й відносні займенники, їх відмінювання	221
§ 57. Неозначені та заперечні займенники, їх творення, відмінювання та написання	225
<i>Тестовий простір</i>	230
ПОВТОРЕННЯ В КІНЦІ РОКУ	232
ДОЗВІЛЛЯ. ХОБІ	232
§ 58. Лексикологія. Фразеологія	232
§ 59. Словотвір. Орфографія	234
§ 60. Морфологія. Орфографія	237
РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ	240
§ 61. Спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) (повторення та поглиблення). Загальне уявлення про ситуацію спілкування: той, хто говорить / пише, адресат мовлення, тема й основна думка висловлювання (практично)	240
§ 62. Засоби спілкування (вербальні та невербальні). Правила спілкування	243
§ 63. Стили мовлення: розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний. Поняття про офіційно-діловий стиль	245
§ 64. Повторення вивченого про текст, його основні ознаки, особливості будови тексту, використання мовних засобів зв'язку між його частинами	248
§ 65. Простий план прослуханого або прочитаного медіатексту, власного висловлення	251
§ 66. Повторення вивченого про типи мовлення. Будова роздуму	253
§ 67. Особливості будови опису природи	258
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА (див. QR-код на форзаці)	

Навчальне видання

**СВІНТКОВСЬКА Світлана Андріївна
МИХАЙЛОВСЬКА Неля Анатоліївна
ВЕРГОТІ Лідія Танасіївна
ЛЕВИНСЬКА Марія Валентинівна**

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Підручник для 6 класу з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Обкладинка створена на основі репродукції картини
Олега Шупляка «До рідних гнізд»

Редактор *Л. П. Веремієнко*
Художній редактор *І. Б. Шутурма*
Коректор *О. А. Тростянчин*
Аудіосупровід *З. П. Суходуб, О. М. Бакус*

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 21,384.
Обл.-вид. арк. 17,15. Тираж 291 пр.
Зам. № 23-226

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua, svit_vydav@ukr.net

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017

СЛОВНИЧКИ

ТЛУМАЧНИЙ

НАГОЛОСІВ

ПАРОНІМІВ

ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

ІНШОМОВНИХ СЛІВ

ВИКОРИСТАНІ
ДЖЕРЕЛА

